

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

ŠARŪNAS JAZUKEVIČIUS
FINANSŲ TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

TEMA
ŽMOGAUS KLONAVIMAS TEISĖS POŽIŪRIU

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
Prof. dr. Saulius Arlauskas

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TEORINIAI KLONAVIMO ASPEKTAI	7
1.1 Klonavimo samprata	7
1.2 Klonavimo rūšys	9
1.3 Klonavimo istorija ir pirmieji eksperimentai klonavimo srityje	12
2. PRAKTINIAI IR PROBLEMINEIAI ŽMOGAUS KLONAVIMO ASPEKTAI	18
2.1 Žmogaus klonavimas mokslo, etikos ir teisės sankirtoje	18
2.2 Bažnyčios pozicija žmogaus klonavimo atžvilgiu	25
2.3 Moralė ir žmogaus klonavimas	30
2.4 Žmogaus klonavimai gydymo ir ligų prevencijos požiūriu: argumentai už ir prieš	37
2.5 Žmogaus klonavimas verslo kontekste	44
3. TEISĖ IR ŽMOGAUS KLONAVIMAS	49
3.1 Žmogaus gyvybės pradžia	49
3.2 Žmogaus klonavimo teisinis reglamentavimas tarptautiniu lygiu	60
3.3 Teisiniai žmogaus klonavimo aspektai kai kuriose šalyse	73
3.4 Žmogaus klonavimo reglamentavimas Lietuvoje	80
3.5 Žmogaus klonavimas pagrindinių žmogaus teisių kontekste	86
3.5.1 Tiesė į gyvybę	87
3.5.2 Teisė į orumą	89
3.5.3 Teisė į asmens neliečiamumą	91
3.5.4 Teisė į asmens apsaugą	92
3.5.5 Teisė į laisvę	93
3.5.6 Vergijos uždraudimas	93
3.5.7 Nediskriminavimo ir lygybės principai	94
3.5.8 Teisė kurti šeimą	95
3.5.9 Teisė žinoti ir turėti savo tėvus	96
3.5.10 Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą	98
PABAIGA	100
Išvados	100
Rekomendacijos ir pasiūlymai	104
LITERATŪROS SĄRAŠAS	106
SANTRAUKA	113
SUMARRY	114

IVADAS

Temos aktualumas. Dviejų tūkstantmečių sankirtoje mokslas pažengė toli į priekį. Pradžią padarė fizika, pažabojusi atomą ir atvirą kosmoso erdvę. Vėliau dėl atradimų elektronikoje kilo pramonės ir komunikacijos revoliucija. Dabar įstabiausių laimėjimų pasiekama medicinos ir biologijos srityse. Tačiau biologija ir medicina, skirtingai nuo kitų mokslų, tyrinėjančių negyvus daiktus ir aplinką, turi tiesioginį poveikį žmonėms, todėl kelia rūpesčių mums visiems. Svarbu atsakyti į klausimą, ar visi tokie tyrimai yra pateisinami, ar mokslui yra suteikiama nevaržomai laisvė siekiant net ir pozityvių tikslų?

Mokslas sparčiai žengia pirmyn, kartais neatsigręždamas ir nesustodamas pamąstyti apie patį žmogų, jo prigimtį, gyvybę. Atsiranda gyvybės nuvertėjimo apraiškų: gyvybe manipuliuojama, eksperimentuojama, jos lengvabūdiškai atsisakoma. Atrodo, jog gyvybė netenka savo sakralinio matmens, prigimtinio neliečiamumo.

Žmogaus klonavimo galimybė viena naujausių ir aktualiausių visos žmonijos problemų. Dar visai neseniai tik fantastiniuose filmuose matydavome tai, kas gali tapti realybe jau dabar. Tyrimai klonavimo srityje jau atliekami daugiau nei pusę amžiaus, tačiau apie realią galimybę klonuoti žmogų pradėta kalbėti prieš nepilną dešimtmetį. Atsiradusi nauja galimybė, o kartu ir problema, sukėlė daugybę diskusijų visame pasaulyje, kurios tęsiasi iki šiol. Buvo susidurta su etinėmis, moralinėmis, medicininėmis, religinėmis ir teisinėmis šio reiškinio problemomis. Iš kilo dilema, kiek mokslas, vardan visuomenės gerovės, gali skverbtis į žmogaus vientisumą, jo kūną, kiek žmogaus klonavimas yra suderinamas su pagrindinėmis žmogaus teisėmis.

Problemos naujumas ir aktualumas lėmė skubotą šio reiškinio reglamentavimą tiek nacionalinės, tiek tarptautinės teisės lygiu. Tačiau dėl skirtingų nuomonių egzistavimo vieningos pozicijos nustatyti nepavyko. Žmogaus reprodukcinio klonavimo atžvilgiu lyg ir pavyko suderinti bendrą poziciją, daugelyje pasaulio šalių jis buvo uždraustas. Tačiau mėginimai klonuoti žmogų ir suteikti galimybę bevaikiams tėvams susilaukti klonuotų palikuonių atliekami nelegaliai arba šalyse, kuriose tai neregamentuota įstatymu. Tuo tarpu, vieningos nuomonės terapinio klonavimo atžvilgiu nėra, vienose valstybėse jis uždraustas, kitose leidžiamas. Tačiau pasaulyje yra daugybė lobistų, kurie suinteresuoti šio reiškinio tolimesniu plėtojimu, laikas nuo laiko pasirodo pranešimų, kad žadama klonuoti žmogų tai vienoje, tai kitoje pasaulio šalyje. Tuo tarpu tarptautiniu lygiu aiškių, pakankamų ir imperatyvių teisės aktų žmogaus klonavimo atžvilgiu dėl skirtingų valstybių pozicijų, priimti nepavyko.

Taigi problema išties yra aktuali ir plačiai diskutuotina visame pasaulyje. Lietuvoje taip pat šia tema nemažai diskutuota bei parašyta nemažai straipsnių, tačiau daugiausia iš etinės,

moralinės ir medicininės šios reiškinių pusės. Teisės požiūriu ši tema Lietuvoje plačiai nebuvo diskutuota. Tokią situaciją lemia šios problemos naujumas ir neaiškumas. Ne tik mokslininkai, bet ir teisininkai žmogaus klonavimo atžvilgiu yra dar tik tyrinėjimų stadijoje. Nors tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu teisės lygiu yra teisės aktų, reglamentuojančių teisinius santykius žmogaus klonavimo srityje, tačiau dėl šių teisės aktų skuboto priėmimų pastebimas jų netobulumas, neužbaigtumas ir nekonkretumas.

Dėl šių priežasčių ir buvo pasirinkta „Žmogaus klonavimas teisės požiūriu“ tema. Reikia atkreipti dėmesį, kad dėl temos naujumo ir aktualumo įvairiose gyvenimo srityse, žmogaus klonavimą apžvelgiant teisės požiūriu, turi būti paliesti šio reiškinių ir etiniai, moraliniai, medicininiai ir religiniai aspektai.

Tyrimo objektas - žmogaus klonavimo galimybė, kaip viena naujausių ir aktualiausių žmonijos problemų.

Tyrimo dalykas - žmogaus klonavimo suderinamumas su teise, taip pat apžvelgiant etinius, moralinius, medicininis ir religinius šio reiškinių ypatumus.

Tyrimo tikslas - išsiaiškinti problemas, susijusias su žmogaus klonavimo teisiniu reglamentavimu ir nustatyti, ar šis reiškinys gali būti pateisinamas teisės požiūriu.

Uždaviniai:

1. Apibrėžti žmogaus klonavimo sampratą ir jo rūšis.
2. Atskleisti žmogaus klonavimo galimybės problematiškumą. Išanalizuoti įvairių sričių atstovų nuomones, jų argumentaciją žmogaus klonavimo atžvilgiu, tokiu būdu siekiant, tinkamai įvertinti ir pasverti teigiamus bei neigiamus žmogaus klonavimo aspektus.
3. Išanalizuoti teisinį žmogaus klonavimo reglamentavimą bei nustatyti šio reglamentavimo pakankamumo ir apibrėžtumo lygį.
4. Nustatyti žmogaus klonavimo santykį su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis.

Pagrindinės sąvokos - klonavimas, žmogaus klonavimas, reprodukcinis klonavimas, terapinis klonavimas, žmogaus embrionas, kamieninės ląstelės, bioetika, biomedicina, biomedicininiai tyrimai ir kitos. Šių sąvokų apibrėžimas yra sudedamoji šio darbo dalis, todėl plačiau apie jas bus kalbama dėstomojoje dalyje.

Tyrimo hipotezė - žmogaus klonavimas nesuderinamas su visuomenėje nusistovėjusia tvarka, aukščiausiomis jos vertybėmis bei pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, todėl negali būti pateisinamas teisės požiūriu.

Tyrimo šaltiniai - Lietuvos Respublikos teisinė bazė, išskiriant Biomedicininį tyrimų etikos įstatymą, tarptautiniai teisės aktai, išskiriant Europos Tarybos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvenciją bei šios Konvencijos Papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo, Europos žmogaus teisių teismo praktika, reikšminga žmogaus klonavimo sričiai,

Lietuvos ir kitų šalių autorių darbai, Lietuvos ir užsienio šalių periodiniai leidiniai, empirinių tyrimų medžiaga, internetinių svetainių medžiaga ir kiti šaltiniai, kurie yra būtini, siekiant tinkamai išspręsti magistro baigiamame darbe išsikelto tikslą ir užsibrėžtus uždavinius.

Tyrimo metodai. Kadangi magistro baigiamasis darbas yra platesnio teorinio pobūdžio, darbe daugiausia remtasi bendraisiais mokslinio pažinimo teoriniais ir loginiais metodais: lyginamuoju istoriniu, analizės, sisteminės analizės, duomenų analizės, dedukcijos, indukcijos, analogijos, alternatyvų, apibendrinimo. Iš empirinių metodų remtasi dokumentų analizės metodu, kuris buvo naudojamas visame darbe, vertinat teisės aktus ir kitą naudotą medžiagą. Lyginamasis istorinis metodas yra naudojamas, apibrėžiant gyvūnų klonavimo srities pasiekimus ir darbo eigoje bandant tą patirtį perkelti ir lyginti su žmogaus klonavimo sritimi (1.3. ir kiti poskyriai). Analizės metodas naudojamas viso darbo metu, nes žmogaus klonavimo reiškinys yra nagrinėjamas, analizuojant atskiras šio reiškinio sudedamąsias dalis: “gyvybės pradžios” problemą, žmogaus embriono statusą ir teisinę jo padėtį, skirtingus požiūrius į žmogaus klonavimą etikos, moralės, religijos, mokslo ir kitose srityse, žmogaus klonavimo reglamentavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu. Sisteminės analizės metodas panaudotas apibrėžiant ryšius ir sąsają tarp aukščiau išvardintų žmogaus klonavimo problemos elementų. Duomenų analizės metodas panaudotas, turiningo samprotavimo ir matematinių statistinių metodų pagrindu analizuojant duomenis apie valstybes, pasirašiusias ir ratifikavusias Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos Papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo, bei duomenis apie balsavimą dėl JT Deklaracijos “Dėl žmogaus klonavimo visų formų uždraudimo”, sudarant kryžmines lenteles, kuriose pateikti skaičiavimų rezultatai bei juos komentuojant. Dedukcijos metodas buvo panaudotas, analizuojant žmogaus klonavimą pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių kontekste bei bandant apibrėžti žmogaus embriono teisinį statusą (3.5., 3.1. ir 3.4. poskyriai). Indukcijos metodas buvo naudojamas, bandant nustatyti žmogaus “gyvybės pradžią”, vertinant įvairių sričių (medicinos, moralės, religijos, teisės) turimą informaciją (3.1. poskyris). Analogijos metodas panaudotas, lyginat formacijos pramonę, ankstesnius mokslo pasiekimus ir tyrimus su žmogaus klonavimo eksperimentais (2.1. ir 2.5. poskyriai). Alternatyvų metodas panaudotas, lyginat ir kritikuojuant skirtingus požiūrius bei imperatyvias nuostatas žmogaus “gyvybės pradžios”, embriono teisinio statuso, terapinio klonavimo atžvilgiu (2.1., 2.4., 3.1., 3.2., 3.3., 3.4. poskyriuose). Apibendrinimo metodas naudojamas viso darbo metu, kiekvieno skyriaus, poskyrio ar skirsnio pabaigoje pateikiant apibendrinimus, pirmines išvadas ar išskiriant esminius aspektus. Be šio metodo nebuvo išsiversta, suformuluojant galutines išvadas ir pateikiant rekomendacijas bei pasiūlymus. Loginio, filosofinio ir lyginamojo pobūdžio mąstymo operacijos taip pat turėjo reikšmingą vaidmenį, viso darbo metu analizuojant ir apibendrinant surinktą informaciją

žmogaus klonavimo srityje, ypač bandant moralės požiūriu aptarti žmogaus klonavimą bei apibrėžti žmogaus unikalumą ir vertingumą (2.1. poskyris). Pažymėtina, kad viso darbo bei tyrimo metu minėti mokslo pažinimo metodai yra naudojami kompleksiskai, derinant bei papildant vieną metodą kitu, kas sąlygoja tikslesnius ir objektyvesnius magistro baigiamojo darbo rezultatus.

Darbo struktūra. Magistro baigiamasis darbas susideda iš įvado, dėstomosios dalies, sudarytos iš trijų pagrindinių skyrių, kurie suskirstyti į poskyrius ir skirsnius. Pirmame dėstomosios dalies skyriuje apžvelgiami teoriniai žmogaus klonavimo aspektai: analizuojama žmogaus klonavimo samprata, rūšys, istorinė šio reiškinio chronologija bei pirmieji eksperimentai klonavimo srityje. Antrame dėstomosios dalies skyriuje analizuojami praktiniai ir problematiniai žmogaus klonavimo momentai, apžvelgiant šio reiškinio vertinimus mokslo, etikos, religijos, moralės, medicinos, visuomenės, verslo ir politikos srityse, pateikiami ir vertinami įvairių sričių atstovų teigiami ir neigiami požiūriai, nuomonės žmogaus klonavimo atžvilgiu. Šiame skyriuje, vertinant kitų sričių požiūrį į žmogaus klonavimą, paliečiami ir teisiniai aspektai šio reiškinio atžvilgiu. Trečiame dėstomosios dalies skyriuje yra apžvelgiama žmogaus “gyvybės pradžios” problema, analizuojamas ir vertinamas žmogaus klonavimo reglamentavimas tarptautinės ir nacionalinės teisės lygmenyse bei atskleidžiama Lietuvos pozicija šio reiškinio atžvilgiu. Paskutiniame šio skyriaus poskyryje nustatomas žmogaus klonavimo santykis su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis bei pateikiam galutinė ir apibendrinta autoriaus nuomonės dėl žmogaus klonavimo pateisinimo ar nepateisinimo teisės požiūriu. Darbas užbaigiamas pabaiga, kurioje pateikiamos autoriaus išvados, rekomendacijos ir pasiūlymai, literatūros sąrašas bei santraukomis lietuvių ir anglų kalbomis.

1. TEORINIAI KLONAVIMO ASPEKTAI

1.1. Klonavimo samprata

Vienareikšmiškai klonavimo apibrėžti neįmanoma. Šis terminas turi keletą modifikuotų prasmių, kurias ir vertėtų aptarti, kad galėtume kalbėti apie žmogaus klonavimo supratimą.

Teoriškai bet koks kopijavimas gali būti vadinamas klonavimu. Tokiu atveju tojota ar boingas irgi yra klonai, nes juose pilna išlietų kokioje nors formoje ar ištekintų pagal brėžinį detalių, ir visi jie yra surenkami pagal vienodą duotą schemą. Failo kopijavimas kompiuteryje irgi iš esmės yra klonavimas. Taigi realiai klonavimas atitinka kopijavimo sąvoką plačiaja prasme. Vis dėlto terminas “klonavimas” dažniausiai naudojamas kalbant apie biologiją. Čia jis apibrėžiamas kaip vienodų organizmų gavimas.¹ Klonavimas – genetiškai tapačių organizmų (klonų) kūrimas.² Pats terminas “klonas” reiškia genetinį identiškumą.

Žodis “klonas” kilęs iš graikiško žodžio “šakelė” ir taip padaryta ne be reikalo. Daugelis augalų, kurie gali daugintis vegetatyviniu dauginimusi, iš tikrųjų užaugina savo paties kloną. Klonavimas yra pirmasis žemėje atsiradęs ir iki šiol tebesantis dauginimosi būdas. Visi gyvi padarai, kurie dauginasi nelytiškai, klonuoja save. Tačiau ne tik augalai gali sukurti savo kloną. Neapvaisinti kai kurių gyvūnų kiaušinėliai, esant tam tikroms sąlygoms, gali išaugti į suaugusius individus. Tam kiaušinėliai patalpinami į specifinį cheminį tirpalą, kur ir pasiekia galutinę stadiją. Šis procesas vadinamas patogenezė. Taip pat kai kurios bakterijos klonuoja save, nes jos iš vienos dalijasi į dvi tokias pačias, vėliau paauga ir vėl kartojasi tas pats. Tačiau šie pateikti pavyzdžiai turėtų būti priskirti prie natūralaus klonavimo, kuris realiai egzistuoja pats savaime gamtoje.

Kalbėdami apie žmogaus klonavimą, turime omenyje dirbtinį klonavimą, kuris atliekamas laboratorijose ir realiai labai mažai panašus į natūralų klonavimą.

Žodžio kilmė iš dalies paaiškina klonavimo esmę – sodininkas, paėmęs medžio ūglį ir įskiepijęs jį į kitą medį ar nukirpęs braškės krūmelio ūsą ir pasodinęs jį atskirai, klonuoja augalą, t.y. daro kopiją.³ Taigi augalų klonavimas žemės ūkyje yra žinomas jau daugiau kaip keturis tūkstantmečius. Kalbant apie žinduolių ir žmonių klonavimą, jį galima apibrėžti taip: klonavimas – tai reprodukcinė technika, kurios pagalba galima sukurti genetiškai tą patį kūną, besiskiriantį tik amžiumi ir skirtinga atėjimo į pasaulį aplinka.

---

¹ Vėlyvis A. Klonavimas- artėjančio amžiaus technologija // www.qedata.se/dr/klonavimas.htm ; prisijungimo laikas: 2006-09-04.

² Rizgelienė R. Žmogaus gemalo ir vaisiaus raida. Vilnius: Rotas, 2002. P.33.

³ Skučaitė V. Ties grotesko ir realybės riba // Kauno diena, 2003 bal. 2 d., Nr.76. P.18.

Algirdas Utkus, Žmogaus genetinio centro gydytojas, medicinos mokslų daktaras, teigia, kad “klonavimas - tai ląstelės branduolio perkėlimo technologija. Kiekvieno suaugusio organizmo pradžia yra apvaisintas kiaušinėlis, kuris dalijasi, auga, diferencijuoja į specializuotus audinius bei organus. Klonas suprantamas kaip genetiškai identiškų organizmų grupė, o klonavimas - tai genetiškai identiškų organizmų kūrimas. Kaip minėta, tai branduolio perkėlimas, ir šitoks pavadinimas būtų tikslesnis negu klonavimas.”⁴

Klonuojant neapvaisintos kiaušialąstės branduolys pakeičiamas genetinė medžiaga, paimta iš kitos kūno ląstelės, ir stimuliuojant jas elektros srove, kad išsivystytų embrionas, kuris vėliau perkeliamas į gimdą. Taigi klonavimas - tai reprodukcinė technika, nereikalaujanti lytinės sueities, kada net pati moteris gali “gimdyti save pačią”, t.y. genetiškai tą patį kūną, besiskiriantį tik amžiumi ir skirtinga atėjimo į pasaulį aplinka.⁵

Jei apibendrinus tai, kas rašoma biologijos vadovėliuose apie klonavimą, galima sakyti, kad klonavimas yra: tikslus vieno geno daugybės kopijų pagaminimas naudojant rekombinantinės DNR metodus; tikslus vienos ląstelės daugybės kopijų pagaminimas; tikslus genetiškai tapataus daugialąsčio organizmo sukūrimas, taikant genų technologiją ir mikromanipuliacijas.⁶

Pateiktos klonavimo sampratos ir apibrėžimai rodo, kad klonavimas nekelia pavojaus žmonijai - juk kažką naujo sukurdami, nieko neprarandame. Iš pirmo žvilgsnio klonavimas suteiktų žmonijai galimybę išsaugoti išnykstančias arba sugrąžinti išnykusias gyvūnų rūšis, nugalėti sunkiausias ir nepagydomas ligas, antrą kartą išleisti į pasaulį žymius mokslininkus, kompozitorius, rašytojus, išspręsti nevaisingų porų problemas ir sulaukti daugybę kitos naudos. Tačiau toks pirmas įspūdis yra apgaulingas, kai pradedi į šį reiškinį žvelgti giliau ir atidžiau. Juk tai reiškinys, kuris realiai kišasi į natūraliai gamtoje susiformavusią tvarką. Klonavimu stengiamasi pakeisti žmogui prigimtinių dauginimąsi lytiniu būdu, griauant visas pagrindines žmonijos egzistavimo taisykles moralės, etikos, religijos, teisės plotmėse. Ar mokslo pažanga turi teisę sugriauti šiuos pagrindinius žmonijos egzistavimo pagrindus? Ar pateisinamos bet kokios priemonės mokslo srityje, siekiant net ir pačių geriausių tikslų? Šie klausimai yra naginėjami šiame darbe ir bandoma pateikti į juos atsakymus.

---

⁴ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisės (1) (Studentų moklinės draugijos 2002 m. vasario 13 d. suorganizuota diskusija: Moksliniai ir teisiniai bioetikos aspektai: šiuolaikinė genetika ir žmogaus teisės) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.2.

⁵ Kunig. Kevalas K. Aš pats save pagimdysiu // <http://ei.libis.lt:8080/arc/2005-1-4/24/39cafba979f4d6f43968db8e16fc5b7c> ;prisijungimo laikas: 2006-11-15.

⁶ Slylvia S. Marler Biologija. Vilnius: 1999. P.129.

1.2. Klonavimo rūšys

Kalbant apie klonavimą, būtina išskirti dvi pagrindines klonavimo rūšis bei skirtingas klonavimo technologijas. Apskritai galima teigti, kad “kiekviena tyrinėtojų grupė turi savo specifinę klonavimo techniką, tačiau pagrindiniai jų principai bendri.”⁷

Šiuo metu pagrindinė klonavimo technologija yra branduolinė transplantacija. Šitaip gautą embrioną galima panaudoti įvairiai. Galima pabandyti išauginti gyvą organizmą (reprodukcinis klonavimas) arba panaudoti jį genetinės medžiagos gavimui (terapeutinis klonavimas).

Dauguma gyvų organizmų dauginasi lytiniu būdu, kai nauja gyvybė užsimezga, susiliejęsi priešingų lyčių individų lytinėms ląstelėms (gametoms). Tokiu būdu dauginasi ir žmonės. Tačiau yra ir kiti dauginimosi būdai, kurie vadinami agametiniais: a) nelytinis dauginimosi būdas (būdingas kai kuriems augalams ir gyvūnams); b) klonavimas (terapinis ir reprodukcinis).

Taigi iš karto vertėtų atskirti natūraliai gamtoje egzistuojantį klonavimą - nelytinį dauginimosi būdą ir dirbtinį klonavimą, kurį atlieka laboratorijose mokslininkai. Pabandykime plačiau paanalizuoti, kuo skiriasi reprodukcinis ir terapinis klonavimas.

Reprodukcinis klonavimas yra dauginimosi būdas, kada nereikalinga vyriška lytinė ląstelė. Kaip jau buvo minėta, jis gali būti natūralus arba dirbtinis. Dauginimui paimama kiaušialąstė, iš kurios išimamas branduolys ir į jo vietą perkeliamas somatinės ląstelės branduolys su visa norimo klonuoti individo genetinė informacija. Tokiu būdu gims individas, identiškas norimam klonuoti individui. Techniškai yra klonuojamas individo kūnas. Klonuoti individo kaip asmens neįmanoma, nes asmuo nėra vien tik kūnas, bet ir dvasinė būtybė. Tačiau būdami identiški savo kūno sandara, turėdami tą patį “genetinį pagrindą”, klonuoti individai gali būti panašūs ir kaip asmenys, t.y. paveldėti ne tik tokią pačią kūno sandarą, bet ir žmogiškąsias savybes.

Taigi reprodukcinio klonavimo atveju embrioną patalpina į moteriškos lyties ląstelę, kur jis baigia vystytis ir į pasaulį ateina jau kaip gyvas organizmas. Taip išaugintas klonas iš tiesų nėra tiksli kopija. Jų tik chromosomos ir branduolių DNR vienodos. Vystymosi gimdoje metu klonas iš mitochondrijos, kuri yra ląstelių maitinimosi šaltinis ir turi savo DNR fragmentus, gauna papildomos genetinės informacijos.⁸

Dėl žmogaus reprodukcinio klonavimo nepriimtimumo sutariama beveik vieningai visame

⁷ Janušovaitė I., Vitkus A. Naujos technologijos medicinoje ir etika // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/04/04med.html> ; prisijungimo laikas: 2006-11-15.

⁸ Norbekovas A. Bioetika. Kaunas: VDU leidykla, 2004. P.58.

pasaulyje. Jis yra uždraustas tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu, ir tik pavieniai mokslininkai privačiose laboratorijose skelbiasi klonavę arba klonuosią žmogų.

Terapinis klonavimas yra susijęs su tokia pačia klonavimo technika kaip ir reprodukcinis klonavimas. Zigotai pradėjus augti, jau pirmomis valandomis susidaro keletas ląstelių, kurios yra vadinamos *totipotencialiomis*. Kiekviena iš šių ląstelių gali išsivystyti į atskirą individą. Vėlesniame augimo etape 6-7 parą susiformuoja *blastocista*, kuri sudaryta iš išorinio ląstelių sluoksnio, iš kurio vėliau susiformuos placenta, ir vidinio sluoksnio, iš kurio išsivystys viso kūno ląstelės ir sudarys vaisių. Blastocistos vidinio sluoksnio ląstelės yra vadinamos *pluripotencialiomis*. Šios ląstelės jau negali išaugti į atskirą individą, tačiau iš šių ląstelių įmanoma išgauti įvairių ląstelių tipus. Tokiu būdu išgaunamos multipotentinės kamieninės ląstelės, kurios yra daugiau diferencijuotos, pvz., kraujo kamieninės ląstelės (iš jų susidarys įvairūs kraujo kūneliai), kamieninių raumenų ląstelės (iš jų išsivystys visi kūno raumenys), kamieninės nervų ląstelės (iš jų susidarys nerviniai audiniai ir smegenys).⁹

Terapinio klonavimo tikslas- išauginti kamienines ląsteles, kurios būna embrione. Šios ląstelės turi unikalių savybių. Kol jos nėra specializuotos, jas galima paversti bet kokio tipo ląstelėmis. Be to, ląstelių vystymosi ir dalijimosi greitis tiesiog fantastiškas. Eksperimentų su gyvūnais metu keletas kamieninių ląstelių buvo persodinta į pažeistų audinių sritį. Jos iš karto prigijo ir savarankiškai pavirto reikiamo tipo ląstelėmis.

Kamieninių ląstelių potencialas iki galo neišstudijuotas, tačiau manoma, kad taip išgautos kamieninės ląstelės gali pakeisti arba išgydyti kokios nors ligos pažeistas ar mirštančias ląsteles. Manoma, kad sugebėjimas elgtis su šiomis kamieninėmis ląstelėmis, suteiktų galimybę išgydyti tokias ligas, kaip diabetą, Parkinsono ligą, stuburo paralyžių, onkologinius susirgimus ir daugelį kitų. Dėl kamieninių ląstelių tikimybės panaudoti jas gydymo tikslais ir kilo terapinio klonavimo pavadinimas. Tačiau kai kurie autoriai nesutinka su tokiu klonavimo pavadinimu ir teigia, “kad terapinio klonavimo pavadinimas turėtų būti tikslinamas atsižvelgiant į tai, kad terapinio klonavimo terapinis potencialas šiuo metu yra neaiškus, todėl labiau tiktų kalbėti apie “tiriamąją”, o ne apie “terapinį” klonavimą”.¹⁰

Tačiau embrionui terapinis klonavimas yra mirtinas, nes paėmus iš blastocistos vidinio sluoksnio kamienines ląsteles, embrionas žūsta. Dėl šios priežasties vieningos nuomonės, kalbant apie terapinį klonavimą pasaulyje, nėra. Jo šalininkai įžvelgia potencialią šio klonavimo naudą, o priešininkai teigia, kad terapinis klonavimas moraliai yra nepriimtinas, nes sukuriama gyvybė ir ji sunaikinama. Geri tikslai gydyti ligonius nepateisina priemonių-embrionų žudymo. Nevienodas šios problemos ir teisinis reglamentavimas, nes tarptautiniu

⁹ Ten pat. P.58-59.

¹⁰ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Division of the Ethics of Science and Technology. National Legislation Concerning Human Reproductive and Therapeutic Cloning. July 2004, Paris. P.2.

lygiu terapinis žmogaus klonavimas nėra uždraustas, o nacionaliniu reglamentavimo lygiu vieningos nuomonės nėra. Galima sakyti, kad pasaulio valstybės yra pasiskirsčiusios į dvi stovyklas. Vienos įteisino terapinį klonavimą, kitos uždraudė. Toks skirtingas reglamentavimas yra sąlygotas skirtingo požiūrio į gyvybės pradžią, teisinio žmogaus embriono reglamentavimo ir jo teisinės apsaugos tose valstybėse. Šios problemos paprasčiausias išsprendimas būtų teisinis šių santykių reglamentavimas tarptautiniu lygiu. Bandymų būta, bet dėl skirtingų valstybių pozicijų imperatyviai to padaryti nepavyko.

Be branduolinės transplantacijos taip pat praktikuojamas molekulinis klonavimas. Šiuo atveju iš organizmo išgaunamas DNR fragmentas, kuris vadinamas "reikšmingąją ląstele", ir patalpinamas į bakterinį plazmidą - genetinį elementą, turintį sugebėjimą gaminti save patį. Kartu su plazmido dalinimusi vyksta į jį patalpintos ląstelės dalinimasis, o tai leidžia gauti du identiškus DNR fragmentus. Panaši technologija taikoma nuo 1970 metų ir yra daug kur naudojama šiuolaikinėse molekulinės biologijos laboratorijose.

Dar vienas klonavimo būdas - embrioninis dalijimas. Ši metodika paprasta: ankstyvojoje vystymosi stadijoje embrionas paprasčiausiai pasidalina į keletą atskirų ląstelių arba ląstelių grupių. Toks procesas vyksta natūralaus dvynukų ar trynukų vystymosi metu. Po to, kai embrionas padalintas į keletą ląstelių, kiekviena jų patalpinama į atskirą terpę, kur virsta nauju embrionu. Bet kurią embrioną galima patalpinti į moteriškos lyties ląstelę, kur praeis galutinį formavimosi etapą. Šis būdas leidžia vienu metu sukurti keletą klonų, tačiau ir čia yra šiokių tokių apribojimų. Kadangi genetinė medžiaga imama iš embriono, kurio fizinės savybės dar nežinomos, klonuotas gyvūnas gali neturėti pageidaujamų savybių arba turėti priešingas.

Taigi apibendrintai galima teigti, kad klonavimas gali būti *natūralus* ir *dirbtinis*. Natūraliu klonavimo būdu dauginasi kai kurie augalai ir gyvūnai. Dirbtinis klonavimas skirstomas į *reprodukcinį klonavimą* ir *terapinį klonavimą*. Yra išskiriamos trys pagrindinės klonavimo technologijos: *branduolinė transplantacija*, *molekulinis klonavimas*, *embrioninis dalijimas*.

1.3 Klonavimo istorija ir pirmieji eksperimentai klonavimo srityje

Norint geriau suvokti žmogaus klonavimo problematiką, būtina išsiaiškinti šio reiškinių istorinius aspektus. Visgi reikia pabrėžti, kad žmogaus klonavimas yra dar visiškai jaunas reiškinys mūsų gyvenime, egzistuojantis nepilną dešimtmetį. Ilgesnę istoriją turi klonavimas, susijęs su gyvūnų klonavimu. Jau nuo praeito šimtmečio vidurio yra atliekami įvairūs bandymai šioje srityje. Tačiau ši sritis yra taip pat labai svarbi kalbant apie galimybę klonuoti žmogų, nes visi bandymai atlikti klonuojant gyvūnus ir iškelia idėją, kad būtų galima klonuoti ir žmogų.

Nors patys aršiausi klonavimo priešininkai yra krikščionių bažnyčios atstovai, tačiau pirmosios žmogaus klonavimo užuomazgos yra aptinkamos būtent šios religijos mituose. Mokslininkai juokauja, kad pirmasis klonuotas žmogus buvo Ieva, Dievo sukurta iš Adomo šonkaulio.¹¹ Nors tai mokslininkų lūpose nuskamba kaip juokas, visgi šiuose žodžiuose yra nemažai tiesos, juk pagal šį mitą Ieva buvo sukurta, panaudojant Adomo kūno audinius, kas labai primena pačią klonavimo esmę.

Klonavimo atvejai aptinkami ir kituose mituose, pvz., jau Vedų šventraščiuose. Kai deivė Diti buvo nėščia, pusdievis Indra savo mistiška galia pateko į jos iščias ir sukapojo kūdikį į gabalus. Didelei jo nuostabai kiekviena dalis tapo kūdikiu. Tie vaikai tapo žinomi kaip Maručiai.¹² Be abejo, tai nėra mokslškai svarbūs šaltiniai, kalbant apie dirbtinį žmogaus klonavimą, tačiau jie parodo, kad tokios idėjos jau sklaidė labai seniai.

Kalbant apie klonavimą, reikia išskirti dvi šio klonavimo rūšis: dirbtinį klonavimą, kuris atliekamas laboratorijose mokslininkų, ir natūraliai gamtoje egzistuojantį reiškinį. Gamtoje klonavimo amžius yra visiškai toks pats kaip gyvybės Žemėje. Visi gyvi padarai, kurie dauginasi ne lytiniu būdu, klonuoja patys save. Štai bakterijai, dalinantis per pusę, abi dukterinės ląstelės gauna tokius pačius genus, kuriuos turėjo motininė ląstelė. Šis dauginimosi būdas tikriausiai Žemėje yra daug senesnis, nei dauginimasis lytiniu būdu, todėl yra visikai natūralus gamtos reiškinys.

5 tūks. m. pr. Kr. buvo sukurta geresnė grūdų veislė. Tai buvo tam tikros genetinės manipuliacijos, kurios galėtų būti laikomos atskaitos tašku kalbant apie dirbtinį klonavimą. Tačiau čia kalbame apie augalų klonavimą, kurio istorija siekia jau seniausius laikus. Tai vegetatyvinis dauginimas (skiepijimas, dauginimas atlankomis, auginiais ir pan.). Šiuolaikinis augalų klonavimo būdas yra audinių kultūros, iš kurių regeneruojami augalai. Iš nedidelės ląstelių grupės susiformuoja kaliumi, kurio visos ląstelės yra genetiškai identiškos. Kalijų

¹¹ Janušovaitė I., Vitkus A. Naujos technologijos medicinoje ir etika // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/04/04med.html> ; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

¹² Ten pat.

susmulkinus į daugybę mažyčių gabalėlių ir sudarius specialias sąlygas, iš kiekvieno jų išauga genetiškai tapatūs augalai. Visi jie – identiški vienos ląstelės klonai.

Transgeniniai augalai (organizmai, į kuriuos dirbtinai įterpta svetima DNR) sukuriama taikant genų technologijos metodus: pašalinama ląstelės sienelė (tokia ląstelė vadinama protoplastu). Protoplastų suspensija sumaišoma su svetima DNR, turinčia perkeliamaį geną; paveikiama elektros srove, kad plazminėje membranoje atsirastų mažytės skylutės, pro kurias į protoplastą patektų DNR. Vėliau iš tokio protoplasto susiformuoja visas augalas.

Tokie augalai kuriami tam, kad būtų atsparūs kenkėjams, virusinėms ligoms, herbicidams arba turėtų žmogui naudingų savybių. Jau yra sukurta nemažai transgeninių augalų: soja, vilmamedis, liucerna, ryžiai, bulvės, pomidorai. Tačiau augalų klonavimas gali sukelti ir pavojų. Klonavimu prisidauginus daug genetiškai tapačių augalų, labai sumažėja jų genetinė įvairovė. Jei ūkininkai augins tik kelias produktyvias javų veisles, pasikeitus sąlygoms ar išplitus ligoms, kurioms šios veislės neatsparios, visi javai žus.

Pradedant kalbėti apie gyvūnų klonavimą, būtina paminėti, kad I tūkst. m. pr. Kr. sukurtas mulas- originalus kumelės ir asilo kryžminimo rezultatas.

O paties dirbtinio klonavimo, dėl kurio pasaulyje kyla tiek daug ginčų, pradžia reiktų laikyti laikytini 1938 m., kai vokiečių mokslininkas Hansas Spemanas kūrė fantastinio eksperimento planus: žmogaus organizmo ląstelę transplantuoti į kiaušinėlių. Šiandien tai vadiname klonavimu. Taigi mintis nenauja.¹³

1952 m. buvo klonuotas buožgalvis. Tai, apie ką svajojo H. Spemanas, buvo įgyvendinta. Štai nuo tada prasideda klonuotų gyvūnų istorija. Robertas Briggsas ir Tomas Kingas iš Vėžio tyrimo instituto Filadelfijoje (JAV) branduolį iš ankstyvos stadijos embriono ląstelės perkėlė į varlės kiaušinėlių. Buožgalvių klonavimui jie išrado naują mikrochirurginį metodą, kuris buvo pavadintas branduolio transplantacija. Iš pradžių iš kiaušinio ląstelės buvo pašalinamas branduolys, tai yra molekulinė struktūra, kuri atsako už visą ląstelės genetinę struktūrą, augimą, vystymąsi. Tada imama kito tos pačios rūšies embriono dalelė ir sujungiama su kiaušinio ląstele be branduolio. Po to jos paveikiamos silpno elektros impulso, ir dalelės sujungiamos. Taip gauta molekulė pradeda augti ir ilgainiui tampa embrionu.

Augimo metu ląstelės įgauna tam tikrą specializaciją, tampa odos, kraujo, plaukų arba kitomis ląstelėmis. Kadangi tuo metu buvo manoma, kad specializuotų ląstelių panaudoti kaip genetinės medžiagos šaltinio negalima, teko tenkintis embriono ląstelėmis ankstyvojoje jo išsivystymo stadijoje. Tokiu atveju klonuoto embriono išsivystymo tikimybė iki buožgalvio sudarė 80%.

Anot Kauno medicinos universiteto biologijos katedros profesoriaus genetiko Algimanto

¹³ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.2.

Sinkaus, pirmuosius gyvūnų klonavimo bandymus 1962-1966 metais atliko anglų mokslininkas J.B. Gurdonas, mėgindamas klonuoti varles.¹⁴ Jis pradėjo eksperimentus su suaugusių individų ląstelėmis. Branduolių pašalinimui jis naudojo ultravioletinį spinduliavimą, o vietoj jaunų ląstelių naudojo jau susiformavusias. Deja, tik 10 procentų ląstelių po transplantacijos vystėsi toliau, o sukurti subrendusį individą pavykdavo tik iš kas šimtojo mėginimo. J.B. Gurdono bandymai turėjo didelę mokslinę reikšmę. Jie parodė, kad bet kuri gyvo sutvėrimo organizmo specializuota ląstelė turi pakankamai genetinės informacijos, kad būtų galima sukurti kloną. Tai parodė, kad kai kurie genai lieka aktyvūs, o kai kurie - ne. Sugebėjimas pridėti reikiamus genus yra raktas į sėkmingą suaugusių individų klonavimą.

J.B.Gurdono bandymuose paaiškėjo, kad visų audinių ląstelės turi visus pirmosios kamieninės ląstelės genus. Tada ir kilo diskusija apie galimybę klonuoti žmogų iš vienos ląstelės. Tada ši diskusija atrodė labai nereali. Tačiau pirmą kartą klonavus žinduolį, ši abstrakti diskusija tapo realija.¹⁵

Vėliau tie įvykiai rutuliojosi gana sparčiai. Ta tema buvo kuriami meniniai filmai, rašomos knygos. 1965 m. apie klonavimo galimybes buvo sukurtas vienas pirmųjų meninių filmų "Ateiviai". Taigi šia sritimi pradėjo domintis ne tik mokslininkai, bet ir visuomenė apskritai.

Labai svarbus įvykis – 1972 m. padaugintas konkretus genas, o 1976 m. pradedami kurti humanizuoti gyvūnai. Rudolfas Fenišas iš I. Lojolos universiteto Kalifornijoje (JAV) perkėlė žmogaus DNR į tik ką apvaisintą patelės kiaušinėlių - sukurtą pelę su žmogaus genu. Vėliau ta pelė savo genetinę medžiagą perdavė savo palikuonims.¹⁶

1978 m. gimė pirmasis dirbtinai mėgintuvėlyje apvaisintas kūdikis Louise. Kiaušinėlis apvaisintas išorėje, lėkštelėje, o po to embrionas įsodintas į sveikos moters gimdą. Tai pabrėžtina, nes ir šiandien daugelis specialistų specializuojasi dirbtinio apvaisinimo srityje ir dažnai naudoja klonavimo techniką.

Septyniasdešimtaisiais prasidėjo eksperimentai, susiję su žinduolių klonavimu. Pirmasis gyvūnas, kurį buvo planuota klonuoti, buvo pelė. Čia prasidėjo problemos, susijusios su ląstelių sudėtingumu. Žinduolių kiaušinėlių ląstelės už amfibijų tūkstantį kartų mažesnės, o tokiomis sąlygomis vykdyti branduolinę transplantaciją yra daug sunkiau. Sėkmingi klonavimo atvejai buvo pastebėti jau po keleto metų, tačiau toliau ankstyvos embriono stadijos pelių klonai nesivystė.

1980 m. atsirado transgeninių gyvūnų, kurie gimė įterpus norimus genus į apvaisintą

¹⁴ Skučaitė V. Ties grotesko ir realybės riba // Kauno diena, 2003 bal. 2 d., Nr.76. P.18.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.2.

kiaušinėlių ir perkėlus į surogatinės motinos gimdą.

1981 m. vienas šveicarų mokslininkas Ženevos universitete pareiškė klonuosiąs pelę. Ar pažadą ištesėjo - neaišku. 1985 m. S.Willesden branduolį perkėlė iš dalinai diferencijuotų ląstelių. 1987 m. iš embrioninių ląstelių klonuoti pirmieji žinduoliai, tokie gyvūnai genetinę medžiagą gavo iš abiejų tėvų.¹⁷

1995 m. Ian Wilmut ir Keith Cambell Roslin institute Škotijoje iš embriono ląstelių klonavo aveles Megan ir Morgan.

Visgi didžiausią diskusijų ir susidomėjimo bangą pasaulyje sukėlė tos pačios mokslininkų komandos 1997.02.27 eksperimentų vaisius - klonuota avis vardu Dolly. Mokslininkai klonavo 6 metų avį. Procesui buvo panaudota pieno liaukos ląstelė, kuri buvo sulieta su kitos avies kiaušialąste, prieš tai pašalinus iš pastarosios branduolį. Gauta surogatinė zigota perkelta į gimdą. Doli pasaulį išvydo po ilgų mokslinių tyrimų ir eksperimentų. Doli sukurti panaudota per 400 kiaušialąsčių.¹⁸ Mokslinio eksperimento efektyvumas buvo labai menkas – tik 0,8 %. Deja, Doli organizmo senėjimo procesas vyko sparčiau nei įprastinių avių, ir ši avis mirė. Dėl šio įvykio nuomonių buvo išsakyta labai įvairių ir prieštaringų. Šiuo klausimu buvo diskutuojama ir Lietuvoje. 2002 m. Vasario 13 d. Lietuvos teisės universitete (dabar- Mykolo Romerio universitetas) Studentų mokslinė draugija surengė diskusiją “Moraliniai ir teisiniai bioetikos aspektai: šiuolaikinės genetika ir žmogaus teisės”, kurioje dalyvavo genetikos, medicinos etikos specialistų, teologų ir teisininkų. Šios diskusijos metu Algirdas Utkus, Žmogaus genetikos centro gydytojas, medicinos mokslų daktaras, teigė, kad “1998 m. Dolly atsivedė normalų ėriuką Bonnie, taigi įrodyta, jog klonuoti organizmai gali normaliai kryžmintis ir turėti sveikų palikuonių.” Tuo tarpu kunigas Kazimieras Meilius, Lietuvos teisės universiteto (dabar- Mykolo Romerio universitetas) docentas, teigė, kad “klonuota avis užgraužė ėriuką, apkandžiojo savo prižiūrėtoją. Negerai, kad taip elgiasi avys, kurioms nebūdinga tokia agresija”.¹⁹ Prof. Romualdas Lekevičius, aptardamas šį įvykį, teigė, kad “mokslinio eksperimento efektyvumas buvo labai menkas - nesiekė net vieno procento (0,8 proc.)”.²⁰ Nepaisant to, kad avis sugebėjo sėkmingai gimti ir gyventi, 2003 m. dėl progresuojančio artrito ji buvo “užmigdyta”. Tokia liga pasireiškia tik daug senesnėms avims, todėl mokslininkai išklė hipotezę, jog avies, kuri buvo 7 metų amžiaus, realus genetinis amžius buvo 13 metų, nes genas, iš kurio ji buvo klonuota, buvo 6 metų avies.

Vėliau buvo pasiūlytas šios problemos sprendimas. Ląstelių pavyzdžiai buvo patalpinti į specialią maitinamąją aplinką, kur ląstelių dalinimasis buvo sustabdytas, ląstelės buvo tarsi

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Mikalauskienė R. Ar norime turėti savo antrininką? // <http://ic.lms.lt/ml/166/antrininkas.htm> ; prisijungimo laikas: 2006-11-16.

¹⁹ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.3.

²⁰ Mikalauskienė R. Ar norime turėti savo antrininką? // <http://ic.lms.lt/ml/166/antrininkas.htm>

užmarinuotos savo būsenoje. Po šešių gyvūnų gimimo jie buvo kruopščiai ištirti ir buvo gauti stulbinantys rezultatai. Genetinis gyvūnų amžius buvo mažesnis negu turėjo būti iš tikrųjų.

Vėliau atsirado klonuoti veršeliai Džordžas ir Čarlis, kurie gimė Jungtinėse Amerikos Valstijose, Teksase.

1998-ųjų liepos mėnesį buvo klonuota pirmoji pelė, vardu Kumulina. Vienos iš ląstelių, supančių besivystančią pelės kiaušidės kiaušialąstę, branduolys buvo perkeltas į kitos pelės kiaušialąstę. Taip pakeista kiaušialąstė turėjo dvigubą chromosomų rinkinį iš pirmosios pelės, o citoplazmą – iš antrosios. Ji pagimdė peliuką, kuris buvo pirmosios pelės klonas. Kumulina išgyveno 2 m. ir 7 mėn. (7 mėn. ilgiau nei paprasta pelė). Senatvėje jai išsivystė odos auglys, kuris buvo sėkmingai pašalintas.

Ypač sunku buvo klonuoti kiaules, nes jų nėštumas daugiavaisis. Tačiau 2000 m. kovo 5 dieną Virdžinijoje (JAV) pasaulį išvydo 5 identiškios kiaulaitės. Jos visos buvo išaugintos iš klonuotos suaugusios kiaulės ląstelės.

Visi šie eksperimentai ir tyrimai klonavimo srityje su gyvūnais, ypač istorija su avimi Dolly, suteikė mokslininkams daugiau vilčių klonuoti sudėtingesnius gyvūnus bei sukėlė daugybę kalbų ir diskusijų visame pasaulyje dėl galimybės klonuoti ir žmogų. Taigi net simboliška, kad dviejų tūkstantmečių sankirtoje pradėta kalbėti ir apie žmogaus klonavimo realią galimybę. Pradėta kalbėti, kokią naudą žmogaus klonavimas gali atnešti žmonijai. Tačiau kartu su euforija, kuri buvo pastebima mokslininkų bei medikų argumentuose, atsirado ir daugybė tokio reiškinių priešininkų teisės, mokslo, religijos, politikos ir kitose srityse. Panagrinėkime, kas gi buvo nuveikta žmogaus klonavimo srityje.

1998 m. fizikas G. Richard Seed pareiškė, kad jis yra pasirengęs klonuoti žmogų, ir kad jau yra norinčių. Tokiam pareiškimui nebuvo lemta išsipildyti, nes daugelyje šalių imta drausti klonavimą.

1999 m. Melburno kompanija *Stemcell Science* į kiaulės ląstelę be branduolio implantavo žmogaus DNR turinčią ląstelę. Sukurtas toks klonuotas žmogaus organizmas, kuriam buvo leista dalytis iki 32-os ląstelių stadijos, o pabaigoje jis buvo suardytas. Iš eksperimento tapo aišku, kad tokie žmogaus klonai iš gyvūnų kiaušinėlių turės 1 proc. gyvūno genetinės medžiagos.²¹

2000 m. privati tarnyba *Clonaid* (registruota Bahamų salose) pareiškė, jog rinks ir saugos mirstančių ir mirusių vaikų audinius, kurie bus reikalingi identiškiems dvyniams sukurti. Buvo teigiama, jog klonuotas naujagimis pasaulį išvys 2001 m., numatyta klonuoti 10 mėn. mergaitę, mirusią dėl leukemijos. Ar kas nors padaryta - nežinoma.

2000 m. nuskambėjo žinia, jog du vyrai gali turėti savo vaiką, jei jų ląstelių branduoliai bus perkelti į vieną kiaušinėlių. Tais pačiais metais pasirodė pranešimų, kad sulietos ir dviejų

²¹ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.2.

moterų kiaušialąstės. 2001 m. italai Serverino Antinori ir Panas Zavos tvirtino pasirengę klonuoti vaiką nevaisingoms moterims. Pirmasis iš jų atliko pirmąjį dirbtinį apvaisinimą 62 m. moteriai.

2001 m. JAV privati kompanija *ACT* paskelbė pirmą mokslinėje literatūroje publikaciją apie tai, kad buvo klonuotas žmogus: procesas buvo sustabdytas, sulaukus 4 - 6 ląstelių stadijos.²²

2002 m. gruodžio 27 d. visą pasaulį pašiurpino sensacija - kompanija *Clonaid* preskonferencijoje Holivude pranešė, kad sukūrė pirmąjį pasaulyje žmogaus kloną - visiškai sveiką mergaitę Ievą, kurią pagimdė trisdešimt vienerių metų amerikietė.²³ Ši informacija iki šiol nėra patvirtinta. Nei vaizdinės medžiagos, nei kitų įrodymų kompanija nepateikė. Dauguma mokslininkų nepatikėjo žinia apie pirmąją klonuotą mergaitę Ievą. Anot Kauno medicinos universiteto Biologijos katedros profesoriaus Algimanto Sinkaus, teoriškai tai įmanoma, tačiau praktiškai - vargu. "Juk tai būtų baisi afera, kuri nusineštų šimtus, o gal ir tūkstančius klonuotų embrionų ar net gimusių klonų gyvybių - sakė profesorius. - Įvykus šiam košmarui, dėl daugybės priežasčių neįmanoma prognozuoti jo padarinių".²⁴ Beje, ar Ieva išties yra klonas, labai lengva patikrinti, palyginus jos ir motinos DNR, tačiau "klonuotojai" tikrintojų vengė ir vengia iki šiol. Visgi pats pareiškimas atvėrė "kelį" plačioms diskusijoms visame pasaulyje.

Po to būta ir daugiau įvairiausių pranešimų apie atliktus eksperimentus žmogaus klonavimo srityje, tačiau iki šiol jokių objektyvių įrodymų, patvirtinančių žmogaus klonavimo faktą, pasaulio visuomenei pateikta nebuvo. Ir nors šiuo metu daugelyje pasaulio šalių reprodukcinis klonavimas yra apskritai uždraustas, o terapinis yra tik tyrimų stadijoje, šie maži žingsniai šioje srityje rodo, kad kažkada galime tikrai išvysti klonuotą žmogų. Bet ar tai yra suderinamas su nusistovėjusia tvarka teisės, etikos, medicinos, moralės, religijos srityse?

---

²² Ten pat. P.2.

²³ *Clonaid* kompanijos internetinis puslapis // <http://www.clonaid.com/news.php> ; prisijungimo laikas: 2006-06-07.

²⁴ Skučaitė V. Ties grotesko ir realybės riba // Kauno diena, 2003 bal. 2 d., Nr.76. P.18.

2. PRAKTINIAI IR PROBLEMATINIAI ŽMOGAUS KLONAVIMO ASPEKTAI

2.1. Žmogaus klonavimas mokslo, etikos ir teisės sankirtoje

Dviejų tūkstantmečių sankirtoje mokslas pažengė toli į priekį. Pradžią padarė fizika, pažabojusi atomą ir atvirą kosmoso erdvę. Vėliau dėl atradimų elektronikoje kilo pramonės ir komunikacijos revoliucija. Dabar įstabiausių laimėjimų pasiekama medicinos ir biologijos srityse. Tačiau biologija ir medicina, skirtingai nuo kitų mokslų, tyrinėjančių negyvus daiktus ir aplinką, turi tiesioginį poveikį žmonėms, todėl kelia rūpesčių mums visiems- kiekvienam individui ir apskritai visuomenei.

Medicinos mokslas, sparčiai žengdamas į priekį, be abejonės, siekia tikslo- įveikti ligas ir sumažinanti žmonių kančias. Visuotinai pripažinta, kad medicininė priežiūra tapo pagrindine kiekvienos pažangios visuomenės narių socialine teise ir beaugančių šalių gyventojų siekimu.

Tačiau negalima pasakyti, jog šie laimėjimai nėra kontraversiški, kad apart pozityvo, nekelia pavojaus individui, visuomenei ir visai žmonijai. Individo atžvilgiu mes natūraliai linkę laikytis principo, kad mokslas turi tarnauti žmogui, o ne atvirkščiai. Fundamentaliosios asmens teisės neturi būti paaukotos ant mokslinių tyrimų altoriaus. Pagarba žmogaus teisėms turi būti suderinta su naujų žinių siekimu. Didieji mokslo laimėjimai, pradedant nuo 1950 m., sutapo su laikotarpiu, kai Niurnbergo kodeksu pagrįstais įstatymais ir elgesio taisyklėmis buvo nustatytos pacientų teisės bei tyrinėtojų išipareigojimai. Ypač apsaugoti turi būti asmenys, dėl amžiaus ar protinės negalios nepajėgūs patys priimti sprendimų.²⁵

Visuotinai priimta žmogiškos būtybės sąvoka reikalauja, kad tiek viešosios, tiek privačios valdžios atstovai gerbtų pagrindines asmens, o ypač teisę į privatumą ir šeimyninį gyvenimą.

Tolimesnė genetikos pažanga leidžia tikėtis, kad šiuo metu neišgydomos ligos bus įveiktos. Tačiau tuo metu, kai iš visuomenės gyvenimo išstumiami vis daugiau žmonių, neatitinkančių nustatytų ekonominių ir išsilavinimo standartų, mes turime būti atsargūs, kad žmogaus klonavimo pagalba nesukurtume genetinės "normos", kuri paskatintų rasti dar vienai netolerancijos formai. Viešosios valdžios atstovai turėtų garantuoti, kad socialinė asmenų atranka nesiremtų "gerais" ar "blogais" genais. Tai įmanoma pasiekti tik visos visuomenės lygiu saugant silpnesnįjį. Šis uždavinys akivaizdžiai prieštarauja terapinio klonavimo atveju neapsaugotam žmogaus embrionui iki 14 dienų nuo apvaisinimo.

Nauji atradimai duoda galimybę tikėtis nefunkcionuojančius organus pakeisti sveikais. Tačiau medicina tapo savo sėkmės auka ir susidūrė su vis didėjančia transplantavimo organų paklausa. Atsižvelgiant į nepakankamą jų pasiūlą, mes turime būti atsargūs, nes gali kilti didelė

²⁵ Rogers A., Duran de Bousingen D. Bioetika Europoje. Vilnius: Kultūra, 2001. P.12.

pagunda efektyvumo dėlei paminti po kojomis pagrindinius žmogiškumo principus. Panašu, kad ir žmogaus klonavimo atveju iškiltų panašių problemų. Jei norime likti orūs, tam tikrų principų niekada negalime išsižadėti. Pavyzdžiui, žmogaus kūnas negali būti paverstas preke: jokia kūno dalis negali būti parduodama, tame tarpe ir žmogaus embrionas, kurį reiktų laikyti aukščiau nei kūno dalimi, nes jis yra atskira gyvybė. Tai yra mūsų moraliniai postulatai, išsivystę nūdienos humanistinės kultūros ir tradicijos kontekste.

Mokslo autonomija. Visgi reikia pripažinti, kad mokslo pažanga davė žmonijai labai daug. Dažniausiai pačios beprotiškiausios idėjos, kurios kildavo mokslininkų galvose, iš pradžių žmonijos buvo priimamos su pašaipą, pasipiktinimu arba noru uždrausti, tačiau šias idėjas įgyvendinus, visa žmonija naudojasi jų vaisiais. Michlelangelo Buonarotti, kaip ir Leonardo da Vinčis, apie kūną ir jo raumenų paslaptis mokėsi tirdamas žmogaus anatomiją, skrodamas lavonus, darydamas modelių studijas tol, kol žmogaus figūroje, regis, jam nebeliko paslapčių.²⁶ Mikalojaus Koperniko paskelbta saulės sistemos teorija, pagal kurią Žemė sukasi aplink savo ašį ir aplink saulę, savo laiku buvo laikoma visiškai beprotišku atradimu, tačiau vėliau paaiškėjo, kad tai buvo tiesa. Tokių idėjų įgyvendinimo pagrindinė sąlyga- mokslo autonomija. Taigi kaip turėtų būti suprantama mokslo autonomija ir kaip ji yra susijusi su atsakomybe?

Be abejo, kiekvienas mokslas turi autonomiją, kuri atsispindi skirtingame objekte, savitoje technologijoje, skirtinguose rezultatų vertinimo kriterijuose. Tai galime pavadinti pirmuoju autonomijos lygmeniu. Antras mokslo autonomijos lygmuo yra suprantamas kaip laisvė nuo vertybių, nuo išorės kontrolės, kaip nepriklausomas tyrinėjimas ir gautų rezultatų panaudojimas. Atominės bombos sukūrimas, nepaisant moralės, yra tokios mokslo autonomijos pavyzdys, kuris galėtų pasikartoti ir žmogaus klonavimo atveju. Pagaliau mokslininkai, kurių tyrimus finansuoja valstybė, kokie nors fondai ar privatūs asmenys rizikuoja prarasti savo autonomiškumą, nes negali kontroliuoti savo atradimų praktinio pritaikymo. Pavyzdžiui, atradimai genetikos srityje, ypatingai genomo atskleidimas, genų inžinerijos technikos išvystymas, žmogaus klonavimas gali būti panaudojami ir blogiems tikslams.²⁷

Tačiau klausimas “ar mokslo laisvė reikalinga?” neturėtų būti užduodamas. Šiuo atveju reikia klausti : “kur yra tyrimų laisvės riba ir kas ją turi nustatyti?” “Tyrimų įstatymai buvo kuriami, siekiant apsaugoti eksperimentuose dalyvauti sutikusius žmones, tačiau pirmiausia šie įstatymai yra tyrimų skatinimo priemonės, numatančios aiškias tyrimų atlikimo gaires ir ginančios tyrėjų veiklą”.²⁸ Tyrimų laisvė yra viena iš pagrindinių visuomenėje egzistuojančių vertybių, kurią į jos potencialią naudą, gali riboti tik žmogaus fizinės būties integralumo

²⁶ Gombrich E.H. Meno istorija. Vilnius: Alma littera, 1997. P.294.

²⁷ Norbekovas A. Bioetika. Kaunas: VDU leidykla, 2004. P.11.

²⁸ Rogers A., Duran de Bousingen D. Bioetika Europoje. Vilnius: Kultūra, 2001. P.65.

interesas.

Kiekvienas eksperimentinis mokslas ir naujos technologijos, būdami žmogaus sukurti, turi ir privalo tarnauti kiekvieno ir visų žmonių gėriui. Todėl mokslo autonomija bus etiška tik tada, jei remsis teisingu antropologiniu ir personalistiniu pagrindu, kuris yra priešingas utilitarizmui. Pagal personalizmo principus visi žmonės yra lygūs savo verte ir orumu, ir niekada žmogus žmogui negali tapti priemone. Asmuo yra toks gėris, su kuriuo nesuderinamas vartojimas, todėl jis negali būti vertinamas kaip vartojimo objektas ir šia prasme tapti priemone kokiam nors tikslui. Pavyzdžiui, žmogaus embrionas negali būti priemone žmogaus klonavimo atveju, siekiant gėrio žmonijai.

Akivaizdu, kad mokslas ir įvairios technologijos yra didelis gėris ir daug pasitarnavo žmonijai, tačiau jis nėra aukščiausias žmogaus gėris, todėl vardan mokslo ir technologijų pats žmogus neturi atsidurti pavojuje. Kadangi mokslinis tyrimas yra susijęs su žmogaus interesais ir tikslais, todėl absoliuti mokslo autonomija yra neįmanoma. Mokslas negali būti atsiejamas nuo moralės, nes priešingu atveju jis tampa vienatiksliis ir pavojingas.

Susidūrus su visais šiais mokslo iškeltais klausimais, visuomenė turėtų aiškiai nustatyti tolimesnės medicinos ir biologijos raidos kryptį.²⁹

Mokslo etika. Norint pasiekti šį tikslą, mums turėtų padėti bioetikos mokslas. Pagal Pasaulio sveikatos organizacijos pateiktą sampratą bioetika reiškia socialinį judėjimą, kurio svarbiausias interesas- apginti žmogų remiantis etinėmis taisyklėmis, formuojant medicinos ir sveikatos apsaugos politiką ir ją įgyvendinant. Terminą “bioetika” 1970 m. pirmą kartą pavartojo JAV onkologas Van Ressaeras Potteris. Sukurdamas šį terminą, autorius pabrėžė, kad bioetika turi tapti nauja disciplina, sujungiančia biologijos žinias su žmogaus vertybių sistema. Iš čia ir kilo sudurtinis terminas, kuriuo *bio* dalis atspindi gyvybės mokslo žinias, o *etika* - žmogaus vertybių sistemos pažinimą. Šių dviejų mokslų bendrabūvį Potteris laikė prielaida žmonijos ir apskritai gyvybės išlikimui Žemėje. Todėl bioetiką jis pavadino išgyvenimo ir išlikimo mokslu. Bioetika, pagal Potterį, negali susikoncentruoti tik į žmogų, bet privalo apimti visą biosferą, būtent žmogaus mokslinį įsiterpimą į gyvybę. Dėl to bioetika yra platesnė sąvoka už tradicinę medicinos etiką. Ji naginėja ne tik pacientų priežiūros moralės problemas, bet ir moralės klausimus, susijusius su gyvybės mokslų ir technologijų vystymusi.³⁰

Bioetika siaurąją prasme gali būti suprantama kaip biotechnologijų etika, tačiau plačiąja prasme - kaip gyvybės mokslų etika, talpinanti savyje medicininę etiką.³¹

Warrenas Reichas, vyriausiasis Bioetikos enciklopedijos (Encyclopedia of Bioethics)

²⁹ Rogers A., Duran de Bousingen D. Bioetika Europoje. Vilnius: Kultūra, 2001. P.13.

³⁰ Have ten H.A.M.J., Meulen ter R.H.J., Leewen van E. Medicinos etika. Vilnius: Charibdė, 2003. P.55.

³¹ Hermeren G. Why do we need bioethics? // Teaching bioethics: report from a seminar. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 2002. P.28.

redaktorius pateikia tokį bioetikos apibrėžimą: sistemiškas gyvybės mokslų ir sveikatos priežiūros moralinių aspektų - iš jų moralės vizijos, sprendimų, elgesio, krypties ir kitagrainėjimas, taikant įvairias etikos metodologijos tarpdisciplininėje aplinkoje.³²

Kadangi gyvybės mokslai apima ne tik mediciną ir biologiją, bet ir medicininės bei biologines praktikas, todėl bioetika yra medicinos, teisės, ekonomikos, sociologijos, antropologijos, socialinės politikos ir filosofijos sankirtoje. Tokia bioetikos padėtis kelia daug svarbių klausimų dėl jos metodologinio statuso. Minėtos atskiros disciplinos neabejotinai daro įtaką bendrai medicinos praktikai, moksliniams tyrimams ir sprendimams sveikatos politikos srityje. Ypatingai svarbūs bioetikos aspektai, siejami su teisiu kišimusi į šią sritį. Šiuo atžvilgiu įstatymai, reglamentuojantys sveikatos priežiūros paslaugų teikimo paslaugų teikimo ir mokslinių tyrimų sritis, turi svarbią reikšmę. Tačiau iš to kyla pašalinės įstatyminės veiklos pasekmės. Pirmoji jų- teisių normų taikymas moraliniam gyvenimui. Kas yra įteisinta, tai tampa elgesio norma, tuo tarpu moralinio elgesio aspekto atsisakoma. Skirtumai tarp teisinių ir moralinių aspektų visuomet išsprendžiami teisinių aspektų naudai. Todėl teisiškai reglamentuojamos srities plėtojimas gali sukelti priešingas pasekmes, kai vertybė, kurią įstatymas turėtų ginti, iš esmės tampa jo diskriminuojama.³³

Todėl norėdami spręsti problemas, iškylančias dėl spartaus biotechnologijų vystymosi ir esamų sunkumų sveikatos apsaugos srityje bei teisių įtampų, pirmiausia turime atsakyti į klausimą, koks yra žmogaus orumas ir vertingumas, kokie yra žmogaus tikslai, kad išvengtume žmogaus panaudojimo. Bioetikos išeities tašku turi tapti tiesos apie neprilygstamą žmogaus gyvybės vertę, apie asmens transcendentališkumą, asmens fizinį, psichologinį ir dvasinį integralumą, apie teisingą asmens ir visuomenės tarpusavio santykį, apie santuokinę meilę. Šios vertybės turi tapti orientyru tiems, kurie trokšta išspręsti problemas, kaip tik kylančias dėl neapdairaus technologijų taikymo ir ekologinės sistemos eksploatavimo.³⁴

Teisės vaidmuo. Taigi turime mokslą, kuris nenumaldomai siekia atrasti ką nors nauja, pagerinti žmonių gyvenimo kokybę, jis nuolat žvelgia į ateitį. Tačiau turime ir pačias pagrindines žmogaus egzistencijos taisykles, principus ir nuostatas, kurios palaiko žmonių egzistavimą Žemėje. Bioetika- nauja disciplina, kuri apjungia mokslą ir šias nuostatas, pasako mums, iki kokios ribos mokslo priemonės, norimam tikslui pasiekti, yra leistinos. Bioetika turi nustatyti tą ribą, t.y. etines taisykles, ginančias žmogų. Atsižvelgiant į Katalikų bažnyčios hierarchų nuomonę, išeitų, jog tai, kas techniškai įmanoma, dar nėra morališkai leistina, svarbiausias taisykles turi nustatyti teisė. “Žmogaus teisės ir jų saugos poreikis biologijos ir medicinos

³² Have ten H.A.M.J., Meulen ter R.H.J., Leewen van E. Medicinos etika. Vilnius: Charibdė, 2003. P.56.

³³ Zalewski Z. Apie profesinį bioetikos statusą // Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija bioetikos klausimais: konferencijos tezės. Vilnius: 2003. P.135.

³⁴ Norbekovas A. Bioetika. Kaunas: VDU leidykla, 2004. P.12.

pasiekimų kontekste susijęs su naujomis aplinkybėmis ir turi būti nuolat persvarstomas iš naujo”.³⁵ Taigi didžiausia atsakomybė tenka visuomenės įgaliotai įstatymų leidžiamajai valdžiai, kuri privalo galutinai nuspręsti ir įstatymiškai nustatyti ribas tarp to, kas galima ir kas draudžiama, nes biomedicininiai tyrimai yra sritis, kurioje grėsmė pažeisti žmogaus teises ir jo autonomiją yra pakankamai didelė ir reali.

A. Pumputis teisinę sistemą ir jos vystymąsi nagrinėja per žmogaus poreikių institutą, teigdamas, kad žmogaus poreikiai daro įtaką žmogaus teisių sistemos kūrimui ir vystymui.³⁶ T. Birmantienė teigia, kad “biomedicininiai tyrimai yra sritis, kurioje susikerta žmogaus teisių ir biomedicinos mokslo vystymo interesai”.³⁷ Nebūtina išsamiai analizė, kad suvoktume jog nuo mokslinių tyrimų laisvės tiesiogiai priklauso biologijos ir mokslų pažanga, naujų medikamentų ir gydymo būtų atradimas. Tačiau pagrindinis biomedicinių tyrimų objektas yra žmogus, jų grupės, embrionas, vaisius, žmogaus audiniai, organai, ląstelės ar genetinė medžiaga, todėl žmogaus teisių apsauga šioje srityje pirmiausia pasireiškia saugant žmogaus kūną ir jo integralumą. Vienas pagrindinių interesų, kurie kėsina į šis būties autonomijos neliečiamumą ir gali lemti jos pažeidimą, yra mokslo interesai. Visgi reikia apibrėžti, kad biologinės būties integralumo interesas yra svaresnis už mokslo pažangos interesą.

Taigi biologijos ir medicinos mokslų pasiekimai sukuria daugybę visiškai naujų socialinių santykių, kuriuos turi reglamentuoti teisė, o šių sričių sudėtingumas dažnai reikalauja gilos kvalifikacijos, verčiančios visiškai naujomis aplinkybėmis visą teisės esmę ir paskirties sampratą. Taigi norint apibrėžti visuomenės gerį, turi tarpusavyje bendrauti tiek mokslo, tiek teisės atstovai, turi atsirasti susikalbėjimas tarp šių dviejų sričių, kuris neleistų pažeisti pagrindinių žmogaus teisių ir leistų mokslui neprarasti savo autonomiškumo.

Mokslo ir teisės “susikalbėjimo” problematiškumas. Tačiau ar toks susikalbėjimas pastebimas šiuolaikiniame pasaulyje? Tenka tuo suabejoti, nes žmogaus reprodukcinis klonavimas lyg ir yra uždraustas visame pasaulyje, tačiau nuolatos pasirodo žinios apie mokslininkų ketinimus klonuoti žmogų arba apie jau sėkmingus tokių eksperimentų rezultatus. Nors nei vienas iš tokių pranešimų nebuvo patvirtintas nenuginčijamais įrodymais, faktas tas, jog ši idėja nuolat sklaido mokslo plotmėje, nepaisant teisiškai imperatyvaus jos įgyvendinimo uždraudimo.

Taigi neaišku, klonuosime ar ne, aišku tik viena: šiuo metu mokslininkų kūrybinės minties nebesustabdysim. Su žmogaus klonavimu siejami didžiausi lūkesčiai. Kai kurie garsūs mokslininkai iš viso pasaulio, tarp jų keletas Nobelio premijos laureatų, padarė šia tema

³⁵ Wulff H.R., Pedersen S.A., Rosenberg R. Medicinos filosofija. Įvadas. Vilnius: Charibdė, 2001. P.9.

³⁶ Pumputis A., Paksas A., Vaišvila A. ir kiti. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. P.11.

³⁷ Birmantienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos konstitucinė teisė, antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P.287.

svarbius pareiškimus, paskelbė “Deklaraciją, ginančią klonavimą ir mokslinių tyrimų integraciją”.³⁸ O 1998 m. balandžio 10 d. amerikiečių mokslininkas Gregory Stock davė interviu laikraščiai *Süddeutsche Zeitung* klonavimo ir genotechnikos klausimais. Pagal jį ateities vizija atrodo taip: “Palaiptisniui augs atsakomybė gimdyti vaiką tik atlikus genetinę korekciją. Tradicinis dauginimosi būdas pamažu išnyks. Tik pagalvokite - galėtume tikrai ilgam apsaugoti vaiką nuo vėžio arba iš esmės pailginti jo gyvenimą. Jei kaip vaikas turėčiau konstatuoti, jog mano tėvai arba mano vyriausybė filosofiniais sumetimais man to nepadarė - tada ganėtinai įdūkčiau”.³⁹

Lietuvos veterinarijos akademijos biomedicinos mokslų daktarė Ilona Miceikienė sakė: “Kol kas manipuluojama gyvūnais, o ne žmogumi. Tačiau aš ne visai tikra, kad pavyks sustabdyti mokslininkų mėginimus klonuoti žmogų. Juk nesustojo kūręs atominę bombą tas, kuris žinojo baisią jos griaujamąją galią”.⁴⁰

O štai Rusijos mokslininkas Večeslav Tarantul įspėjo, kad kol kas visi bandymai klonuoti baigėsi siaubingomis biologinėmis deformacijomis. Pasak jo teoriškai klonuoti žmogų galima, tačiau kas prisiims atsakomybę gimus monstrui? O tokia rizika egzistuoja devyniasdešimt devyniais atvejais iš šimto.

Keturiasdešimt Nobelio premijos laureatų paskelbė atvirą laišką, kuriame pasisakoma prieš klonavimą pratęsiant giminę. Pavojingas eksperimentas, laiško autorių nuomone, gali tapti katastrofa, nes nėra aišku, ar šis metodas žmonėms saugus.⁴¹

Šiuo metu pagrindinis argumentas už klonavimą yra tas, kad taip būtų galima auginti organus kurių organizmas neatmetinėtų. Tuo tarpu, jeigu donoras būtų pats ligonis, labai didelė tikimybė, kad transplantacija bus sėkminga. Kol kas tai tik teorija, bet netolimoje ateityje galime tikėtis visko.

Klonavimo sekėjai teigia, kad neprotinga drausti mokslo pažangą, bet klonavimą būtinai reikia reglamentuoti. Štai ir doc. Jurgis Bojarskas teigia, kad vykdant klonavimo darbus, labai svarbu neprarasti kontrolės, turėtų būti priimti tarptautiniai susitarimai, kurie apibrėžtų galimo ir negalimo ribas. Uždrausti paprasta, bet vien draudimais darbų nesustabdysi.⁴² O štai Italijos katalikų universiteto Bioetikos instituto direktorius Ignacio Carrasco De Paola teigia, kad reikalavimas nedrausti terapinio klonavimo ir leisti naudoti embrionų kamienines ląsteles slepia kitus tikslus. Jei klonavimas bus uždraustas tik iš dalies, liks teisinė spraga, kuria

³⁸ Peters H.J. Ar ateitis bus geresnė? Biomedicina, klonavimas ir genetinė ateitis // http://www.prizme.lt/straipsniai/straipsn.php?action=view&id=212&return_action=top_articles ; prisijungimo laikas: 2006-09-06.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Skučaitė V. Ties grotesko ir realybės riba // *Kauno diena*, 2003 bal. 2 d., Nr.76. P.18.

⁴¹ *Gimtas* Rokiškis, 2003, Nr.8. P.3.

⁴² *Ave vita*, 2002, Nr.12. P.2.

naudodamiesi kai kurie mokslininkai galės laisvai gaminti embrionus tyrimams, dirbtinio apvaisinimo technologijoms tobulinti. Todėl mokslininkas mano, kad klonavimą reikia uždrausti visiškai, nepaliekant galimybių netgi terapiniam klonavimui.⁴³

Taigi net paties mokslo plotmėje išvelgiama daugybė prieštaravimų žmogaus klonavimo atžvilgiu. Tikriausiai skirtingas mokslininkų požiūris į moralę bei žmogaus teises, suponuoja dvi skirtingas nuomones: vieni mano, jog eksperimentuoti su žmogaus gyvybe yra normalu ir tai yra reikalinga, norint pasiekti rezultata, t.y. geras tikslas pateisina priemones, o kitų nuomone, mes neturime teisės taikyti neišstobulintos technologijos, kurios rezultatai gali būti labai skausmingi žmonijai.

Profesorės Tomos Birmontienės nuomone, “sveikatos teisė siejasi su daugeliu mokslų, giliu genetikos ir medicinos pažinimu”. Profesorė teigia, jog “paprasčiausias teisės metodas – draudimas. Bet ar visais atvejais tai pasiteisina, ar uždraudus procesas sustoja? Toks susišnekėjimas tarp teisės ir mokslo labai reikalingas”.⁴⁴ Žinoma, paprasčiausia yra uždrausti klonavimą. Tačiau ar mes pasieksime norimą tikslą uždraudę? Juk tada atsiras įvairių pagrindinių laboratorijų, kuriose vis tiek bus vykdomi eksperimentai. Todėl “susišnekėjimas” tarp teisės ir mokslo yra tikrai būtinas. Reikia sutikti su dr. Eugenijumi Gefenu, kuris sako, kad “teisė yra priemonė, formali tam tikrų mokslo procesų išraiška. Priimdami vienus ar kitus įstatymus, prisijungdami prie vienos ar kitos konvencijos, mes turime prisiminti, kad pagrindinis teisės objektas yra žmogus ir jo teisės, kad ir kaip sudėtinga būtų suderinti mokslo interesus su teise”.⁴⁵ Apie tokį suderinamumą iš dalies kalbama Visuotinėje žmogaus genomo deklaracijoje,⁴⁶ kurioje yra įtvirtinta nuostata, kad moksliniai tyrimai yra laisvi. Šios deklaracijos 12 str. yra nustatyta, kad tyrimų laisvė, kuri yra būtina siekiant užtikrinti nevaržomą žinių progresą, yra laikoma neatskiriama minties laisvės dalimi. Tačiau tos pačios deklaracijos 13 str. nustato, jog mokslininkų veiklai būtina atsakomybė, kuri įpareigotų mokslininkus kruopščiai, atsargiai, pasitelkiant visą intelektualinį dorumą ir sąžiningumą, atlikti ir vertinti tyrimus, juos paskelbti bei kitaip panaudoti tyrimų rezultatus.⁴⁷

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.3.

⁴⁵ Ten pat. P.3.

⁴⁶ Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997) // http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html ; prisijungimo laikas: 2006-06-16.

⁴⁷ Lietuvos žinios, 2003 saus. 8 d. P.6.

2.2. Bažnyčios pozicija žmogaus klonavimo atžvilgiu

Analizuojant žmogaus klonavimą teisės požiūriu, tikslinga atskleisti ir bažnyčios nuomonę šiuo klausimu, nes krikščionių religijos postulatai yra sudedamoji šiandieninės kultūros dalis ir neabejotinai įtakoja tiek politinius procesus, tiek ir teisinę praktiką. Dar viduramžių teisės mąstytojai teisę kildino iš Dievo ir manė, kad nemorali teisė yra neteisė. Ne paslaptis, kad bažnyčios atstovai yra aršiausi žmogaus klonavimo priešininkai.

Šventojo Sosto stebėtojas Jungtinėse Tautose arkivyskupas Renato Martino JT būstinėje Niujorke yra pareiškęs, kad klonavimas yra kėsinimasis į Kūrėjo vaidmenį bei Dievo įžeidimas, ir pakartojo Šventojo Sosto poziciją, atmetančią bet kokią žmonių klonavimą kaip etiškai nepriimtina. Arkivyskupas Martino pabrėžė, kad Šventojo Sosto požiūris į klonavimą yra išdėstytas Popiežiškosios gyvybės akademijos 1997 m. dokumente apie klonavimą, kuriame pateikti moraliniai ir etiniai argumentai, nukreipti prieš žmogaus klonavimą. Anot arkivyskupo, tokią Šventojo sosto poziciją lemia antropologinės ir etinės priežastys. Nepriimtina, kai vaikas pradamas ne tėvo ir motinos asmeninės meilės aktu, nes toks aseksualus ir belytis pradėjimas nesukuria tarp asmeninės vaiko ir tėvų vienybės. Arkivyskupas teigė, kad terapinį klonavimą, žmogaus embriono gamybą dėl specializuotų kamieninių ląstelių tam tikroms ligoms gydyti, o vėliau jo sunaikinimą būtina uždrausti. Toks žmogaus išnaudojimas etiškai nepateisinamas, nes embriono sukūrimas tam, kad vėliau būtų sunaikintas, iš pagrindų žeidžia žmogaus orumą. Klonuotas žmogus būtų žmogaus, o ne Dievo paveikslas.⁴⁸

Pasak Popiežiškosios gyvybės akademijos viceprezidento vyskupo Elio Sgreccia, klonuotas žmogus būtų sukurtas pagal žmogaus, o ne pagal Dievo paveikslą ir panašumą.⁴⁹ Vatikano radijui vyskupas pareiškė, kad žmogaus klonavimas jau buvo paskelbtas labai neleistinu veiksmu 1987 metais Tikėjimo mokslo kongregacijos išlietame dokumente apie žmogaus perdavimo orumą.

Išreikšti griežtai neigiamą nuostatą žmogaus klonavimo atžvilgiu Vatikaną paskatino Čikagos mokslininko Richardo Seedo 1998 m. pranešimas, jog jis yra pasirengęs klonuoti žmogų. Mokslininkas sakė, jog renkas gydytojų komandą, padėsiančią jam klonuoti žmogaus embrioną ir implantuoti jį į moters gimdą. Jo žodžiais, keturios nevaisingos poros jau pasisiūliusios dalyvauti eksperimente. Šiuo metu jis ieškąs investuotojų, galinčių padengti

⁴⁸ Gabdrachmanovaitė I. Klonavimas- biotechnologijų pažanga ar etinis nuosmukis // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.191.

⁴⁹ Klonuotas žmogus būtų žmogaus, ne Dievo paveikslas // <http://www.lcn.lt/bzinios/bz9801/801bp-b.html> ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

pasirengimo darbų bei pačios procedūros išlaidas. Vyskupas Sgreccia tvirtino, jog žmogaus klonavimas prieštarauja prigimčiai bei dieviškajam įstatymui, nes kiekvienas asmuo turįs teisę būti pradėtas ir gimti santuokoje ir iš santuokos. Klonavimas yra “anapus lytiškumo įgyvendinimo ir dėl to agamiškas, tai yra nereikalaujantis vyro ir moters pastangų”. Klonuojant “naudojami tikrai vieno individo genai šio individo kopijai padaryti”. Žmogaus klonavimas, pasak vyskupo, reiškia žmogaus valdžią žmogui ir apima savotišką troškimą savavališkai ir visiškai pakeisti Dievo planus, kuriant žmogų pagal žmogaus paveikslą ir panašumą”. Vatikano pareigūnas sakė, jog Katalikų Bažnyčios, kitų religijų ir etikų smerkimo maža; “ši žmogaus piktnaudžiavimo žmogumi atvejį, ši žmogaus paveikslo įkalinimą kito žmogaus kūne būtina uždrausti įstatymu”.⁵⁰

Pasak Vatikano laikraščiu “L’Osservatore Romano” rašančio moralės teologo Gino Concetti, žmogaus klonavimas būtų “sunki nuodėmė”. Jeigu Čikagos mokslininkas mėgintų tai daryti, tai būtų “visagalio Dievo įžeidimas”, “žmogaus gyvybės perdavimo dėsnių pažeidimas”, - sakė jis interviu Italijos laikraščiu “Avvenire”. Žmogaus klonavimas, pasak jo, nepriimtinas net tuomet, “kai pora yra nevaisinga ir neturi jokių kitų galimybių nevaisingumą įveikti”. “Tačiau pagrindinė problema ta, kad žmogaus gyvybė atgaminama laboratorijoje, tarsi tai būtų koks nors senas instrumentas ar chemijos produktas, užmirštant, jog žmogus yra asmuo su neatimamu paveldu, neliečiamomis teisėmis ir transcendentinio dieviškumo ženklu”, - tvirtino Gino Concetti.⁵¹

Vatikano nuomone, kritikuotinas ir tvirtinimas, kad žmogaus embrionų klonavimo intencija yra humaniška dėl galimų sunkių degeneracinių (Parkinsono ir kt.) ligų gydymo, pasitelkus iš klonuotų embrionų gautas kamienines ląsteles - juk po tokios “operacijos” pats embrionas neišvengiamai žūva. Vadinasi, iš tikrųjų sveikatos ir gerovės norima pasiekti “vykdant žmogiškų būtybių diskriminavimą, kuris grindžiamas skirtingu jų brandos mastu (taip embrionas yra mažiau vertingas už susiformavusį vaisių, vaisius - mažiau vertingas už kūdikį, kūdikis yra mažiau vertingas už suaugusį žmogų)”.⁵² Taip yra atmetamas moralinis imperatyvas, kad labiausiai reikia saugoti tą žmogaus esybę, kuri yra silpniausia ir pati bejėgiškiausia.

Popiežiškosios šeimos tarybos pirmininkas kardinolas Alfonsas Truchiljas sakė, kad žmogaus embrionų klonavimo eksperimentai, ieškant būdų, kaip gydyti kai kurias sunkias ligas, nesumažina žmogiškų būtybių “gamybos” veiksmų amoralumo. “Žmogiškų būtybių (embrionų) gamyba klonavimu prieštarauja žmogaus orumo ir prokreacijos orumo sampratai,

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

nes naujos gyvybės kūrimą Dievas yra patikėjęs vyro ir moters sąjungai”, - teigė kardinolas Italijos dienraščiui “Corriere della Serra”.⁵³ Pasak jo, būtina tęsti tyrimus, kaip gydyti sunkias ligas kitais metodais nenaikinant žmogaus embrionų.

Rusijos bažnyčia prigrasino atskirti nuo Bažnyčios visus ortodoksus, kurie mėgins klonuoti žmogų, arba kurie tokių tyrimų rezultatus naudos gydymui.

Didžiojoje Britanijoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, Bažnyčios reakcija į žinią apie žmogaus embrionų klonavimo pradžią buvo neigiama. Anglijos ir Velso katalikų vyskupų konferencijos pirmininkas, Vestminsterio (Londono) arkivyskupas kardinolas Kormakas Merfis O'Konoras savo straipsnyje, publikuotame dienraštyje “Daily Telegraph”, pabrėžė, jog embrionų klonavimas yra tas pats, kas žmogaus gyvybės naikinimas, o tai iš esmės amoralu. “Embrionas ir suaugęs žmogus iš tikrųjų yra tokie patys organizmai, tik skirtingų augimo ir brandos tarpinių”, - aiškino ganytojas.⁵⁴ Jis priminė, kad reklamuojamas embrionų terapinis klonavimas nėra būtinas siekiant gauti kamienines ląsteles, nes yra alternatyvūs ir moraliniu požiūriu nepriekaištingi jų gavimo būdai iš suaugusio audinio ląstelių. Beje, ši tyrimų sritis daro sparčią pažangą.

Daugybę straipsnių 2003 m. šiuo klausimu parašė Popiežinės gyvenimo akademijos narys Roberto Colombo. Savo straipsniuose jis teigia, kad reprodukcinis ir terapeutinis klonavimai iš esmės nesiskiria. Abiem atvejais žmogaus embrionas pagaminamas klonuojant. Skirtumas išaiškėja vėliau naudojant embrioną. Reprodukcinio klonavimo atveju embrionas įterpiamas į gimdą, tuo tarpu terapeutiniame klonavime embrionas naudojamas tyrimams, pavyzdžiui, stiebinių ląstelių gamybai. Roberto Colombo pridurta, kad Šventasis Sostas neprieštarauja stiebinių ląstelių gamybai iš suaugusių. Taip pat jis neprieštarauja ląstelių gamybai tokiomis priemonėmis, kurios nereikalauja gyvų embrionų naikinimo, įskaitant šaldytus. Tačiau autorius pasisako prieš teisėtą ląstelių ar audinių gavimą iš ką tik netikėtai mirusių embrionų.⁵⁵

Viename straipsnyje Colombo rašė apie tai, kaip pastaraisiais metais sustiprėjo spaudimas leisti terapeutinį klonavimą. Mokslininkai akcentavo embrioninį stiebinių ląstelių reikalingumą teigdami, kad jos galbūt padėtų išrasti vaistus nuo rimtų ligų. Colombo prieštaravo, jog tokia laukiama nauda buvo “perdėta, ekspertų prognozės nėra realistiškos, o kartais net svetimos moksliniams ir moksliniams principams”. Colombo pastebėjo, kad kai kurie žmonės pasinaudojo mokslo laisvės idėja pateisinti tyrimus, kuriuose naudojami žmogaus embrionai. “Tačiau tyrimo laisvė nėra tas pats kaip minties laisvė ar mokslinio tyrimo apskritai laisvė, nes šiuo atveju eksperimentams naudojamas žmogus”, - teigia jis.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Butkus V. Jungtinės Tautos susidūrė su klonavimo uždraudimo problema //

<http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=print&sid=483> ; prisijungimo laikas: 2006-10-08.

Kalbant apie viltis, siejamas su klonavimo tyrimais sveikatos tikslais, Colombo paaikškino, kad laštelių iš klonuotų embrionų išgavimas yra embriono laisvės į gyvenimą pažeidimas, nes sunaikinamas gyvas embrionas. “Jau gimusių žmonių teisės į “sveikatą” ir “mokslinio vystymosi naudą” negali būti saugomos dar negimusių ir esančių ankstyvojoje vystymosi stadijoje sąskaita”, - rašė Colombo.

2003 m. rugsėjo 29 d. arkivyskupas Celestino Migliore, kuris tuo metu buvo Šventojo Sosto nuolatinis delegatas Jungtinėse Tautose, išreiškė vyskupijos požiūrį JT darbo grupei dėl žmogaus klonavimo visiško uždraudimo. “Mes turime remti žmogaus biologinių mokslų tobulinimą visos žmonijos labui”, - sakė jis. Tačiau “žmogaus embrionų klonavimas stiebinių laštelių išgavimui potencialiai naudai ne tik neparodė jokios apčiuopiamos naudos, bet ir sukėlė rimtų etikos klausimų”.⁵⁶

Arkivyskupas Celestino Migliore įspėjo, kad “terapeutinis klonavimas reikalauja milijonų žmogaus embrionų, kurie būtų sunaikinti mokslinių tyrimų procese”. Jis paaikškino, kad nors ir ankstyvoje stadijoje esantis žmogaus embrionas dar negali būti įterptas į gimdą, “vis tiek jis yra žmogus, su žmogišku gyvenimu, besivystantis į autonomišką organizmą. Tokio embriono sunaikinimas yra nekaltos žmogaus gyvybės nutraukimas”.

Reikia pažymėti, kad toks griežtas bažnyčios požiūris į žmogaus klonavimą, nereiškia, kad bažnyčia pasisako prieš mokslą, kurio rezultatai gali palengvinti žmonių gyvenimą. Kaip pavyzdys to galėtų būti dar 2001 m. Šventosios Širdies universitetas Romoje įsteigtas medicininis placentų ir virkštelių bankas. Turint omenyje visą žmogaus klonavimo problemos kontekstą, pati idėja buvo daugiau negu kompromisinė. Tai parodė, kad ir Vatikanas yra atviras mokslo pažangai. Tiksliau šį žingsnį paaikškino *Focus on the Family* internetinio puslapio bioetikos apžvalgininko Carrie Earll žodžiai: “Placentos bankas yra simbolis, kad gyvybės gynėjai nėra priešingi tyrimams, kuriais siekiama atrasti įvairių ligų gydymo galimybę. Mes tik nenorime, kad būtų eksperimentuojama su žmogaus embrionais, kurie gali žūti šiuos metodus pritaikius gydymui”.

Krikščionišku požiūriu į žmogaus klonavimą reiktų žvelgti iš pagarbos gyvybei, žmogaus orumui ir šeimai pozicijų. Filipinų vyskupų konferencija 2002 m. paskelbė šešis principus, nukreiptus prieš žmogaus klonavimą ir geriausiai atspindinčius šį požiūrį:

1. Dirbtinai sukurti embrionus, be jokio ryšio su seksualumu, reiškia veikti prieš prigimtį;
2. Klonavimo metu žūsta embrionai, kuriais manipuluojama. Embrionas jau yra žmogiškoji būtybė;
3. Žmogaus asmens klonavimas yra technika, neatsižvelgianti į dvasinį žmogaus matmenį;
4. Klonavimas prieštarauja kiekvieno asmens vertei, unikalumui ir originalumui ir paverčia

---

⁵⁶ Ten pat.

asmenį objektu;

5. Klonavimas pažeidžia lygybės ir nediskriminacijos principus: vienas žmogaus, šiuo atveju mokslininkas, dominuoja kito atžvilgiu, pasitelkdamas selektyvią eugeninę schemą;
6. Laimėjimai negali būti naudojami kaip priežastis iš esmės ydingai procedūrai pateisinti.⁵⁷

Taigi bažnyčia visada teigė besąlygišką žmogaus gyvybės vertę. Žmogaus gyvybė yra Kūrėjo dovana, todėl kiekvieno žmogaus gyvybę reikalauja besąlyginės pagarbos. Ji yra vertinga ir prasminga, nes žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą. Priklausomybė Dievui suteikia žmogiškai gyvybei šventumo bruožą, ir ji tampa nedisponuotina, neliečiama, tai yra šventa. Ji yra šventa iš prigimties, ir kiekvienas sveikas protas gali tai pripažinti, netgi nepriklausimai nuo religinio tikėjimo. Todėl negalima kalbėti apie gyvybės vertingumo skirtumą nuo jos amžiaus, t.y., tiek embrionas, tiek suaugęs žmogus yra vienodai vertingi, nes abu jie įeina į gyvybės sąvoką. Žmogaus gyvybė yra vienodai vertinga visose savo vystymosi stadijose, todėl gyvybę reiktų laikyti nuo pradėjimo momento.

Tikriausiai Bažnyčios nuomonė žmogaus klonavimo klausimu nėra įstatymas netikinčiajam, tačiau netikėti į Dievą- nereiškia būti amoraliam. Teisinga moralė gali būti tik viena, nesvarbu, ar ją gina ir puoselėja įstatymas, bažnyčia ar mes patys savo viduje. Įsiklausyti į bažnyčios nuomonę privalo ir įstatymų leidžiamoji valdžia, juk bažnyčia tai tarsi apibendrintos moralės sargas. Apibendrintai galima pasakyti, kad pagal bažnyčią, ne viskas, kas yra techniškai įmanoma, moraliai yra leistina, t.y. nors žmogaus klonavimas yra įmanomas, bet tai tokia riba, kurios slenksčio žmonija neturėtų peržengti, nes tai jau būtų kėsinimasis į Aukščiausio kūrėjo vaidmenį, o savo ruožtu žmogaus gyvybę sudaiktinta ir taptų mažesne vertybe nei yra dabar.

Intuityviai pritariant bažnyčios pozicijai dėl žmogaus klonavimo amoralumo, vis dėlto reiktų paieškoti racionalių argumentų, pagrindžiančių tokį požiūrį. Juolab, kad moderniam teisiniame diskurse apeliavimas į religinės prigimties imperatyvus nėra toleruotinas, todėl būtina pabandyti paieškoti teisei priimtų pozityvių argumentų šiuolaikinėse filosofinėse ir moralinėse teorijose.

---

⁵⁷ Kasparavičius A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį- civilizacijos laimėjimas ar žlugimas // Už gyvybę. 2002, Nr.11. // http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-10.

2.3. Moralė ir žmogaus klonavimas

Norint surasti harmoniją tarp mokslo autonomijos, tame tarpe ir galimybės klonuoti žmogų, ir mokslininko atsakomybės, t.y. ribų, kurių negali peržengti mokslas, siekdamas rezultato, yra būtina atsižvelgti į filosofinius antropologinius principus, kurių šviesoje žmogaus fizinė gyvybė, santuokinė meilė, vaikų gimdymas, skausmas ir kančia, ligos ir mirties, laisvės ir atsakomybės, individo ir visuomenės, individo ir gamtos santykis įgyja savo tikrąją prasmę ir vietą bei tinkamą etinį įvertinimą.

Bandydami paneigti arba pateisinti žmogaus klonavimą iš moralės pusės, turime išnagrinėti tam tikras filosofines kategorijas. Taigi žmogaus klonavimas turi būti vertinamas tradicijos, dorybės, moralinio teisnumo ir žmogaus unikalumo požiūriu.

Tradicijos ir dorybės. Kiekvienas protingas žmogus disponuoja galimybe autonomiškai spręsti, kas jo požiūriu, yra morali teisė, kokie jo asmeniniai poelgiai arba kitų žmonių veiksmai yra legitimūs ir kokie ne. Žinoma, proto teisės požiūriu keli žmonės kokį nors socialinį institutą arba kokio nors trečio asmens poelgį gali vertinti panašiai arba netgi vienodai. Tačiau nebus nieko keisto, jei jų vertinimai skirsis ir netgi prieštaraus vienas kitam. Žmogaus proto veikla- tai nuolatinė naujų idėjų generacija. Taigi atitinkamai žmogaus klonavimas vienam žmogui gali atrodyti moraliai pateisinamas, kitam- prieštaraujantis moraliai. Šiuo atveju neaiškumus turėtų išsklaidyti pozityvioji teisė, kuri aiškiai turi apibrėžti, kas leistina, o kas ne. Tačiau ar pozityvioji teisė yra jau tokia visagalė? Ji gali drausti, gali taikyti griežtas sankcijas, bet dažnai ji tampa nepakankama, kai priešiškus nustatytaį įstatymais tvarkai tampa labai stiprus, t.y., tam, kad teisė veiktų, jos turi būti laikomasi. Ir čia labai svarbus vaidmuo atitenka tradicijoms ir dorybėms. Kitaip tariant, vienu metu egzistuoja proto teisės, įstatymų procedūrinės teisės ir dorybių bei tradicijų teisės normos. Šios viso trys norminės disciplinos gali būti viena nuo kitos atskirtos, sutapti, nesutapti, papildyti viena kita arba palaikyti įtampą tarpusavyje.⁵⁸

Tačiau atsižvelgti į tradicijas ir jomis padiktuoatas dorybes būtina, kalbant ir apie žmogaus klonavimo problemą, juk kiekvieno žmogaus samprata apie funkcionuojančią socialinę tvarką bei šios tvarkos moralinio patikimumo galimybės daugiau ar mažiau lemia istoriškai išsikristalizavusios vertybės, asmens elgesio prioritetai ir kolektyvinio elgesio standartai.⁵⁹ Tradicijos- tai išsaugojimas to, kas yra, išsaugojimas, kuris įgyvendinamas

⁵⁸ Pl.žiūrėti: Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.95-96.

⁵⁹ Ten pat. P.63-64.

vykstantįvairiausioms istorinėms permainoms.⁶⁰ Reikia pažymėti, kad “jei žmogus ne tik mena paprotį ir padavimą, bet ir elgiasi taip, kaip reikalauja paprotys ir skelbia padavimas, tuomet padavimas ir tradicija yra gyvi.”⁶¹ Tuo tarpu “dorybė yra išugdyta žmogaus kokybė, kurios turėjimas ir lavinimas suteikia mums gebėjimus pasiekti tokius gėrius, kurie yra vidujiški praktikoms ir kurių stoka neleidžia mums pasiekti tokių gėrių.”⁶² Dorybingas žmogus elgiasi taip, kaip reikia elgtis pagal nusistovėjusią “tradiciją”, nes taip “supranta” savo pareigas, “nuskaitytas” savo gyvenimo istorijoje, savo siekyje išsaugoti psichologinį identitetą, ir socialinės praktikos reikalauja tokio elgesio modelio. Dorybės paprasčiausiai teikia žmonėms patikimo ir visaverčio gyvenimo standartus. Dorybės tiesiog lemia žmonėms veiklos modelių racionalaus pasirinkimo galimybes, todėl būtent dorybes galime laikyti ypatingu teisės (teisinės tvarkos) legitimumo veiksniumi.⁶³

Taigi dorybės lemia teisės normų legitimumą, nes asmuo “atranda savo elgesio modelius tradicijoje, asmeninį psichologinį identitetą asmeninio gyvenimo istorijoje, o savo dvasinę vertę socialinėje praktikoje. Taigi dorovė, kaip tradicijos ir papročių išraiška, neturėtų būti laiko atžvilgiu nutrūkstantis ir istorijoje pranykstantis reiškinys. Juolab, kad plačiai vartojama “šiuolaikinės dorovės” sąvoka. Šiuolaikinė dorovė negalėjo atsirasti tarytum “iš nieko”. Ji turi sąsają su tradicine dorove. Praėjusių amžių tradicijos ir papročiai turėtų būti kaip nors įauti į mūsų laikmečio gyvenamojo pasaulio audinį.”⁶⁴ Be abejonės, negalima teigti, kad visi šiuolaikinės visuomenės socialiniai institutai yra atkeliavę iš praeities, tačiau akivaizdu, kad šeimos kulto ir pagarbos žmogaus gyvybei socialiniai institutai egzistuoja jau daugybę metų. Vargu, ar įmanoma surasti bent vieną šiuolaikinės racionalinės epochos gyventojų asmeninę praktiką, kuri nebūtų išbandyta istorijos ir nebūtų tapusi tradicija (doroviniu) mąstymo ir veiklos modeliu. Štai kad ir visuotinė pagarba žmogaus gyvybei kaip absoliučiai vertybei. Galima sakyti, kad žmogaus gyvybės apsauga visame pasaulyje yra pripažinta kaip pamatinė dorovinė nuostata. Žinoma, gyvybės, kaip vertybės, išaukštinimas yra moralės užduotis. Būtent moraliniais kriterijais remiantis visuotinai deklaruojama, kad žmogaus gyvybės atėmimas yra nusikaltimas. Tačiau nereikia pamiršti, kad galima surasti moralinės kontempliacijos argumentų, kurie pagrįstų, jog gyvybė gali būti viso labo tik “priemone” “aukštesniam” tikslui siekti. Reflektyvaus proto plėtroje galima būtų ieškoti būdų, kaip pagrįsti tai, jog leistini įvairūs galimi žmogaus naikinimo būdai tam, kad žmogus išliktų. Ir tik todėl, kad pagarba žmogaus gyvybei istoriškai

⁶⁰ Гадамер Х.-Г. Истинф и метод. Москва: Прагресс, 1988. С.332.

⁶¹ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.70.

⁶² MacIntyre A. After virtue. Gerald Duckworth & Co. Ltd. 1981. P.178.

⁶³ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.77.

⁶⁴ Ten pat.P.90.

išliko visuomenės dorovine norma (masiškai kultivuojama dorybe), pasaulyje egzistuoja atsvara galimiems mėginimas permąstyti žmonijos nusiteikimą vertinti žmogaus gyvybę kaip aukščiausią vertybę. Visi panašaus pobūdžio samprotavimai verčia galvoti, kad dorovė ir dorybės buvo, yra bei ateityje liks nepakeičiamas norminės socialinės tvarkos legitimumo (moralinio ir teisinio) veiksnys.⁶⁵ Taigi, kalbant apie šiuolaikinių visuomenių gyvenimo norminį reguliavimą, be pozityviosios teisės normų ir proto teisės normų, būtina pripažinti ir tradicijų bei dorybių konstitutuojantį poveikį socialinei tvarkai. Taigi šiuo atveju jau minėtos tradicinės dorybės (šeimos kultas bei pagarba žmogaus gyvybei kaip absoliučiai vertybei) niekaip nesuderinamos su žmogaus klonavimu.

Teisnumas kaip moralinė kategorija ir pozityvus valstybės teisės aktas. Suprantama, kad teisnumą žmogui suteikia įstatymo leidėjas (valstybė). Tačiau valstybės teisės aktas remiasi tam tikromis materialinėmis aplinkybėmis, kurios lemia tiek instituto įsteigimą, tiek ir jo turinį. Panagrinėkime tai nuosekliau.

Žmogaus kūnas ir kūno gyvybė yra neatsiejama ir integrali žmogaus asmens dalis, ir yra asmens gėriai, o ne tik gėriai asmeniui. Asmuo atsiranda, kada atsiranda gyvas žmogaus kūnas, ir egzistuoja, tol, kol išlieka gyvas kūnas. Dėl to kūnas negali būti traktuojamas tik kaip audinių, organų ir funkcijų derinys, jis negali būti vertinamas lygia greta su gyvūnų kūnu: jis yra sudedamoji dalis asmens, kuris per jį veikia ir reiškiasi. Tiktai kūne ir per kūną apčiuopiame konkretų, realų asmenį. Todėl bet kuri intervencija paliečia ne tik audinius, organus ir jų funkcijas, bet ir patį asmenį. Asmens neliečiamumas pirmiausia pasireiškia žmogaus gyvybės neliečiamumu. Kiekviena neteisėta intervencija į kūną yra asmens orumo pažeidimas.⁶⁶

Taigi kūno gyvybė yra neatsiejama asmens dalis, tačiau kokia yra žmogaus teisės į gyvybę prigimtis, iš kur atsiradęs tas išskirtinis teisės į gyvybę statusas ir koks jo vaidmuo visų žmogaus teisių sistemoje? Visų pirma reikia išskirti tai, kad žmogus kaip ir kiti gyvi organizmai yra biologinė (gamtinė) būtybė. Tačiau nuo kitų gyvų organizmų skiriasi tuo, kad turi protą. “Būti gamtine būtybe” ir kartu “mąstyti” yra skiriamieji žmogaus požymiai gamtinėje stichijoje. Taigi protas suteikia galimybę žmogui suvokti, kad jis yra mirtingas, ir kad reikia saugoti savo gyvybę. “Žinojimas, kas yra mirtis ir jos baisybės, - vienas pirmųjų dalykų, kuriuos žmogus įgyja toldamas nuo gyvulinės būklės”.⁶⁷ Žmogus pats susikuria teisę ir pareigą rūpintis savo fizinės būties išsaugojimu. Gyvybės teisė - “teisė išsaugoti ir palaikyti fizinę būtį- išryškėja žmogaus praktiniam protui refleksuojant ir savarankiškai susikuriant

⁶⁵ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.92-93.

⁶⁶ Katalikų Bažnyčios Katekizmas. Kaunas: Tarpdiecezinė Katechetinės Komisijos Leidykla, 1996. P.365.

⁶⁷ Ruso Ž.Ž. Rinkiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1979. P.79.

subjektinę teisę “būti gyvam”.⁶⁸ Su šiuo žmogaus subjektyviu pasirinkimu “būti gyvam” (kurį taip pat lemia žmogaus dorybingumas ir pagarba tradicijoms) įstatymų leidėjas negali nesiskaityti. Valstybė kaip tai ir pripažįsta, priskirdama asmeniui teisnumą ir orumą. Tačiau vien tik išvardintų aplinkybių nepakanka tam, kad spręstume apie teisnumo turinį. Būtina apibrėžti visuomenės ir asmens, kuriam pripažįstamas teisnumas, santykį. Manome, kad viena iš Kanto kategorinių imperatyvo struktūrų ir padėtų atskleisti tiek šį santykį, tiek teisnumo turinį. Kantas, apibrėždamas žmogaus vertingumą, teigia, “...kad tik žmogus, o su juo ir kiekviena protinga sukurtoji būtybė, yra tikslas pats savaime”.⁶⁹ Reikšminga tai, kad Kantas šio empirinio subjekto asmenyje kalba ne šiaip apie žmogų- konkretų empirinį subjektą, o apie šventą žmoniją. Remdamiesi Kanto pozicija, galėtume pasakyti, kad viena iš sąlygų žmogaus subjektyviai “pasisavintą” teisę į gyvybę laikyti įstatymo lygmenyje subjektine objektyviai determinuota teise yra ta, kad empirinio žmogiško subjekto asmenyje kiekvienas žmonių bendruomenės narys gali išvelgti žmonijos reprezentantą. Šis principas, kaip praktinio proto principas ir kaip kategorinio imperatyvo formuluotė, tarytum numato procedūrą, kurią taikant vieno žmogaus subjektyviai priskirta sau teisė į gyvybę imama “derinti” su kito žmogaus subjektyviai priskirta teise į gyvybę ir dėl tokio derinimo paverčiama subjektine teise.⁷⁰ Teisiniu požiūriu yra reikšminga tai, kad , vertinant atskiro individo gyvybę ir orumą, visuomenė (kiekvienas žmogus) privalo aukotis, prisiimti atitinkamas pareigas.

Schellingas, aiškindamas žmogų kaip tikslą, įrodinėja, kad žmogus, kaip gamtinis individas, ypač vertingas tuo, jog jo akimis Pasaulio Kūrėjas išvysta arba turi galimybę išvysti patį save. Aiškinant tokią metaforizuotą poziciją, pozityviai galima sakyti, kad žmogus yra ir gamtos, ir kultūros subjektas. Taigi kai natūralioje aplinkoje pasigendama žmogaus gyvybę universaliai pateisinančių pagrindų, tuomet yra galimybė- metaforomis padaryti tai, ko neužtikrina gamtos pažinimo argumentai, t.y. žmogaus fizinę būtį sakralinti kultūriniais simboliais. Žmogus tiesiog yra gamtinės ir kultūrinės socialinės tvarkos simbiozė. Taigi ne vien tik gamtinė žmogaus būseną, bet veikiau kultūrinė socialinė apibrėžtis, išryškina žmogaus būties sakrališkumą. Būtent kaip “faktinė gamtinė socialinė būtybė” žmogus yra žmonijos reprezentantas. Šio teiginio kontekste ir būtų galima pozityviai “iššifruoti” Schellingo mistinį visos gamtinės socialinės tikrovės interpretavimą pašventinant žmogų kaip galutinį kūrinijos tikslą. Ir Kantas, ir Schellingas paprasčiausiai atkartoja tas vertybines implikacijas, kurios slypi vakarų humanistinėje tradicijoje. Krikščionybės išpuoselėta artimojo meilės dorybė dėl pagarbos Visatos Kūrėjo nustatytai moralinei tvarkai dėl Naujųjų amžių antropocentrinės

⁶⁸ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.131.

⁶⁹ Kantas I. Praktinio proto kritika. Vilnius: Mintis, 1987. P.107.

⁷⁰ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.132.

pasaulėžiūros virsta žmogaus, kaip aukščiausios vertybės, kultu.

Dabar jau galima tiksliau kalbėti apie konkretaus žmogaus gyvenimo apibrėžtoje erdvėje ir laike moralinį vertingumą ir jo teisių turinį. Konkretus žmogus ypatingas tuo, kad jis visatoje ir istorijoje yra vienintelis. Jo neįkainuojamoji vertė tame, kad jis gimsta vieną kartą ir gyvena vienintelį gyvenimą. Antai, kaip pažymi S.G. Čiukinas, J.F. Lyotardas teigia, kad teisingumas reikalauja visokeriopai atsižvelgti į kiekvieno žmogaus „kitoniškumą“, jo unikalumą.⁷¹ Faktinis žmogus, kuriam būdingi jo fiziniai arba dvasiniai pranašumai bei trūkumai kuriant civilizuotus ir teisingus santykius, yra patikimiausias atskaitos taškas šiuolaikinėje visuomenėje. Būtent dėl šios priežasties faktinė gamtinė socialinė žmogiškoji būtybė įgyja besąlygiškos teisės apsaugos statusą.

Taigi pasitelkiant Kanto žmogaus sampratą, apibrėžkime istorinės, faktinės gamtinės socialinės būtybės- konkretaus empirinio žmogaus- teisinį statusą. Remdamiesi tuo, kad teisės į gyvybę įstatyminis pripažinimas yra moralinio pobūdžio, laikysime, kad Kanto suformuluotas principas *kiekvienas žmogus, kaip fizinė būtybė, turi būti laikomas tikslu, o ne priemone* gali būti kvalifikuojamas kaip pamatinis teisės principas apibrėžiant visas subjektyvias teises, kurios reglamentuoja žmogaus, kaip faktinės gamtinės socialinės būtybės, juridinį statusą, vadinamą teisnumu.⁷² Kai kalbame apie teisnumą, žmogaus galėjimą turėti kokias nors civilines teises ir pareigas, tai lemiamą sąlyga yra bendruomeninis šio žmogaus absoliutaus vertinimo pripažinimas įstatyminiu lygmeniu. Bendruomenė privalo, nepaisant žmogaus amžiaus ar sveikatos būklės, laikyti jį lygiateisiu santykių dalyviu. Kitaip tariant, teisnumo turinys priklauso ne nuo paties žmogaus, o nuo bendruomenės moralinių imperatyvų. Teisnumas yra bendruomenės moraliai sankcionuota kategorija ir apie jį galima spręsti iš to, ar visuomenė pripažįsta kiekvieną savo narį teisės globos objektu, ar jis, kaip faktinė gamtinė socialinė būtybė, laikomas tikslu, o ne priemone. Taigi ir terapinio klonavimo atveju žmogaus embrionas, kaip viena iš žmogaus vystymosi pakopų, negali būti laikomas priemone tikslui pasiekti, o kaip ir suaugęs žmogus turėtų būti laikomas tikslu. Sėkmingo reprodukcinio klonavimo atveju klonas taip pat turėtų būti priimtas į visuomenę, kaip jos pilnateisis narys, jam turėtų būti suteiktas moralinis teisnumas, tačiau ar tai įmanoma, ar jis būtų lygiai toks pats kaip ir mes? Moralinis principas įpareigoja kiekvieną žmogų laikyti tikslu ir nesielgti su juo, kaip su priemone. Iš šios sąlygos išplaukia bendruomenės priedermė vertinti konkretų žmogų kaip aukščiausią vertybę, gerbti jo individualybę (orumą, privatumą). Tačiau visų pirma, aišku, kad kiekvienas žmogus turi pareigą gerbti kito žmogaus gerą būti, jo gyvybę ir sveikatą. Niekam nėra leistini tokie veiksmai, kurie sukeltų pavojų fiziniams žmogaus bučiams. Laikant

---

⁷¹ Ten pat. P.134.

⁷² Ten pat. P.135.

kiekvieną žmogų tikslu, kyla dar vienas įpareigojimas- suteikti būtiną paramą ir kiekvienam individui, kai jo gyvybei ar sveikatai gresia pavojus. Šią paramą pajėgūs suteikti kiti žmonės, kurie faktinę fizinę būtį taip pat laiko vertybe. Taigi kiekvienas žmonių bendruomenės narys, laikantis fizinę žmogaus būtį (gyvybę) teisine vertybe ir teisę į gyvybę subjektine teise, yra įpareigojamas tiek moraliai, tiek ir teisiškai nelikti nuošalyje, kai kurio nors žmogaus gyvybei arba sveikatai gresia pavojus. Jis pagal išgales ir pagal viešą poreikį privalo padėti kitam žmogui apsaugoti savo gyvybę.⁷³

Žmogaus unikalumas, kaip jo teisės į gyvybę materialus pagrindas. Žmogaus unikalumą nuosekliai atskleidė prof. S. Arlauskas knygoje “Turingieji teisės pagrindai”, kurioje jis teigia, kad faktinė gamtinė socialinė žmogaus padėtis reikalauja su juo elgtis kaip su unikalia būtybe. Žmogaus padėties unikalumą lemia daugybę socialinių aplinkybių. Žmogaus unikalumas taip pat išplaukia iš jo gamtinės psichinės apibrėžties. Gamtinė psichinė žmogaus valios forma išreiškia gamtinės maštančios būtybės gaivališką (“savimeilingą”) vitališkumą. “Gamtinis vitališkumas” reiškia tokią individo prigimtį, kuri yra nulemta natūralių priešasčių. Tiesiog galima teigti, kad individą, kaip gamtinę psichinę ir vitališką būtybę, materialiai determinuoja gamtinės sąlygos. Žmogaus ūgis, kūno formos, jo temperamentas ir kitos konkretaus empirinio žmogaus įgytos savybės yra jo gaivališko vitališkumo ženklai. Visos šios savybės modeliuoja kiekvieną žmogų kaip unikalų, nepakartojamą individą. Kalbant apie valios laisvę, pažymėtina, kad gamtinis, įgimtas unikalumas išreiškia žmogaus galimybę jau pačioje gamtinėje situacijoje būti “kitokiam” nei kiti ir savo kitoniškumu pagrįsti savo laisvę. Kita vertus, empirinis, gamtinis kiekvieno individo unikalumas reiškia moralinį reikalavimą laikyti kiekvieną empirinį žmogų tikslu, o ne priemone. Kiekvienas individas šiuo požiūriu jam pačiam ir kitiems individams yra absoliuti “kitybė”. Jo būtis negali būti sunivelijuota su kitų žmonių būtimi. Nė vienas žmogus nėra menkesnis už kitus žmones. Ir kiekvienas iš jų yra didžiausia vertybė. Kaip gi būtų įmanoma garantuoti teisinę žmogaus unikalumo apsaugą? Pripažinti ir gerbti žmogaus unikalumą reiškia su juo elgtis gerbiant jo subjektinę teisę būti unikaliam. Būtent čia slypi giluminė subjektinės teisės į gyvybę apibrėžtis.

Svarbiausia sritis, kurioje reiškiasi individo gamtinę padėtį determinuojančios juridinės sąlygos, yra žmogaus, kaip gamtinės psichinės būtybės, atsiradimo (gimimo) empirinių aplinkybių kompleksas. Pirmoji problema, kylanti šioje srityje, yra žmogaus klonavimo pateisinimo problema. Ar teisėtas bus kūdikis, jei žmonės, planingai numatę gamtinį kūdikio gimimo procesą, jį dirbtinai sukurs? Atsakymą į šį klausimą grįsdami tuo, kad žmogaus gyvybės atsiradimas yra ne paties žmogaus, o Pasaulio Kūrėjo kompetencija, ir todėl žmogaus intervencija į “Dievo valdas” neleistina, daugelio neįtikintume. Tai, kas susiję su Dievo planais,

⁷³ Ten pat. P.136.

žmonių mintyse yra tikėjimo, o ne racionalių svarstymų apie teisę prerogatyva. Tuo tarpu biomedicinos žmogaus sandaros aiškinimas neva suteikia teisę žmogui skverbtis į savo genetines paslaptis ir siekti sukurti žmogaus antrininką. Šis požiūris yra gana racionalus ir, atrodo, nepasiduoda jokiai kritikai.

Vis dėlto biomediciniais argumentais grindžiant žmogaus dirbtinio sukūrimo teisėtumą, pamirštama principinio pobūdžio racionali aiškinti aplinkybė. Analitinės išvados iš gamtinės psichinės valios raiškos teisinės apibrėžties rodo, kad žmogaus laisvė prasideda nuo empirinio būtiškumo „unikalaus“ apibrėžimo, t.y. nuo jo faktinės gamtinės socialinės būties sakrališkumo racionalaus įsisąmoninimo. Žmogaus gimimo empirinis faktas yra unikalus, žinoma, tol, kol turime reikalų ne su klonu, o su nuo žmogaus valios nepriklausomai atsiradusia būtybe. Žmogaus gimimo „nežinomybė“, kuri tikinčiųjų gali būti priskirta Dievo kompetencijai, ir yra tai, kas žmogaus teisėje į gyvybę paliekama už žmogaus racionalios kontrolės ir įtakos ribų. Kitaip tariant, žmogaus teisės gimti, jo teisės į gyvybę sudedamoji dalis yra nuostata „turėti savo gamtinėje psichinėje prigimtyje ką nors tokio, kas nėra nulemta arba sumodeliuota kitų žmonių“, t.y. būti „kitoniškam“. Ir jeigu žmogaus atsiradimą, tiksliau jo prigimtį, kuria gyvi žmonės, tuomet iš pat pradžių, tik žmogui gimstant, pažeidžiama jo pamatinė, pirminė teisė į gyvybę. Pažeidžiama todėl, kad iš embrioninio žmogaus atimama jo „natūrali laisvė“ ir „teisė būti unikumu“, teisė būti kitoniškam.⁷⁴

Deja, šiuolaikinė genų inžinerija atveria neribotas intervencijos į žmogaus biologinę prigimtį galimybes. Šiuolaikinių technologijų galimybės akivaizdžiai konfliktuoja su visa veikiančia vakarų civilizacijos humanistine tradicija, postuluojančia žmogaus unikalumą kaip jo laisvės prielaidą,- pamatinę liberalios pasaulėžiūros ir teisės sampratos struktūrą. Todėl suprantama, kad norint išsaugoti vakarų civilizacijos humanistinius pagrindus, tenka riboti naujų technologijų intervenciją į „draudžiamas“ zonas, t.y. į tokias sritis, kurias žmonės tiki priklausiančias ne žmogaus, o Dievo kompetencijai arba, proto argumentais tariant, kurios vaidina principinį vaidmenį organizuojant ir išsaugant veikiančią socialinę sistemą. Todėl nenuostabu, kad daugelyje pasaulio valstybių reprodukcinis žmogaus klonavimas yra draudžiamas. Akivaizdu, kad priešintis modernių technologijų ekspansijai į žmogaus sakralinių paslaptių sritį yra labai sudėtinga. Neaišku, kas šioje „kovoje“ nugalės, tačiau, jeigu atsivertų neribotos žmogaus klonavimo galimybės, tuomet žmogaus unikalumo, kitoniškumo idėja, kaip teisės turiningumo materialinė prielaida, pasirodytų nieko verta, žmonių nenatūrali „gamyba“, žmogaus kūrimas pagal tam tikrus modelius taptų verslu. Kokia tuomet būtų mūsų civilizacija, jos pagrindinės vertybės, žmonių ir klonų tarpusavio santykiai, sunku net įsivaizduoti.

---

⁷⁴ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.132.

2.4. Žmogaus klonavimas gydymo ir ligų prevencijos požiūriu: argumentai už ir prieš

Žmogaus klonavimo galimybę galima drąsiai pavadinti globaliniu klausimu visame pasaulyje. Žmogaus klonavimui tiek pritariančios, tiek jam prieštaraujantys įvairių sričių atstovai pateikia gausybę argumentų, kuriuos būtina paanalizuoti, norint geriau suvokti problemos aktualumą. Pagrindiniai žmogaus klonavimo pasekėjų argumentai - šio reiškinio nauda įvairiose medicinos srityse. Bet ar tikrai šie argumentai yra nenuginčijami?

Daugelis mokslininkų ir medikų, pritariančios klonavimui, teigia, kad šio reiškinio plėtojimas leis išgydyti daugybę lygų, pvz., klonuojant kai kuriuos genus, bus galima išgydyti Dauno bei kai kuriomis kitomis psichinėmis ligomis sergančius ligonius. Taip pat teigiama, kad būtų galima mūsų organizme užauginti naują širdį ar inkstą, kurie tarnautų žmogui dar ilgą laiką. Žadama, kad tai padės išgydyti ir mirtinas onkologines ligas bei atitolinti senatvę. Žmogaus klonavimo reikšminga nauda numatoma gelbstint nevaisingas poras bei šeimas netekusias vaikų ir pan. Taigi žmogaus klonavimo šalininkai žada šiuo reiškinio išspręsti daugybę žmonijos problemų.

Apie terapinio klonavimo naudą medicinos srityje išsako savo mintis ir mokslininkas Ianas Wilmutas, klonavęs avį Dolly. Jis teigia, kad klonavimas duotų tiek pranašumų, kad būtų amoralu jais nepasinaudoti. Šiam teiginiui jis pateikia daugybę argumentų.⁷⁵ Pabandykime juos panagrinėti.

1) Terapinis klonavimo potencialas yra susijęs su embriono kamieninėmis ląstelėmis. Šios ląstelė gali išsivystyti į bet kurią kūno ląstelę. Tačiau tame slypi ir didelis trūkumas. Mokslininkai kol kas nesugeba valdyti embrioninių ląstelių genetinio kodo, todėl jam nesutapus su paciento, kuriam ląstelės bus persodintos, genetiniu kodu, prasidės imuninio atmetimo reakcija. Tačiau būtent klonavimas gali padėti įveikti šią problemą ir leis sukurti pacientus atitinkančias kamienines ląsteles. Nors šis klonavimas bus per daug brangus ir nepraktiškas, Wilmutas teigia, kad daugelį šių problemų įmanoma įveikti.

2) Žmogaus ląstelių klonavimas gali sukelti revoliuciją ir kitose biomedicinos mokslo srityse. Labai svarbi sritis yra naujų vaistų kūrimas ir tikrinimas. Kasmet nuo pašalinių reakcijų į vaistus miršta tūkstančiai žmonių. Šiuo metu farmacijos kompanijos dar neturi patikimo šių pašalinių reakcijų nustatymo būdo. Klonavimas čia gali turėti keleriopą naudą. Mokslininkai galėtų klonuoti tų šeimų, kurioms buvo nustatytos pašalinės reakcijos į vaistus, kepenų ląstelių kultūras ir po to naudoti jas ieškant už tas reakcijas atsakingų fermentų. Tokie tyrimai leistų vaistų kompanijoms saugiau patikrinti savo naujus medikamentus, o pacientus galima būtų

⁷⁵ Moraliniai žmogaus klonavimo aspektai // <http://rtn.elektronika.lt/mi/0403/moraliniai.html> ; prisijungimo laikas: 2006-06-11.

tiksliu įspėti dėl to, kuriems vaistams jie yra jautrūs.

3) Tačiau vis dėlto didžiausio proveržio galima tikėtis terapinio klonavimo srityje - gydant ar taisant genetinius defektus. Genetiškai identiški kamieninių ląstelių transplantai žada naujus gydymo būdus. "Aišku, išlieka nemažai saugumo aspektų," - teigia Wilmutas. Neaišku, ar kamieninės ląstelės nesukels vėžio ar kitų papildomų problemų. Be to žmogaus kiaušinėlių stoka gali riboti platesnį terapinio klonavimo taikymą. Tačiau šias problemas galima spręsti diferencijuotai. Pavyzdžiui, vyresnio amžiaus asmeniui, sergančiam širdies liga, galima naudoti genetiškai neatitinkančias kamienines ląsteles, o imunines reakcijas slopinti medikamentais. Jaunesniam asmeniui teks parinkti genetiškai atitinkančias ląsteles.

4) Technologijai tobulėjant, šie gydymo būdai turėtų pigti ir paprastėti. Žmogaus kiaušinėlių stoką galima įveikti naudojant kamieninių ląstelių gamybai karvės kiaušinėlius. Wilmutas teigia, kad iš moralinio taško tame jis nemato jokių didesnių problemų - tiesiog laikykime kiaušinėlius tam tikrais reikalingų baltymų paketais.

5) Radikaliausiai klonavimo technologija būtų panaudota gydant paveldimus susirgimus, ypač tuos, kurie paveikia ištikus organus, kurių negalima pakeisti naudojant kamienines ląsteles, pavyzdžiui, plaučius. Ji taip pat leistų išspręsti daugelį genų terapiją pastaruoju metu kamuojančių problemų, tokių kaip vėžio sukėlimo riziką. Šiuo metu žmonės, sergantys tam tikrais genetiniais susirgimais, gali bandyti jų išvengti atliekant dirbtinį apvaisinimą implantuojant patikrintus, sveikus embrionus. Tačiau jei nei vienas iš sukurtųjų embrionų netinka, porai tenka laukti kitos procedūros, o embrionai sunaikinami. Egzistuoja kitoks metodas, vadinamas - "klonavimo pagalba". Pradžioje naudojant dirbtinį apvaisinimą reikės sukurti įprastinį embrioną. Po to iš jo bus paimamos kamieninės ląstelės, kuriose nesveiki genai bus pakeičiami genetinės inžinerijos būdais. Bet pačios kamieninės ląstelės negali būti naudojamos, rekonstruojant embrioną, iš kurio jos buvo paimtos. Tam reikės paimti vienos iš šių pakoreguotų kamieninių ląstelių branduolį ir perkelti jį į kiaušinėlių. Gautas embrionas bus identiška pradinio embriono kopija, tik kiekvienoje jo ląstelėje sergantis genas bus ištaisytas. Tuomet embrionas bus implantuojamas į motinos gimdą ir išsivystys į kūdikį. Nors tai bus žmogaus klonas, tai bus ne vieno iš tėvų, o visai naujo asmens klonas.

6) Galėdami manipuliuoti genais nesukurdami ir nesunaikindami embriono, nesielgtumėme blogai. Jeigu kamieninės ląstelės paimamos iš embriono, kurios pačiam embrionui gyvybiškai reikalingos, tai embrionui kainuoja gyvybę. Iš kiekvienos ląstelės gali atsirasti atskiras individas, tad kiekvienas tos ląstelės paėmimas reiškia nutrauktą gyvybę. Jei pavyktų kamienines ląsteles išsaugoti laboratorijos sąlygomis (tai mokslui dar nepasiekama, bet teoriškai įmanoma), naudojant tik somatines ląsteles, kad nebūtų eksperimentuojama kieno nors gyvybės sąskaita, tai nebūtų įžvelgiama ir problema.

7) “Aišku, saugumo klausimas išlieka ir šiuo atveju. Iki šiol mes dar nepakankamai žinome apie tai, kas atsitiks branduolyje esantiems genams ir kaip tai paveiks naujagimį. Bet dėl šios priežasties negalima atsisakyti kurti technologijos, galinčios padėti tiek daug žmonių. Žmonių klonavimo nereikia uždrausti. Jis gali išsaugoti tūkstančius gyvybių”, - teigia Wilmutas.

Taigi nors šis mokslininkas ir agituoja už terapinio klonavimo naudą, tačiau pats pateikia daugybę problemų, su kuriomis galima susidurti plėtojant šį reiškinį. Klonavimo brangumas, abejotinas jo naudingumas ir neprognozuojami rezultatai ateityje yra pagrindiniai argumentai, kuriuos išsako žmogaus klonavimo priešininkai.

Taigi žmogaus embriono kamieninių ląstelių tyrimai ir jų panaudojimas yra tiesiogiai susiję su nevaisingumo ir įvairiausių kitų ligų gydymu. Nors ši problema yra itin kontraversiška, nes kamieninių ląstelių paėmimo metu žūva embrionas, tačiau su šiais tyrimais yra siejami didžiuliai lūkesčiai medicinos srityje. Tačiau ne visi ekspertai yra entuziastingi. *British Medical Journal* 2005 metų gegužės 21 d. savo ruožtu išpėjo, jog egzistuoja didžiulės kliūtys, kurios turi būti įveiktos, kad embrionų kamieninių ląstelių naudojimas gydymo tikslais taptų efektyvus ir saugus.⁷⁶ Beveik tuo pačiu metu ir *The Lancet* nuosaikesniu tonu apibendrina prieš tai Londone vykusios konferencijos rezultatus, kurie leidžia teigti, kad viltys, siejamos su kamieninių ląstelių terapija, gali išsipildyti geriausiu atveju po dešimtmečio ar net daugiau metų. Klausimo kontroversiškumą dar labiau pakurstė praeitų metų įvykiai, kai 2005 m. gegužės 19 d. buvo pranešta apie korėjiečio W.S. Hwang sėkmę klonuojant žmogaus embrioną, bei tokiu pagrindu sukurta 11 kamieninių ląstelių linijų. Nepaisant euforiškos naujienos konteksto, kai kurie mokslininkai suabejojo šio įvykio praktine svarba teigdami, kad terapinis klonavimas apskritai negali realiai kuo nors prisidėti prie naujų gydymo būdų kūrimo, nes klonavimą stabdys didelis kiaušialąsčių stygius ir terapinis klonavimas greit taps atgyvenusia idėja.⁷⁷ Būtina pažymėti, kad ši sėkmės istorija baigėsi, nes buvo nustatyta, kad korėjiečio sėkmė viso labo buvo klastotė.

Daugelis pasaulio mokslininkų ir gydytojų nepritaria žmogaus klonavimui, nes yra didelė apsigimimų rizika, neprognozuojamos pasekmės ateityje ir apskritai abejotina šio reiškinio nauda medicinoje, be to neišspręsta daug etikos klausimų.

O vienas svarbiausių iš etinių klausimų, ar galima silpnojo sąskaita (žmogaus embriono), teikti naudą stipriajam (suaugusiam žmogui)? Embrionų kamieninės ląstelės išgaunamos ne tik iš klonuotų embrionų, bet ir iš aborto metu paimtų embrionų bei iš “atliekamų” embrionų po dirbtinio apvaisinimo mėgintuvėlyje. Visais šiais atvejais embrioninių kamieninių ląstelių išgavimas yra susisijęs su embrionų sunaikinimu. Netgi tie, kurie skatina tokius eksperimentus ir tyrimus, pripažįsta, kad žmogiška gyvybė yra sunaikinama dėl potencialios naudos kitiems.

⁷⁶ Braude P. Et al. Stem cell therapy: hope or hype? // *British Medical Journal*. 21 May 2005.

⁷⁷ Mandavilli A. Scientists seek simple remedies to cloning conundrums // *Nature Med.* 2005, No.11.

Pabrėžtina, kad šiandien niekur pasaulyje oficialiai nėra gydomi žmonės embrionų kamieninėmis ląstelėmis, tai vyksta tik tyrimų fazėse. Tai daroma sunaikinamų žmogaus embrionų sąskaita, tikintis, kad ateityje iš to bus naudos, bet vargu ar tai pateisinama.

Kamieninės ląstelės jau dabar yra naudojamos klinikinėje praktikoje ir gaunami puikūs rezultatai, tačiau šios kamieninės ląstelės yra paimamos iš suaugusių individų arba virkštelės, ir tai nėra susiję su kamieninių ląstelių donorų mirtimi. Pavyzdžiui, kraujo kamieninių ląstelių panaudojimas, persodinat kaulų čiulpus, yra viena iš efektyviausių priemonių gydant piktybinėmis kraujo ligomis sergančius asmenis. Moksliniai tyrimai ir klinikinė praktika rodo, kad kamieninės ląstelės iš suaugusių individų jau dabar patenkina tikslus, kurių tik tikimasi pasiekti iš embrionų kamieninių ląstelių, gautų nepateisinamai sunaikinus žmogaus embrionus.⁷⁸

Dar 1998 m. tarptautiniu lygmeniu įvairiais su medicinos, bioetikos, sveikatos priežiūros etika ir žmogaus teisėmis susijusiais klausimais buvo priimta apie 300 dokumentų,⁷⁹ ir jų skaičius nuolat auga. Vienas tokių pirmųjų dokumentų yra Niurnbergo kodeksas (1947).⁸⁰ Pažymėtina, kad žmogaus klonavimo eksperimentai neatitinka ir Niurnbergo kodekso reikalavimų, kurie buvo priimti siekiant apsaugoti žmogaus teises vykdant įvairius eksperimentus su žmonėmis. Šis kodeksas yra skirtas apibrėžti etinius principus, kurių pagrindu turi būti atliekami eksperimentai su žmonėmis medicinos srityje. Kadangi žmogaus klonavimo eksperimentai ir šių eksperimentų menamų rezultatų panaudojimas tiesiogiai susijęs su medicinos sritimi, manome, kad šių tyrimų atžvilgiu šie principai taip pat turėtų būti taikomi. Šiame kodekse teigiama:

1. “Laisvas žmogaus sutikimas yra absoliučiai būtinas.” Šis principas reiškia, kad atitinkami asmenys teisiškai privalo turėti galimybę duoti sutikimą. Sutikimas turi būti duotas tokiu būdu, kad sprendimas dėl pasirinkimo būtų laisvas, be smurto, apgaulės, suklaudinimo ir prievartos. Be to, asmuo turi suvokti, dėl ko jis duoda sutikimą, t.y. suvokti sutikimo turinį. Nors šis principas apibrėžia suaugusio asmens apsaugą eksperimentinių tyrimų atžvilgiu, šie principai negalėtų būti taikomi mažesne apimtimi ir silpnesniųjų subjektų atžvilgiu. Terapinio klonavimo metu yra sunaikinami žmogaus embrionai, kuriems nesuteikiama ne tik sutikimo teisė, bet apskritai jie neturi pasirinkimo galimybės, jei teisė (tiek nacionaliniame, tiek tarptautiniame lygmenyje) leidžia žmogaus embrionus naudoti tyrimuose. Panaši problema atsirastų ir reprodukcinio klonavimo atveju, juk potencialiai galimas klonas, dirbtinai sukurtas

⁷⁸ Norbekovas A. Bioetika. Kaunas: VDU leidykla, 2004. P.59.

⁷⁹ Informal listing of selected international codes, declarations, guidelines, etc. on medical ethics/bioethics/health care ethics/human rights aspects of health // [http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/Doc_m-bioeth_\(12.8.98\).pdf](http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/Doc_m-bioeth_(12.8.98).pdf); prisijungimo laikas: 2006-11-20.

⁸⁰ Nuremberg Code / Trials of War Criminals before the Nuremberg Military tribunals under Control Council Law. No.10, Vol.2, P.181-182.

žmogus arba eksperimentinių tyrimų, rezultatas bus sukurtas negavus jo sutikimo.

2. “Eksperimentas visuomenės gerovei turi duoti naudingus rezultatus, kurių neįmanoma gauti kitais tyrimo metodais arba priemonėmis, be to, rezultatai turi būti reikšmingi ir neatsitiktiniai.” Kaip jau buvo minėta, šie eksperimentai yra tyrimo stadijoje ir yra nemažai mokslinės visuomenės atstovų, kurie apskritai abejoja žmogaus klonavimo eksperimentų nauda medicinos srityje. Taigi negaliama teigti, kad šių tyrimų rezultatai būtinai bus reikšmingi ir neatsitiktiniai.
3. “Eksperimentas turi būti taip sukoncentruotas ir pagrįstas bandymais su gyvūnais ir gamtos mokslų žiniomis apie ligą ar kitą tiriamą problemą, kad laukiami rezultatai pateisintų eksperimento atlikimą.” Niekas negali garantuoti, kad žmogaus klonavimo eksperimentų rezultatai bus teigiami, tačiau terapinio klonavimo atveju tikrai bus sunaikinta daugybė žmogaus embrionų. Kaip jau buvo minėta, vien avelei Dolly klonuoti buvo atlikta daugybė bandymų. Be to, negalima teigti, kad ši sritis yra pakankamai pagrįsta bandymais su gyvūnais ir gamtos mokslų žiniomis.
4. “Eksperimentas turi būti atliekamas taip, kad būtų išvengta nereikalingų fizinių ir psichinių kančių bei sužalojimų.” Šis punktas tiesiogiai prieštarauja žmogaus klonavimui, nes terapinio klonavimo atveju neišvengiamai yra naikinami embrionai, o reprodukcinio klonavimo atveju niekas negali garantuoti, kad klonas nebus išsigimęs, neišsivystęs ar kitaip pažeistas.
5. “Eksperimentas neturi būti atliekamas, jeigu yra išankstinė priežastis tikėti, kad jis sukels mirtį arba suluošinimą; išskyrus galbūt tuos eksperimentus, kuriuose eksperimentuojantys gydytojai yra taip pat ir tyrimo objektai.” Šis punktas taip pat nesuderinamas su embrionų naikinimu terapinio klonavimo atveju, be to, niekas negali garantuoti, kad menamas klonas negims suluošintas.
6. “Prisiimamos rizikos laipsnis niekada neturi viršyti tos rizikos, kurią suponuoja eksperimentu spręstinios problemos humanistine svarba.” Žmogaus klonavimą sunku būtų “įspausti” į humaniškumo sąvoką žmogaus embrionų prasme, o šio reiškinio rezultatai tikrai menami, tačiau negarantuojami.
7. “Turi būti deramai pasiruošta ir apsirūpinta atitinkamomis priemonėmis, siekiant tiriamuosius apsaugoti net ir nuo tiesiogiai nesusijusių sužeidimų, suluošinimo ar mirties galimybių.” Reprodukcinio klonavimo atveju sukurtas klonas niekaip negalės būti apsaugotas nuo sužalojimų, suluošinimo ar mirties galimybės.
8. “Eksperimentą turi vykdyti tik mokliškai kompetentingi asmenys. Iš visų eksperimentą vykdančių arba su juo susijusių asmenų visose eksperimento stadijose turi būti reikalaujamas aukščiausias kvalifikacijos ir atsargumo laipsnis.” Reikalavimas visiškai

pagrįstas, tačiau tikriausiai nerasime nei vieno mokslininko, kuris galėtų nemenamai apibūdinti žmogaus klonavimo rezultatų pasekmes.

9. “Eksperimento metu žmogui turi būti suteikta laisvė pasitraukti iš eksperimento, jei jis luošina fizinę arba psichinę būklę, kurioje eksperimento tęsimas tiriamajam atrodo neįmanomas.” Tokia laisvė neįmanoma žmogaus klonavimo metu.
10. “Už eksperimentą atsakingas mokslininkas turi būti pasirengęs nutraukti jį bet kurioje stadijoje, jei jis, remdamasis savo sąžine, išugdyta kvalifikacija ir atsargiu vertinimu, turi galimų priežasčių tikėti, kad eksperimento tęsimas gali pasibaigti tiriamojo sužalojimu ar jo mirtimi.” Sunkiai tikėtina, kad brangūs tyrimai būtų nutraukiami dėl šiame punkte nurodytų priežasčių.

Taigi iš pateiktų pavyzdžių galima daryti išvadą, kad Niurnbergo kodekso nuostatomis akivaizdžiai prieštarauja žmogaus klonavimo srityje atliekami tyrimai. Nors šis dokumentas yra tik etinio pobūdžio, šio kodekso nuostatas vėliau perėmė daugelis tarptautinių dokumentų ir atskiros valstybės, vienokiu ar kitokiu būdu jas įtraukdamos į savo nacionalinius teisės aktus. Be to, tikriausiai atsirastų nemažai teigiančių, kad žmogaus embrionas neįeina į šio kodekso nuostatų taikymo sritį, tačiau tolimesniuose darbo skyriuose bus bandoma pagrįsti nuomonę, kad žmogaus embrionas ir suaugęs žmogus yra ta pati gyvybė, besiskirianti tik savo išsivystymo stadija.

Dominique Sprumont teigia, kad “šis kodeksas laikomas dokumentu, pirmąkart suformulavusiu fundamentaliuosius žmogaus apsaugos biomediciniuose tyrimuose principus, ypač asmens laisvo, informatyvaus pagrįsto sutikimo srityje”.⁸¹ Niurnbergo kodeksas iš tiesų yra liaupsinamas ir kritikuojamas dėl to paties fakto, kad jis leidžia atlikti tyrimus tik su asmenimis, gebančiais duoti sutikimą. Tai reiškia, kad “Niurnbergo kodekso taisyklė, nustatydamą, kad jokie tyrimai su asmenimis negali būti atliekami negavus jo laisvo ir informuoto sutikimo, uždraudė tyrimus su vaikais ir negalinčiais duoti sutikimo”.⁸² Tam tikrais atvejais asmens sutikimą gali riboti pažinimo, situaciniai, instrumentiniai, pagarbos, medicininiai, ekonominiai ir socialiniai veiksniai.⁸³ Todėl asmens informuoto sutikimo doktrina biomedicininės etikos principą-pagarbą asmenims - įgyvendina dvejopai: 1) gerbiant autonomiją tų asmenų, kurie yra veiksnius padaryti informuotą pasirinkimą, ir gerbiant jų gebėjimą apsispręsti; ir 2) saugant asmenis, kurių autonomija yra sumažėjusi arba ribota, daugiausiai tai yra neveiksnius asmenys.⁸⁴ Neveiksniais

⁸¹ Sprumont d., Andriulionis G. The Importance of National Laws in the Implementation of European Legislation of Biomedical Research // European Journal of Health Law. 2005, No.3. P.246.

⁸² Ten pat. P.246.

⁸³ Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje Papildomas protokolas dėl mokslinių tyrimų biomedicinos srityje aiškinamoji ataskaita // <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/195.htm> ; prisijungimo laikas: 2006-11-10.

⁸⁴ International Ethical Guidelines of Biomedical Research Involving Human Subjects. Council or International Organizations of Medical Sciences (CIOMS).Geneva, 2002. Commentary on Guidelines.

asmenimis turėtų būti laikomi “asmenys, kurių gebėjimą autentiškai sutikti su intervencija riboja jų fizinė ir/ar psichinė būklė: neveiksnūs (psichiniai loginiai), nepilnamečiai, kūdikiai, gyvybė iki gimimo, sulaukę senatvės, esantys komos būklėje, “greitosios pagalbos” situacijoje esantys asmenys”.⁸⁵ Atitinkamai ir į “gyvybės iki gimimo” sritį patenka ir žmogaus embrionas, vadinasi, bet kokie tyrimai, tame tarpe ir terapinis žmogaus klonavimas, su žmogaus embrionais yra amoralūs ir neleistini. Nors kai kurių autorių nuomone, toks griežtas tyrimų reglamentavimas su neveiksniais asmenimis stabdo mokslo ir medicinos pažangą, manome, kad Niurgergo kodeksas žmogaus egzistenciją, jo autonomiją ir fizinį integralumą pripažino aukščiausia vertybe, kurios vertės mes jau negalime neigti. Analogiškas nuostatas įtvirtinto taip pat ir kita grupė tarptautinių dokumentų- tai keturios 1949 m. priimtos Ženevos konvencijos, kurios dar ir šiandien sudaro šiuolaikinės tarptautinės humanitarinės teisės branduolį. Niurbergo kodekso ir Ženevos konvencijų pagrindinis tikslas- paskelbti, kad žmogaus gyvybės apsauga yra aukščiausia vertybė.

Taigi galima teigti, kad žmogaus klonavimo naudingumas medicinos srityje nėra įrodytas, nes net ir tie mokslininkai, kurie pritaria klonavimui, išvelgia ir pripažįsta, kad iki to laiko, kol žmogaus klonavimas galėtų tapti naudingas žmogui, gali praeiti labai nemažai laiko. Pažymėtina, kad tą kelią iki sėkmės lydėtų daugybė eksperimentų ir bandymų žmogaus klonavimo srityje, sunaikinant daugybę žmogaus embrionų. Tačiau tokie eksperimentai niekaip nesuderinami su mokslinių tyrimų biomedicinos srityje nustatytais etinėmis nuostatomis ir principais. Visgi akivaizdu, kad etinio pobūdžio reglamentavimas žmogaus klonavimo srityje yra nepakankamas, būtinas aiškus ir imperatyvus šios srities reglamentavimas tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės lygmenyse.

---

⁸⁵ Andrulionis G. Asmens autonomija sveikatos teisėje: daktaro dis.soc.mokslai:teisė (01 S) /MRU.-V., 2006. P.96.

2.5. Žmogaus klonavimas visuomenės, verslo ir politikos kontekste

Nors pasaulyje atsiradus pirmiesiems pareiškimams apie galimybę klonuoti žmogų, tiek tarptautiniu lygiu, tiek nacionalinės teisės lygiu buvo suskubta reglamentuoti naujai atsiradusius santykius, o reprodukcinis klonavimas apskritai didesnėje pasaulio dalyje buvo uždraustas. Kyla klausimas, ar tai sutrukdys klonuoti žmogų? Norit atsakyti į šį klausimą, būtina paanalizuoti, kas labiausiai yra suinteresuoti žmogaus klonavimo galimybėmis.

Visų pirma, reikia išskirti vartotojus, visuomenės dalį, kuri yra suinteresuota klonavimo rezultatų panaudojimu savo gyvenime. Tai galėtų būti nevaisingos poros, šeimos, netekusios savo artimųjų, sunkiai sergantys, senyvo amžiaus žmonės, t.y. tie, kurie turėtų interesą ir būtų pajėgūs finansiškai pasinaudoti žmogaus klonavimo menamais rezultatais. Tačiau kokią visuomenės dalį sudarytų šių vartotojų grupė, sunku nuspėti. Įvertinus tai, kad patys eksperimentai ir tyrimai žmogaus klonavimo srityje yra labai brangūs, galima numanyti, kad tik nedidelei žmonių daliai žmogaus klonavimo numanoma nauda būtų „įkandama“ finansine prasme. Apkritai visuomenės požiūris į žmogaus klonavimo galimybes yra gan atsargus.

“Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo apklausta 100 tūkst. žmonių, kuriems pateikti šie klausimai:

- ar norėtumėte būti klonuojamas, jei turėtumėte galimybių?
- ar nemanote, jog klonavimas - nuodėmė?
- jei klonavimą įteisintų, kas turėtų jį reguliuoti: vyriausybė ar mokslininkai?

Į pirmą klausimą teigiamai atsakė tik 7 proc. žmonių, o 91 proc. pareiškė, kad klonotis niekada nenorėtų. Atsakydami į antrąjį klausimą 74 proc. sakė, jog šis mokslininkų eksperimentas jų nešokiruoja, tad gal ir Dievo neižeistų, tačiau 19 proc. apklaustųjų tai atrodė net ne nuodėmė, o nusikaltimas. Mokslininkais pasitiki tik 29 proc. respondentų, o 65 proc. teigė, jog jei klonavimas būtų įteisintas, jį turėtų reguliuoti vyriausybės institucijos. Šiuos duomenis, kuriuos atliko bioetikos specialistai, paskelbė laikraštis “New York Times”, ir jie parodo, kad apie klonavimą, jo reikšmę, paprasti žmonės dar turi menką supratimą”.⁸⁶

Tuo tarpu Algirdas Utkus, žmogaus genetinio centro gydytojas, medicinos mokslų daktaras, teigia, kad “teigiamą požiūrį į klonavimą išreiškia tik 6 proc. JAV gyventojų, Kanadoje- 10 proc”.⁸⁷ Nors šie tyrimų rezultatai vargu ar atspindi tikrąjį visuomenės požiūrį į žmogaus klonavimą, nes apklausose buvo minimas tik klonavimas, neišskiriant reprodukcinio ir terapinio klonavimo rūšių, atsargų bendrą vaizdą galima susidaryti, kad visuomenėje šis

⁸⁶ Mikalauskiene R. Ar norime turėti savo antimiką? // <http://ic.lms.lt/ml/166/antrininkas.htm> ; prisijungimo laikas: 2006-11-16.

⁸⁷ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251). P.2.

reiškinyms nėra labai populiarus.

Kita grupė žmonių, kurie suinteresuoti žmogaus klonavimo plėtojimu, jau minėti mokslininkai ir medicinos srities atstovai, kurie yra suinteresuoti, atrasti ką nors naujo, sukurti efektyvesnius gydymo būdus, padėti žmonijai išspręsti iki šios neišsprendžiamas problemas ir, be jokios abejonės, gauti finansinę naudą. Jų tikslas vystyti naujausius biomedicininis tyrimus ir eksperimentus.

Tačiau bet kokie naujausi moksliniai tyrimai ir eksperimentai yra labai brangūs. Dažniausiai jie yra finansuojami iš privataus sektoriaus, kuris tikisi iš to turėti aiškia naudą-pelną. Tokia mokslinių tyrimų finansavimo sistema nėra nauja, galima teigti, kad mokslas ir verslas yra neatsiejami dalykai, ypač tose srityse, kuriose verslininkai gali tikėtis gauti pelną. Šiam procesui svarbu, kad minėtų tyrimų ir eksperimentų, kurie labai brangūs, rezultatai būtų gauti kuo greičiau ir turėtų paklausą. Bet tokiu atveju yra išvelgiamas pavojus, kad vystant mokslinių tyrimų liniją šia linkme, veikiant verslo pasaulio atstovams, bus stengiamasi ieškoti rezultatų pačiu greičiausiu, bet tikrai nesaugiausiu būdu, stengiantis kuo greičiau teikti šios srities paslaugas, tokiu būdu kompensuojant patirtas išlaidas. Toks skubėjimas neišvengiamai sąlygos daugybę neigiamų padarinių, kurių pasekmes galime tik įsivaizduoti. Tokią situaciją sąlygoja ribotas tokių eksperimentų finansavimas viešojo sektoriaus lygiu. Tuo tarpu privatus sektorius, finansuodamas bet kokius brangius eksperimentus, tikisi rezultatų greit ir kuo didesniu mastu, pamirštant labai svarbų saugumo kriterijų.

Bet ar galima žmogaus gyvybę paversti preke? Tikriausiai daug kas atsakys, kad „ne“, tačiau ar tai šiuo metu nevyksta? Žmogaus klonavimo eksperimentų galimų rezultatų potencialūs klientai (nevaisingos šeimos, šeimos, praradusios vaiką, sunkiai sergantys žmonės ir kiti) jau dabar yra netiesiogiai „medžiojami“ žmogaus klonavimo šalininkų, kurie propaguoja pasauliui klonavimo galimą naudą, tačiau nutyli galimas grėsmes.

Apie 1999 metus buvo prabilta apie galimą atlygį už klonuotą vaiką. Manyta, jog pirmoji klonuoto vaiko motina turėtų gauti 5 mln. JAV dolerių, jeigu sutiks perduoti visas informavimo teises spaudai ir televizijai.⁸⁸ Tačiau ar galima, žvelgiant iš teisinės ir moralinės pusės, perduoti ir pirkti vaiką, jam dar negimus, atimant iš jo vieną iš pagrindinių žmogaus teisių- teisę į privatų gyvenimo neliečiamumą. Juk tokiu būdu mes pažeidžiame pačias pagrindines žmogaus teises.

1998 m. vasario mėnesį JAV buvo įkurta kompanija *Clonaid*. Tai pirmą žmogaus klonavimo kompanija pasaulyje. Suėjus tik dviems metams po kompanijos įkūrimo, potencialių kompanijos klientų skaičius išaugo iki 250. Kitais žodžiais tariant, 250 žmonių buvo pasiruošę mokėti daugiau nei 200 tūkstančių JAV dolerių kad klonuotų žmogų.

Raelis (formaliai žinomas kaip Claude Vorilhornas), klonavimo kompanijos *Clonaid*

---

⁸⁸ Ten pat. P.2.

įkūrėjas, “žinomas taip pat kaip “Raelio judėjimo” įkūrėjas bei vadovas. Jis teigia, kad 1973 m. jį buvo aplankęs ateivis, apreiškęs jam, jog žmonija, atsiradusi iš DNR, veikiant ne Žemės gyventojams. Sektos lyderis yra apvaisinęs *in vitro* 62 metų moterį. Be to, yra įsteigęs pelno siekiančią klonavimo kompaniją Bahamų salose”.⁸⁹

Kompanijos *Clonaid* siūlomų paslaugų sąrašas tikrai verčia stebėtis: jeigu jūs negalite turėti vaikų, bet labai to norite; jeigu jus homoseksualų pora ir trokštate turėti vaikų su jūsų genais; jeigu jūs ŽIV infekuotas ir norėtumėte turėti sveiką vaiką; jeigu jūs neseniai praradote mylimą žmogų ir norite jį matyti šalia, mes jums padėsime.⁹⁰ Kyla natūralus klausimas, ar tokių paslaugų reklamavimas ir skelbimas, kai reprodukcinis klonavimas visame pasaulyje yra uždraustas, yra teisėtas?

Kyla ir kitas klausimas, ar tokio tipo kompanijų pažadai išties yra įgyvendinami. Šiuo atveju akivaizdu, kad tokio tipo pažadais kompanijos bando pritraukti potencialius jų paslaugų pirkėjus, stimuliuodamos jų jausmus. Visiems suprantama, kad nevaisingumas sumažina nevaisingų partnerių gerovės būklę, o, pritaikius medicininės žinias, ši būseną yra apibrėžiama kaip liga, įtvirtinta Tarptautinėje ligų klasifikacijoje (International Classification of Diseases - ICD).⁹¹ 2006 metų ICD-10 klasifikacijoje išskiriamos tokios nevaisingumo ligos: vyro nevaisingumas, moters nevaisingumas (dėl anovuliacijos, dėl kiaušinėlių patologijos, dėl gimdos patologijos, dėl gimdos kaklelio patologijos, dėl vyro patologijos ir kt.).⁹² Žmonės, būdami tokioje būsenoje, yra pasiryžę, bet kam, kad tik sugebėtų pagerinti savo gerovės būklę. Ir čia staiga suteikiama galimybė tai padaryti, tada dažniausiai nebūna svarbi ir galima rizika, kurios minėtos kompanijos ir nesistengia per daug viešinti. 2006 m. balandžio mėn. mokslinis žurnalas *Public liberty of Science Medicine* paskelbė Niukaslio universiteto (Austrija) mokslininkų Ray Mounihan ir David Henry atliktą tyrimą.⁹³ Jame autoriai teigia, kad “prekyba ligomis sveikus žmones paverčia pacientais, eikvoja vertingus išteklius ir sukelia žalą”. Autoriai teigia, kad gąsdinimas ligomis yra ligų pardavinėjimas, kuris praplečia ligos sąvokos ribas ir plečia rinkas tiems, kurie gamina ir parduota gydymo priemones. Atviras pavyzdys- daugelio farmacijos bendrovių finansuojamos informavimo apie ligas kampanijos, kurių tikslas yra ne informuoti, apšviesti ir pamokyti žmones apie ligų prevenciją ar sveikatos išsaugojimą, o parduoti vaistus. Šis pavyzdys gali būti lyginamas ir su kompanijomis, kurios žada žmogaus klonavimo būdu išspręsti įvairias problemas. Akivaizdu, kad šiuo atveju jos tikisi visų pirma rasti turtingą klientą,

⁸⁹ Kasparavičius A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį- civilizacijos laimėjimas ar žlugimo pradžia // Už gyvybę. 2002, Nr.11. // http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-10.

⁹⁰ *Clonaid* kompanijos internetinis puslapis // <http://www.clonaid.com/news.php> ; prisijungimo laikas: 2006-06-15.

⁹¹ World Health Organization internetinėje svetainėje nuolatos yra atnaujinamas ir pateikiamas ICD sąrašas // <http://www.who.int/en/>

⁹² ICD version 2006 // <http://www.who.int/classifications/apps/icd/icd10online/>

⁹³ Moynihan R., Henry D. The Fight against Disease Mongering: Generating Knowledge for Action // *PloS Medicine*. April 2006, Volume 3, Issue 4, e.191.

panaudoti jį tiek finansinių išteklių prasme, tiek tolimesnių tyrimų prasme ir, jei pavyks, padėti žmogui. Juk reikia nepamiršti, kad oficialiai dar nėra užfiksuotas nei vienas sveikas klonuotas žmogus, todėl tokių kompanijų optimistiški šūkiei “mes jums padėsime”, realiai turi būti perfrazuoti - “jūs galite tapti mūsų eksperimentų ir bandymų dalimi”.

Doc. Iraida Jakušovaitė ir doc. Aleksandras Vitkus apskritai išvelgia pavojų, “kur garantija, kad turtuoliai nenorės turėti savo antrininko vien tam, kad galėtų jį nuuodyti ir pasinaudoti jo atsarginėmis kūno dalimis? Ar bus puiki žmogaus savijauta, jei jis žinos, kad buvo klonuotas ir kad gali bet kada sutikti savo antrininką arba jį net sutiks”.⁹⁴

Ketvirtoji grupė, kuri galėtų būti suinteresuota žmogaus klonavimo galimybėmis yra kiekvienos valstybės viešoji valdžia, t.y. politikai. Būtent nuo šios grupės galimų interesantų daugiausia ir priklauso žmogaus klonavimo galimybių įgyvendinimas. Šios grupės atstovų pagrindinis uždavinys nuolat stebėti žmogaus pagrindinėms teisėms kylančias grėsmes. Jie turi veikti ne tik nacionaliniu lygmeniu, bet ir aktyviai dalyvauti, kuriant tarptautinius instrumentus šioje srityje. Pامirštant šį lygmenį, galimybė užtikrinti žmogaus teises ar teisinę tvarką tampa ribota, nes automatiškai atsiranda biomedicinių tyrimų, kamieninių ląstelių tyrimų, o potencialiai ir žmogaus klonavimo eksperimentų “turizmo” atvejai, kurių orientyras- palankesnių sąlygų nacionaliniuose lygmenyse paieška. Biomedicinių tyrimų ar net žmogaus klonavimo eksperimentų “turizmo” atvejai, vertinant tarptautiniame kontekste, vienos ar kitos nacionalinės bendruomenės tiriamųjų autonomiją ir jų apsaugą gali daryti labai pažeidžiama. Pvz.: “*Tufts vaistų kūrimo centro* duomenimis, vidutinės vaistų mokslinės veiklos sąnaudos 2001 m. pasiekė 802 milijonus JAV dolerių, 2003 m. liepą/rugpjūtį šis centras savo ataskaitoje pripažino faktą, kad “per 2000-2002 metus vienas trečdalis JAV įsikūrusių pagal sutartis dirbančių tyrimų organizacijų atidarė savo būstines užsienyje ir padidino klinikinių tyrimų subjektų (tiriamųjų) skaičių, ir kad už jungtinių Valstijų, Vakarų Europos ir Japonijos ribų Rytų Europa yra pati patraukliausia vieta ieškoti dalyvių klinikiniams tyrimams”.⁹⁵ Tau tarpu “XX a. paskutinį dešimtmetį biomedicinių tyrimų, kuriuos finansavo vaistų pramonė, dalis padidėjo nuo 40 procentų iki 80 procentų”.⁹⁶ Kiekviena valstybė, siekdama tinkamai apsaugoti minėtus gėrius, įtaką asmens autonomijai darančių veiksnių pašalinimą turėtų laikyti pirminiu teisėkūros uždaviniu. Politikų rankose yra pareiga nustatyti strategines gaires ir imperatyvias normas šioje srityje. Prioritetu turėtų būti žmogaus pagrindinių teisių apsauga, tačiau gali “viršų paimti” ir kiti interesai, pvz., asmeninė arba valstybės finansinė nauda. Tai ypatingai aktualu, kai turime omenyje neturtingas pasaulio valstybes, kurios, leisdamos savo šalies teritorijoje atlikinėti

⁹⁴ Janušovaitė I., Vitkus A. Naujos technologijos medicinoje ir etika // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/04/04med.html> ; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

⁹⁵ Suprumont D., Andriulionis G. The Importance of National Laws in the Implementation of European Legislation of Biomedical Reserch // *European Journal of Health Law*, 2005.No.3. P.246.

⁹⁶ Retting RA, The industrialization of clinical research, in *Health Affairs* 19 (2000). P.129.

biomedicinius tyrimus arba net žmogaus klonavimo eksperimentus, susikurtų papildomą finansų šaltinį.

Kai 2001 metų liepos pabaigoje JAV Atstovų rūmai didele balsų dauguma (265-162) priėmė įstatymą, draudžiantį žmogaus embrionų klonavimą bet kuriuo tikslu, šalies Senato vadai nurodė, kad jie neplanuoja debatų šiuo klausimu skubinti, nors tuo metu JAV jau buvo paskelbta apie žmogaus embriono klonavimo pradžia. Toks Senato neskubėjimas ir kai kurių senatorių teigiami pasisakymai terapinio žmogaus klonavimo atžvilgiu buvo labai sukritikuoti: “Atrodo, kad tokioms nuostatoms įtakos turi ne tik mokslininkų bendruomenė, bet ir stiprėjanti “klonavimo industrija” su savo verslo interesais, seniems žmonėms ir ligoniams atstovaujančių organizacijų lobizmas”.⁹⁷ Žurnalistai juokavo, kad “kai kurie senatoriai irgi yra senyvo amžiaus ir ligoti, tad galbūt jie tikisi klonuotų embrionų kamieninių ląstelių dėka pratęsti aktyvų savo dalyvavimą visuomenės gyvenime”.⁹⁸

Taigi akivaizdu, kad sėkmingo žmogaus klonavimo atveju, pasaulis, išsprendęs tam tikras žmonijos problemas, susidurtų su kitomis, nemažiau sudėtingomis problemomis. Didžiausias pavojus kiltų tuomet, jei ekonominės naudos siekimas nustelbtų tiek pagrindines žmogiškąsias, tiek biomedicinos mokslo pažangos vertybes. Dėl šių priežasčių žmogaus klonavimo srityje kylantys santykiai turi būti aiškiai ir detalai reglamentuoti teisės normomis. Pabrėžtina, kad nacionalinės teisės lygmens tokiems santykiams reglamentuoti nepakanka dėl šios teisės nestabilumo ir nacionalinės valdžios galimo prioriteto ekonominiams interesams. Šį reglamentavimą paliekant tik nacionaliniam lygmeniui ir nacionalinių įstatymų leidėjo kompetencijai, atskiros valstybės gali sukurti skirtingas biomedicininį tyrimų taisykles, kurias gali atlikti “konkurencijos reguliatoriaus”⁹⁹ vaidmenį. Tokiu būdu valstybės gali pritraukti eksperimentus žmogaus klonavimo srityje dviem būdais: specialiai nustatydamos lankstesnius standartus žmogaus apsaugai ir minėtiems eksperimentams, vedamos ekonominių sumetimų, arba, to nenorėdamos, šių tyrimų pakankamai nereglamentuodamos. Tokiu atveju atsiranda galimybė, kad tyrimų pramonė žmogaus klonavimo srityje teiktų pirmenybę eksperimentams šiose, mažesnę apsaugą taikančiose valstybėse, nepriklausomai nuo žmonėms keliamos rizikos. Todėl ši sritis prašyte prašosi aiškaus ir imperatyvaus reglamentavimo tarptautinės teisės lygmenyje.

⁹⁷ Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžia // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Sprumont d., Andriulionis G. The Importance of National Laws in the Implementation of European Legislation of Biomedical Research // European Journal of Health Law, 2005.No.3. P.262.

3. TEISĖ IR ŽMOGAUS KLONAVIMAS

3.1 Žmogaus gyvybės pradžia

Norint pagrįsti arba paneigti žmogaus klonavimo teisėtumą, būtina atsakyti į klausimą, nuo kada prasideda žmogaus gyvybė, nuo kada ji yra ginama įstatymo. Atliekant terapinio klonavimo eksperimentus, yra sunaikinamas žmogaus embrionas, egzistuojantis iki 14 dienų. Taigi norint atsakyti į klausimą, kada prasideda žmogaus gyvybė, reikia išsiaiškinti žmogaus embriono statusą. Klausimas, nuo kada žmogaus gyvybė ginama teisinėmis priemonėmis, kaip ir teisės į gyvybę pradžios klausimas, teisėje grindžiamas kitų mokslų - filosofijos, religijos, etikos bei medicinos - argumentais.

Filosofijos požiūris į gyvybės pradžią. Filosofijos tradicijoje pateikiama gana daug asmenį apibrėžiančių kriterijų: sąmonė, protas, autonomija, savimonė, sugebėjimas bendrauti, vertinti malonumą ir skausmą.¹⁰⁰ Filosofine prasme žmogus dažnai apibūdinamas kaip dviejų komponentų- kūno ir sielos - junginys. Kūnas - tai tam tikras funkcinis mechanizmas; siela apima kelis žmogiškos būtybės aspektus, iš kurių ryškiausi yra protas ir valia. Kalbant apie žmogų, turima galvoje protinga, pasižyminti laisva valia būtybė, galinti pasirinkti veiklos būdus, kad pasiektų sau iškeltus tikslus, ir turinti tam reikalingą mechanizmą.¹⁰¹ Ar galima vaisių apibūdinti kaip turintį kūną ir sielą? Vienareikšmiškai ir kategoriškai į šį klausimą atsakyti negalima. Visų pirma todėl, kad ir gimęs kūdikis, kol neišmoksta kalbėti, logiškai mąstyti, kol nesusiformuoja jo asmenybė, taip pat abejotina, ar turi sielą žmogiškąja prasme. Normaliu dvasiškumu nepasižymi ir psichiniai ligoniai, komos būsenoje esantys ar net miegantys žmonės. Tačiau niekas neabejoja jais kaip “žmonėmis”.

Žmogaus gyvybės pradžia medicininiu požiūriu. Kuo plačiau medicinos moksle nagrinėjamas apskritai gyvos būtybės, arba konkrečiai, žmogaus, vystymasis, tuo aiškiau matyti, koks jis yra vientisas ir nuoseklus nuo pradėjimo iki mirties besitęsiantis procesas. Embriologija- mokslas, nagrinėjantis žmogaus raidą nuo užuomazgos iki gimimo, nurodo, kad žmogaus organizmo pradžia yra dviejų lytinių ląstelių (moters ovacito ir vyro spermatozoido) susiliejimas- apvaisinimas.¹⁰² Žmogaus vystymasis prasideda nuo motinos kiaušinėlio apvaisinimo spermatozoidu: susidaro zigota, turinti 46 chromosomas. Pastaroji yra užprogramuota (turi realią galimybę) išsivystyti į suaugusį žmogų. Zigota jau turi potencialą būti pilnaverčiu žmogumi.¹⁰³

¹⁰⁰ Čekanauskaitė A. Nėštumo nutraukimas: argumentai už ir prieš. Lietuvos bioetikos komitetas 2000-2003 // <http://bioetika.sam.lt/>; prisijungimo laikas: 2006-10-28.

¹⁰¹ Murray W. The Nature and the Rights of the Foetus // The American Journal of Jurisprudence. 35 AM, 1990. P.151.

¹⁰² Andrulionis G. Asmens autonomija sveikatos teisėje: daktaro dis.soc.mokslai:teisė (01 S) /MRU.-V., 2006. P.25.

¹⁰³ Ten pat. P.158.

Kai kurie medicininiai terminai, pvz., zigota, embrionas, vaisius, vaikas, yra išskiriami biologijos tikslams. Jais apibūdinami tos pačios žmogiškos būtybės raidos etapai. Faktiškai nuo pat pradėjimo tęsiasi nuoseklus individualaus ir autonomiško organizmo gyvavimas. Organizmas vystosi labai lėtai, vystymosi fazė pasibaigia tik apie dvidešimtus gyvenimo metus. Žmogus gimsta 9 mėnesius išbuvęs gimdoje, nes būtent per tą laiką jo smegenys ir galva išauga iki maksimalaus dydžio, leidžiančio gimti natūraliai. “Paradoksalu, bet gimimo momentu, išskyrus tai, kad radikalčiai pasikeičia gyvavimo aplinka, esminių pokyčių nei pačiame organizme, nei jo vystymosi raidoje, nėra”.¹⁰⁴ Aplinkos pasikeitimas sąlygoja būtiną kai kurių dar prieš tai nenaudotų gebėjimų, tokių kaip kvėpavimas, panaudojimą. Bet tai tik patvirtina vientisumo buvimą: plaučiai išsivysto kur kas anksčiau, nei atsiranda poreikis kvėpuoti. Visi organizmo ateities poreikiai numatyti iš anksto. Ateityje reikėsiančių organų, atitinkamai skirtų ir mąstymui, vystymasis prasideda nuo pradėjimo ir tęsiasi daugelį metų, t.y. nuo pat žmogaus embriono fazės.

Pažymėtina, kad kai kuriuose šaltiniuose yra išskiriama, kad žmogaus embrionas iki 2-3 savaičių po apvaisinimo turėtų būti laikytinas ir vadinamas preembrioniu periodu, ikiembrionine ar ikigemaline stadija. Šis terminas ir laikotarpis žymi periodą nuo zigotos susidarymo iki įsitvirtinimo gimdoje. Ir dėl to kai kurie autoriai teigia, kad žmogaus gyvybės pradžia turėtų būti laikomas žmogaus embrionas nuo 14 dienų po apvaisinimo momento. Su tokia pozicija sutikti negalima, kai kalbame apie žmogaus klonavimą dėl kelių priežasčių. Pirma, terapinio klonavimo metu žmogaus embrionas apskritai yra sukuriamas ne gimdoje, dėl ko jis neturi potencijos prisitvirtinti prie gimdos sienelės, todėl jo apsauga turi būti fiksuojama nuo jo sukūrimo momento. Antra, šio laiko termino sankirtoje (tarp 14-15 dienų) embrionas savo vidinėmis savybėmis labai nepasikeičia, pasikeičia tik jo išorinis santykis su aplinka, t.y. jis įsitvirtina gimdoje. Trečia, embriono potenciala virsti normaliu žmogumi, ir vystymasis prasideda ne nuo jo įsitvirtinimo gimdoje, o nuo apvaisinimo (klonavimo atveju - sukūrimo) momento. Ketvirta, tai medicininis terminas, kuris atsirado šioje srityje sąlyginai neseniai. Teisės srityje yra naudojamas tik “embriono” terminas, neišskiriant “ikiembrioninės” stadijos. Vis dėlto, žiūrint neformaliai, akivaizdu, kad teisė suteikdama apsaugą “embrionui”, turi intenciją apsaugoti “gyvybę”, ir visiškai nesvarbu, kokių terminu ji bus pavadinta: “embrionu” ar “ikiembrionine stadija”. Svarbiau yra nustatyti, kurį momentą laikysime “žmogaus gyvybės pradžia”. Kaip jau buvo išdėstyta anksčiau, “gyvybės pradžia” turėtų būti laikomas apvaisinimo (pradėjimo) momentas.

Žmogaus gyvybės pradžia bažnyčios akimis. 2002 m. balandžio 22 d. Lietuvos vyskupų kreipimesi dėl parengto dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto teigiama, kad “šiandieninis mokslas galutinai įrodė, kad žmogaus gyvybė prasideda nuo apvaisinimo

¹⁰⁴ Kavaliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisinės problemos. 2005, Nr. 2(48).

momento, ir turi būti ginama nuo pat pradžios. <...> Kiekvienas žmogus iš pradžių buvo embrionas, bet jau tada turėjo tą patį genetinį paveldą, koks yra per visą gyvenimą, nes žmogus yra tas pats asmuo nuo pat prasidėjimo iki mirties”.¹⁰⁵

Taigi remiantis filosofiniais, mediciniais bei religiniais kriterijais, nei vaisius, nei gimęs kūdikis nėra dvasiškai susiformavęs žmogus. Todėl kaip normalaus žmogaus potenciala jis nuosekliai formuojasi nuo jo pradėjimo. Žmogus visiškai išsivysto tik apie dvidešimtus gyvenimo metus, o kai kas tiki, kad vertingu žmogumi jis tampa tik sulaukęs Kristaus amžiaus. Tačiau tai nereiškia, kad iki tol jis neturėtų būti laikomas žmogumi. Todėl, nuosekliai mąstant, žmogaus gyvybė turėtų būti vienodai ginama: ir žmogaus embriono stadijoje, ir prieš pat gimimą, ir gimusio, ir kelerių metų vaiko.

Vis dėlto teisėje labai retai pasigirsta tvirtinimų, kad reikėtų ginti teisę į gyvybę nuo pat pradėjimo. Norint tai išsiaiškinti, būtina paanalizuoti etinius-teisnius požiūrius į embrioną.

Etinių-teisnių požiūrių į žmogaus embrioną įvairovė. Šiuo metu pasaulyje išskiriama keletas tokių požiūrių: embrionas kaip asmuo, embrionas kaip nuosavybė, embrionas kaip specialus subjektas.¹⁰⁶

Embrionas kaip asmuo. Vienas iš aspektų, susijęs su teisine embriono apsauga, yra požiūris, kad embrionas yra asmuo nuo apvaisinimo. Į gyvenimą žiūrima kaip į tęstinumą, esantį nuo apvaisinimo iki mirties. Kiekviena stadija yra tas pats gyvenimas, ar tai būtų zigota, ar embrionas, ar vaisius, ar kūdikis, ar vaikas, ar neįgalusis, ar paauglys, ar suaugęs žmogus. Būtų moraliai neteisinga neigti gyvybę bet kurioje iš šių stadijų ar žmogaus gyvenimo kategorijų. Remiantis šiuo požiūriu, kai kur įtvirtinti teisiniai apribojimai. Pavyzdžiui, Luizianoje buvo išleistas teisės aktas, teigiantis, kad neimplantuoti embrionai yra teisiniai asmenys, ir negali būti sunaikinti, be to, turi visas civilines teises pareikšti ieškinį ar būti patraukti ieškininėn atsakomybėn. Tačiau tokiam teisiniame modelyje taip pat gali būti problemų. Biologiškai embrionas labai jauname amžiuje gali skilti į dvynius. Embrionus laikant asmenimis, kiltų daug socialinių problemų. Jų pabaiga ar pašalinimas, taip pat gydymas nuo nevaisingumo galėtų tapti lygiavertis žmogžudystei. Taip pat su embrionu turėtų būti elgiamasi kaip su “geriausiais interesais vaikui”. Taip būtų apribojama moters reprodukcinė autonomija. Verta pažymėti, kad visų šių problemų egzistavimas negali paneigti, kad embrionas yra žmogaus gyvybės pradžia.

Embrionas kaip nuosavybė. Kitas požiūris- embrionas yra biologinės nuosavybės forma. Jis apima embrionus su dalimi ar visomis nuosavybės teisėmis (pvz., perleidžiamumo teisė), kurios atpažįstamos kituose biologiniuose produktuose: kraujyje, plaukuose, šlapime,

¹⁰⁵ Lietuvos vyskupų kreipimasis dėl parengto dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto (2002 04 22) // <http://www.lcn.lt/bl/news/?newsid=539> ; prisijungimo laikas: 2006-10-28.

¹⁰⁶ Venskuvienė I. Negimusios gyvybės teisinis statusas tarptautinėje plotmėje // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.194.

kiaušinėliuose, spermose. Šio požiūrio esmė - embrionas yra šiek tiek daugiau nei ląstelių rinkinys, ir gali būti padovanotas tyrimams ar kitais tikslais. Embrionas arba vaisius laikomas motinos kūno dalimi, nesiskiriančia nuo kitų kūno dalių. Požiūris į embrioną *in vitro* kaip į nuosavybę reiškia, kad bus tėvai- gametų donorai ir jiems priklausys embriono nuosavybės teisės. Šiuo atveju kyla daugybę klausimų: kuris iš abiejų tėvų gali kreiptis dėl embriono globos ar embriono perleidimo? Be to, bet koks žingsnis prieš nuosavybę, t.y. embrioną, susikirs su moters reprodukciniėmis teisėmis. Tie, kurie palaiko embriono, kaip nuosavybės, požiūrį, nepastebi jų pozicijos ir vergijos panašumo. Jie teigia, kad yra didelis skirtumas tarp savininko teisių į savo kūną ir savo kūno produktus bei teisių į kito kūną. Tačiau klonavimo atveju toks savo kūno produktas gali virsti atskiru kūnu, atskiru asmeniu. Kokias teises tada turėtų turėti savininkas į savo kūno produktus? Pagal tokį požiūrį ir natūraliai gimę vaikai turėtų būti laikomi tėvų nuosavybe, nes jie yra jų kūnų produktai. Bet tai prieštarautų pačioms pagrindinėms žmogaus teisėms. Todėl ir toks požiūris laikytinas visiškai nepriimtiniu dorumo, geros moralės (vertybių hierarchijos) ir teisės požiūriu. Be to, bet kokia nuosavybė gali būti padovanojama tyrimams, vadinasi, ji gali būti ir perduota. Jei žmogaus embrioną laikysime žmogaus nuosavybe, kurią galima perleisti, tai turėtume jį laikyti ir preke. Tai ne tik būtų žalinga moralės ir teisės požiūriu, bet ir sukurtų žalingą visai žmonijai rinką, kurioje būtų prekiaujama žmogaus embrionais.

Embrionas kaip specialus subjektas. Šis požiūris apima embrioną kaip žmogiškojo gyvenimo potencialą. Kai kurie JAV teismai patvirtino šią poziciją. *Davis prieš Davis* byloje Tennessee Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad užšaldyti embrionai nėra nei asmenys, nei nuosavybė, “bet užima laikiną kategoriją, kuri įpareigoja juos ypatingai gerbti dėl žmogiškojo gyvenimo potencialo”.¹⁰⁷ Tačiau šis požiūris taip pat kritikuotinas, nes neaišku, nuo kada žmogaus potencialas virsta normaliu žmogumi. Ar gimęs kūdikis yra dar tik žmogaus potencialas, ar jau žmogus? Ar žmonės, ar tik jų potencialas yra psichiniai ligoniai?

Šie pateikti požiūriai nėra teisinės kategorijos, todėl būtina analizuoti, koks yra žmogaus embriono teisinis statusas ir teisinė jo apsauga tarptautiniu mastu.

Gyvybės pradžia teisės požiūriu. Pagarba pradėtai gyvybei yra sociumo moralinio lygmens sprendimas, kuriam pirmiausiai įtaką daro filosofinė, kultūrinė aplinka ir tradicijos. Pagarbos reikalavimas gyvybei iki gimimo yra dar komplikuočiau dėl to, kad gyvybė iki gimimo pati nepajėgia pagarbos išsireikalauti. Todėl teisėkūros subjektai, veikiami šių aplinkybių, gyvybės iki gimimo statusą turi reglamentuoti teisės aktuose. Teisė yra sociumo kūrinys, tai suponuoja teisei užduotį pirmiausia atsižvelgti į tų interesus, kurie yra labiausiai

¹⁰⁷ Defining a new ethical standard for human in vitro embryos in the context of stem cell research // <http://www.law.duke.edu/journals/dltr/articles/2002dltr0026.html> ; prisijungimo laikas: 2006-10-30.

pažeidžiami. Teisėje žmogaus gyvybei iki gimimo pripažįstama vertė gali būti įkūnyta tiesiogiai nustatant jos teisinį statusą, t.y., pripažįstant teisnumą arba ją saugant kaip teisinį gėrį, arba netiesiogiai - reglamentuojant dirbtinio apvaisinimo, embrionų kamieninių ląstelių tyrimo, perteklinių embrionų naudojimo, kamieninių ląstelių ir embrionų importo ir eksporto, disponavimo jais bei kitas su jais susijusias sritis. Teisė, reglamentuodama šiuos klausimus, gyvybei iki gimimo pripažintą vertingumą turi perkelti į norminius aktus kompleksiskai. Tai reiškia, kad žmogaus gyvybei iki gimimo pripažinta vertė turi būti vienodai įtvirtinta visose minėtose srityse. Bent jau paradoksali yra situacija tose valstybėse, kurios gyvybei iki gimimo vienoki teisinį statusą pripažįsta dirbtinio apvaisinimo, kitoki - biomedicinių tyrimų ar nėštumo nutraukimo srityse. Todėl idealiausia būtų šiuos klausimus aiškiai išspręsti tarptautinės teisės lygmenyje. Tačiau pabrėžtina, kad tiesiogiai nustatyti žmogaus gyvybės iki gimimo statusą tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai vengia.

Žmogaus embriono teisinio statuto ir apsaugos reglamentavimas tarptautinės teisės lygmenyje. Europos tarybos lygiu Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos¹⁰⁸ 18 straipsnis patvirtino, kad “kai įstatymai leidžia atlikti tyrimus su embrionais *in vitro*, jie turi užtikrinti atitinkamą embriono apsaugą”. Ši konvencija yra pirmasis įpareigojantis tarptautinis teisės dokumentas, kuris reikalauja pakankamai geros embriono apsaugos. Šis dokumentas taip pat reglamentuoja asmens diskriminacijos bet kokia forma draudimą dėl jo genetinio paveldo.

Europos parlamento ir Tarybos direktyvos 98/44/EC dėl biologinių investicijų teisinės apsaugos, priimtos 1998 m. liepos 6 d., 6 straipsnio 2 paragrafo (c) punkte teigiama, kad “žmogaus embrionų naudojimas pramoniniams ar komerciniams tikslams yra nepatentuojamas”.¹⁰⁹

Tarptautiniu lygiu Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO) 1997 m. oficialiai priėmė Visuotinę deklaraciją dėl žmogaus genomo ir žmogaus teisių.¹¹⁰ Ši deklaracija tiesiogiai nesprenžia žmogaus embriono klausimo. Daugelis jos straipsnių pabrėžia, kad atliekant genetinius tyrimus, reikia gerbti žmogaus orumą. Tačiau klausimas, ar žinoma, kad tokią apsaugą ketinama taikyti žmogaus embrionui, nėra tiksliai išspręstas. Vis dėlto 11 straipsnyje kalbama apie žmogaus klonavimo galimybes: “praktika, priešinga žmogaus orumui, tokia kaip reprodukcinis žmoniškųjų būtybių klonavimas, privalo būti draudžiama”.

Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijos preambulėje nurodoma: “vaikui, turint galvoje

¹⁰⁸ Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 97-4258.

¹⁰⁹ Europos Parlamento ir tarybos direktyva 1998 m. liepos 6 d. dėl teisinės biotechnologinių išradimų apsaugos (98/44/EB) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32988&p_query=klonavimas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-09-10.

¹¹⁰ Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997) // http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html ; prisijungimo laikas: 2006-06-16.

jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant atitinkamą teisinę apsaugą, tiek iki gimimo, tiek ir po jo”.¹¹¹ Amerikos žmogaus teisių konvencijos 4 str. numato: “Kiekvienas žmogus turi teisę, kad jo gyvybė būtų gerbiama. Šią teisę gina įstatymas ir paprastai nuo vaisiaus užuomazgos. Iš nieko negali būti savavališkai atimta jo gyvybė”.¹¹² Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad Konvencijoje ginama žmogaus vaisiaus teisė į gyvybę, tačiau kaip parodė konkrečios bylos, nagrinėtos Amerikos žmogaus teisių komisijoje (pvz., 1981 m. *Baby Boy* byla), žodžiai “kaip paprastai” (“*in general*”) suteikia tekstui tokią prasmę, kad gyvybė ne visais atvejais ginama nuo prasidėjimo momento.¹¹³

Nors šie tarptautinės teisės aktai nustato tam tikrą žmogaus genų apsaugą, tačiau neapibrėžia žmogaus embriono teisinio statuso. Tai patvirtino ir “Europos Komisija, konstatuodama, kad iki šios nėra pasiekta konsensuso dėl ribų ir sąlygų, kuriomis tyrimai su embrionais gali būti atliekami, jau nekalbant apie embriono statusą ir aiškia jam suteiktą apsaugą”.¹¹⁴ Paprastai teigiama, kad nacionaliniame lygmenyje požiūris į eksperimentus su žmogaus embrionais yra tiesiogiai proporcingas embriono teisinės apsaugos lygiui.

Europos žmogaus teisių teismo pozicija žmogaus gyvybės pradžios klausimu.

Europos žmogaus teisių teismas nė viename savo sprendimų nėra išaiškinęs, ar žmogaus embrionui pripažįstama teisė į gyvybę. 2004 m. liepos 8 d. sprendime *Vo v. France* “Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatuoja, kad Europos lygiu nėra bendro sutarimo dėl embriono ir vaisiaus prigimties ir statuso, tačiau dėl mokslo pažangos, potencialių genetinių tyrimų inžinerijos padarinių, prokreacijos ir eksperimentų su embrionais, jis pamažu įgauna tam tikrą apsaugą. Tarp valstybių narių bendru pagrindu gali būti laikoma tai, kad embrionas priklauso žmonių rasei. Dėl potencialumo ir galimybės tapti asmeniu yra nustatyta apsauga civilinėje teisėje. Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija neduoda termino “kiekvienas” apibrėžimo, ir jos paaiškinamasis pranešimas sako, kad nesant bendro sutarimo dėl šio apibrėžimo, valstybės narės nusprendė leisti vidaus teisei pateikti paaiškinimus nepažeidžiant Konvencijos tikslų”.¹¹⁵ Teismas nurodė, kad nėra nei pageidautina, nei įmanoma atsakyti į klausimą, ar negimęs vaikas laikomas žmogumi pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 2 str. Teismas laikosi pozicijos, kad teisės į gyvybę pradžia – tai ne tik teisinis, bet ir medicininis, filosofinis, etinis ar religinis klausimas. Kiekvienoje valstybėje gali būti skirtingas požiūris į gyvybės pradžią.

¹¹¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija (1959) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm ; prisijungimo laikas: 2006-09-05.

¹¹² Mališauskas R. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1993. P.159.

¹¹³ Abortion and Human Rights // <http://moznostvolby.host.sk/crrp.htm> ; prisijungimo laikas : 2006-10-23.

¹¹⁴ Juškevičius J., Širinskienė A. Tyrimų su žmogaus embrionų kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektai // Sveikatos mokslai, 2006, Nr.1-2. P.158.

¹¹⁵ European Court of Human Rights. *Case of Vo v. France*. Application no. 53924/00

Tačiau atskiras nuomones pareiškę teisėjai sukritikavo teismo vengimą įvertinti, ar žmogaus embrionui taikoma Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 2 str. numatyta teisė į gyvybę apsauga. Teisėjas Ress savo nuomonėje teigia, kad istoriškai teisininkai vertino sąvoką „kiekvienas“ (*“everyone”, “toute personne”*) kaip apimančią visus tarpsnius, patenkančius į bet kurią gyvybės stadiją, įskaitant ir gyvenimą prieš gimimą, t.y. nuo individualaus gyvavimo pradžios iki mirties, o gimimo momentas laikomas tik vystymosi etapu. Teisėjas taip pat teigia, kad nors nėra aiškus žmogaus gyvybės apibrėžimas pagal Konvencijos 2 str., tačiau žmogaus gyvybei saugoti reikia platesnės apsaugos, ypač atsižvelgiant į galimas technines genetikos manipuliacijas ir neribojamą embrionų „gamybą“ įvairiems tikslams. 2 str. interpretavimas turėtų plėstis, siekiant apriboti ir užkirsti kelią realioms žmonijos gyvybei keliamiems pavojams.

Teisėjas Costa atskirojoje nuomonėje rašo, kad nors teisė neegzistuoja izoliuotai nuo socialinių ar moralinių klausimų, tačiau teismas galėtų pasisakyti dėl teisės į gyvybę pradžios bent iš teisinių pozicijų. Teisėjas taip pat dėsto, kad nemato teisinio pagrindo ar aiškių politinių aplinkybių, dėl ko byloje neturėtų būti taikomas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 2 str. Teisėjo nuomone, yra gyvybė iki gimimo, kaip apibrėžia Konvencijos 2 str., ir todėl teisė turėtų ginti tokią gyvybę. Tačiau jei nacionalinis įstatymų leidėjas mano, kad tokia apsauga negali būti absoliuti, jis gali numatyti nukrypimus nuo tokios apsaugos, ypač taisykles dėl savanoriško nėštumo nutraukimo. Vis dėlto privalo nustatyti aiškias nukrypimo ribas.

Žmogaus embriono teisinio statuto ir apsaugos reglamentavimas nacionalinės teisės lygmenyje. Pasaulyje nėra vieningos nuomonės žmogaus gyvybės pradžios klausimu. „Kai kurios valstybės, pvz., daugelis Lotynų Amerikos valstybių, pripažįsta, kad žmogaus gyvybė prasideda nuo pradėjimo. Kitos valstybės, pvz., Didžioji Britanija, Kinija ir daugelis kitų, žmogaus teisę į gyvybę įstatymiškai pripažįsta tik po gimimo”.¹¹⁶ Amerikos žmogaus teisių komisija išaiškino, kad Amerikos žmogaus teisių konvencijos 4 str. numatyta teisė į gyvybę ne visais atvejais ginama nuo prasidėjimo momento.¹¹⁷

Europoje taip pat nėra vieningo požiūrio į gyvybės pradžios apsaugą. Taigi galima teigti, kad gyvybės pradžia, tame tarpe ir embriono statusas, yra kiekvienos valstybės vidaus reikalas. Bet ar tai nėra tarptautinės teisės spraga? Sunku suvokti, bet išvada viena: gyvybės pradžia skirtingose valstybėse yra skirtinga.

Reikia pastebėti, kad pagrindiniuose įvairių valstybių nacionaliniuose įstatymuose yra vartojamos sąvokos „asmuo“, „žmogus“. Šių sąvokų samprata yra labai skirtinga, priklausanti nuo valstybės kultūros, tradicijų, istorinių aplinkybių ir kitų veiksnių, o kartais šios sąvokos

¹¹⁶ Kavaliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisinės problemos. 2005, Nr. 2(48).

¹¹⁷ Abortion and Human Rights // <http://moznostvolby.host.sk/crrp.htm>. ; prisijungimo laikas: 2006-10-23.

apskritai būna apibrėžtos labai neaiškiai, suformuluojant skirtingą sampratą skirtingose teisės šakose. Dėl ko dar sunkiau apibrėžti žmogaus embriono statusą ir teisinę jo apsaugą nacionaliniu lygiu. Europos Komisijos sudaryta mokslo ir naujų technologijų etikos grupė išskyrė dvi valstybių moralinių-teisnių nuostatų grupes: a) žmogaus embrionai yra tos pačios vertės kaip ir žmogus ir todėl nusipelno lygiavertės apsaugos; b) žmogaus embrionai nėra laikomi žmogumi, ir todėl yra saugomi tik iš dalies.¹¹⁸

Tokiu būdu egzistuojant du nacionalinės teisės požiūriai į embriono teisinę apsaugą biomedicininuose tyrimuose. Pirmas požiūris susijęs su aukščiausio lygio apsauga - eksperimentai su embrionais yra draudžiami, nes embrionui suteikiamas asmens arba bent potencialaus asmens statusas, kaip tai yra Airijos, kurios Konstitucijos 40.3.3 straipsnis kalba apie "negimusios teisę į gyvybę", ar Vokietijos, kurios Embriono apsaugos įstatymas draudžia bet kokius tyrimus su embrionais, kurie jiems neteikia tiesioginės naudos, atveju. Antrasis, vadinamasis gradualistinis požiūris, embrionui ar vaisiui nepripažįsta teisės į gyvybę, tačiau jam pripažįsta tam tikrą vertingumą arba dėl fakto, kad esant palankioms sąlygoms gali išsivystyti iki teisės subjekto, arba tiesiog dėl savo simbolinio reikšmingumo. Šioje perspektyvoje yra leidžiami eksperimentai su žmogaus embrionais ir iš jų izoliuotomis kamieninėmis ląstelėmis (pvz., Didžioji Britanija, Nyderlandai, Suomija, Švedija). Kuris iš šių požiūrių yra vertingesnis yra aktyvių diskusijų klausimas.¹¹⁹

Minėta grupė taip pat nustatė, kad daugelyje valstybių narių teisėje nėra teisinio žmogaus embriono apibrėžimo (Belgija, Danija, Suomija, Prancūzija, Graikija, Italija ir kt.). O tų valstybių, kurios pateikia sąvokos sampratą savo teisėje, apibrėžimai yra labai kirtingi (Austrija, Vokietija, Ispanija, Didžioji Britanija).

Teisiškai šis daugiakultūriškumas gali būti paaiškinamas Europos Bendrijos Amstardamo sutarties 6 str. įtvirtinta nuostata, jog pagrindinės teisės Bendrijos lygmeniu remiasi bendra valstybėms narėms konstitucine tradicija. Jis taip pat teigia, kad Bendrija gerbs savo narių nacionalinį tapatumą.¹²⁰ Nepaisant skirtingų Europos šalių teisinėje bazėje pastebimų požiūrių į moralinį embriono statusą ir teisinę jo apsaugą, yra apibrėžti bendri apribojimai. Europos mokslo ir naujų technologijų etikos grupė savo išvadose, pateiktose 2000 m. lapkričio mėn., teigia, kad nors atsakomybė dėl apsisprendimo leisti oficialiai ar neleisti vykdyti tyrimus su embrionais yra kiekvienos šalies reikalas, tačiau būtina apibrėžti embriono apsaugą nacionaliniu lygiu. Ta

¹¹⁸ Garalevičius Z. Teisė į gyvybę Europos Sąjungoje // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.175.

¹¹⁹ Juškevičius J., Širinskienė A. Tyrimų su žmogaus embrionų kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektai // Sveikatos mokslai, 2006, Nr.1-2. P.158-159.

¹²⁰ Garalevičius Z. Teisė į gyvybę Europos Sąjungoje // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.175.

apsauga turi atitikti šiuos kriterijus:

- laikotarpis, kurio metu oficialiai leidžiama naudoti embrionus tyrimams, yra 14 dienų po apvaisinimo, neskaičiuojant užšaldymo laiko;
- nepriimtina vėl implantuoti į gimdą prieš tai tyrimams naudotą embrioną, nes rizikinga;
- būtinas kiekvieno asmens, paaukojusio savo biologines medžiagas embrionui sukurti, savanoriškas sutikimas, informavus tą asmenį apie visus tokio sutikimo padarinius; pagal Etikos grupės išvadas dėl žmogaus audinių banko kaupimo etinių aspektų (1998 m. liepos 21 d.), atliekant tyrimus su kamieninėmis ląstelėmis taip pat būtinas savanoriškas recipiento sutikimas, informavimas jo apie visus tokio sutikimo padarinius;
- žmogaus - gyvulio hibridus kurti draudžiama, kaip kad draudžiama iki implantavimo genetiškai modifikuoti normalius embrionus;
- dar ne laikas kurti embrionus tyrimams, nes šiuo metu yra alternatyvus jų šaltinis- atliekami embrionai;
- užtikrinimas, kad prekyba embrionais, mirusių vaikų audiniais ir kamieninėmis ląstelėmis draudžiama.¹²¹

Šios grupės apibrėžti kriterijai nėra įtvirtinti jokiame teisės akte, tačiau galima teigti, kad Europoje egzistuoja bendras, nors ir nekodifikuotas susitarimas, kad tyrimai su embrionais *in vitro*, jei leidžia nacionaliniai įstatymai, gali būti atliekami iki 14 dienų po apvaisinimo. Logiškai kyla klausimas dėl tokio teisinio embriono apibrėžimo, t.y. jo raidos apatinės ir viršutinės ribos nustatymo argumentų ir teisėtumo. Pagal tai, kad minėtos ribos teisiškai nėra reglamentuotos Europos teisės aktuose, tokio reglamentavimo klausimas turi būti įtvirtintas nacionaliniu lygiu. Bet kyla natūralus klausimas, ar labai skiriasi žmogaus embrionas po apvaisinimo, praėjus 14 dienų ir 15 dienų? Šiuo atveju 14 dienų žmogaus embrionas turi žymiai mažiau teisių nei 15 dienų embrionas, o juk realiai juos gali skirti tik kelių minučių laikotarpis. Pagal tokį reglamentavimą galima daryti atsargią išvadą, kad žmogaus gyvybę reiktų laikyti embriono 14 ir 15 dienų egzistavimo sankirtą. Tačiau net medicininis požiūriu tokią išvadą būtų sunku pagrįsti. Medicinos literatūroje galima pamatyti, kad medikai išskiria tokias vystymosi stadijas: priešimplantacinė embriono vystymosi stadija (0-8 dienos); embriono stadija (0-8 gestacijos savaitės); vaisiaus stadija (nuo 8 gestacijos savaitės iki gimimo).¹²² Šiuo atveju medicinoje 14 dienų terminas žymi embriono įsitvirtinimą gimdoje, tačiau terapinio klonavimo atveju embrionas sukuriamas ne moters gimdoje, jis neturi potencialo joje įsitvirtinti, todėl jo apsauga turi būti nustatyta nuo sukūrimo momento, nes juk tai ta pati žmogiška gyvybė. Neaiškių

¹²¹ Venskuvienė I. Negimusios gyvybės teisinis statusas tarptautinėje plotmėje // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.197-198.

¹²² Burokaitė N. Tyrimai su embrioninėmis ląstelėmis- etinis ir teisinis leistinumai // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.181.

kriterijų, kurių pagrindu nustatyta 14 dienų riba, iki kurios galima atlikti po apvaisinimo tyrimus *in vitro* su embrionais, buvimas - laikytinas prieštaraujančiu moraliai nuolaidžiavimu terapiniam žmogaus klonavimui.

Tikriausiai reikia nepamiršti, kad ne viskas, kas įtvirtinta teisėje, būtinai yra teisinga, pagrįsta ir naudinga žmonijai, ypač kai turimi omenyje dar tokie nauji reiškiniai, kaip žmogaus klonavimas. Ne tik mokslininkai ir medikai, bet ir teisininkai yra tyrimų ir ieškojimų kelyje, bandant spręsti žmogaus klonavimo aspektus. Tačiau būtinybė suvienodinti teisės į gyvybę pradžios nustatymą yra akivaizdi dėl daugelio tikslų: taip būtų išsprendžiami šiuo metu nevienodai traktuojami klausimai įvairiuose teisiniuose santykiuose, tame tarpe ir žmogaus klonavimo srityje. Nepanašu, kad filosofai, teismai, mokslininkai, įstatymų leidėjai iki šiol būtų priėję prie bendros išvados apie tai, ar žmogaus vaisius (tame tarpe ir žmogaus embrionas) pripažįstamas žmogumi ir nuo kada turi būti ginamos jo teisės. Dėl to ir susidaro nepagrįstai dideli skirtumai tarp atskirų teismų, valstybių praktikos ir argumentacijos. Vis dėlto, vertinant teisės į gyvybę tam tikrose stadijose pripažinimo argumentus, galima išvesti bendras gaires, kuria linkme formuojasi pasaulio bendruomenės pozicija. Šiuo atveju galima išskirti du požiūrius: a) žmogaus embriono apsauga nuo pradėjimo momento; b) žmogaus embriono apsauga nuo 14 dienų po apvaisinimo. Mūsų nuomone, pirmasis požiūris yra teisingesnis, labiau atitinkantis vakarų humanistinės kultūros tradicijas, kurios pagrindine vertybe laiko žmogišką gyvybę. Gyvybės pradžios momentu turėtų būti laikytina esminė šios gyvybės atsiradimo priežastis, t.y. jos pradėjimo momentas. Šiuo atveju embriono įsitvirtinimas gimdoje (po 14 dienų po apvaisinimo) turėtų būti laikytinas kaip papildoma sąlyga, kuri yra būtina, kad gyvybė galėtų toliau vystytis, bet jokių būdu negalima jos laikyti gyvybės pradžios momentu.

Dar keletas požiūrių į žmogaus gyvybės pradžią. a) Rengiant Prancūzijos bioetikos teisės aktus, grupė parlamentarų siekė apibrėžti embriono sąvoką. Parlamento narys Charles de Courson siūlė tokį apibrėžimą: “Kiekviena žmogiška būtybė (*human being*) gerbiama nuo gyvenimo pradžios; žmogaus embrionas yra žmogiška būtybė”. Parlamento narys Jean-Francois Mattei teigė: “Embrionas šiaip ar taip yra daugiau morfologinė išraiška vienos ir tos pačios gyvybės, kuri prasideda nuo pradėjimo ir tęsiasi pereidama įvairias stadijas iki mirties. Dar tiksliai nėra žinoma, kada zigota tampa embrionu ir embrionas vaisiumi, vienas neginčijamas faktas yra tai, kad gyvybės procesas prasideda nuo pradėjimo”.¹²³ Tačiau iki šiol Prancūzijos teisėje embriono ar vaisiaus teisinė padėtis nėra apibrėžta.

b) Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas 1974 m. birželio 6 d., remdamasis įrodytomis medicinos ir fiziologijos mokslo žiniomis, vieningai nusprendė, kad gyvybė egzistuoja nuo 14 dienos po apvaisinimo, kada kiaušinėlis įsitvirtina gimdoje. Todėl vaisius

¹²³ Kavaliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisinės problemos. 2005, Nr. 2(48).

patenka į Vokietijos Konstitucijos 2 str. 2 dalies taikymo sritį, kurioje numatyta, kad “kiekvienas turi teisę į gyvybę”. Ši Konstitucijos nuostata gina vaisiaus gyvybę kaip individualų teisinį interesą. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad žmogaus gyvybė yra didžiausia konstitucinė vertybė.¹²⁴ Visgi pagal šią nutartį nėra ginamas žmogaus embrionas iki 14 dienų po apvaisinimo.

c) 2001 m. *ATC* mokslininkai, klonavę žmogaus embrioną, teigė, kad “jie neturėjo intencijos klonuoti žmogų, o tik pagamino “pirminės stadijos” embrioną, lyg tai būtų paprasta ląstelių sanauja. <...> Jų tikslas yra tik gauti eksperimentams žmogaus embriono kamieninių ląstelių, kurias vėliau gal būtų galima panaudoti gydant sunkias ligas”.¹²⁵

d) Bažnyčios atsakas tokiems mokslininkų pasiteisinimams buvo labai griežtas. Vatikano pareiškime teigiama, kad “žmogaus gyvybės pradžia negali būti fiksuojama susitarimu dėl tam tikros embriono vystymosi stadijos; iš tikrųjų ji egzistuoja nuo pačios pirmos embriono egzistavimo akimirkos. Nors klonavimo atveju tai pripažinti yra sunkiau, nes embrionas yra kuriamas “ne žmonių”, tai yra ne kiaušinėlio ir spermos susiliejimu (apvaisinimu), tačiau bet kuriuo atveju sukurta žmogaus gyvybė išsaugo savo orumą, kaip ir kiekviena pradėta žmogaus gyvybė”.¹²⁶

Popiežiškosios šeimos tarybos pirmininkas kardinolas Alfonsas Truchiljas sakė, kad žmogaus embriono klonavimo eksperimentai, ieškant būdų, kaip gydyti kai kurias sunkias ligas, nesumažina žmogiškų būtybių “gamybos” veiksmų amoralumo. “Žmogiškų būtybių (embrionų) gamyba klonavimu prieštarauja žmogaus orumo ir prokreacijos orumo sampratai, nes naujos gyvybės kūrimą Dievas yra patikėjęs vyro ir moters sąjungai” - teigė kardinolas.¹²⁷

Bažnyčios nuomone, embrionų klonavimas yra tas pats, kas žmogaus gyvybės naikinimas, o tai iš esmės amoralu. Embrionas ir suaugęs žmogus iš tikrųjų yra tokie patys organizmai, tik skirtingų augimo ir brandos tarpinių. Taigi apibendrintai galima pasakyti, kad daugelyje pasaulio valstybių teisiškai nėra apibrėžta, nuo kada pripažįstama teisė į gyvybę ir kada jai suteikiama apsauga. Valstybių praktika šioje srityje labai skiriasi. Pažymėtina, kad žmogaus gyvybės pradžia yra labai skirtingai vertinama net ir tose pačiose teisės šakose arba tos pačios valstybės skirtingose teisės šakose. Nors tarptautiniuose dokumentuose atsargiai galima išvelgti skatinimą ginti teisę į gyvybę nuo pradėjimo, nė viename jų nėra išakmiai nurodyta, kuris momentas laikomas žmogaus gyvybės pradžia. Vis dėlto mokslininkai ir praktikai nuolat akcentuoja, kad būtina priėti prie bendros išvados, kokia apimtimi ir nuo kurio momento turi būti ginama teisė į gyvybę.

¹²⁴ Patrick Glenn H. The Constitutional Validity of Abortion Legislation: A Comparative Note // McGill Law Journal. Vol. 21, 1975.

¹²⁵ Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

¹²⁶ Ten pat.

¹²⁷ Ten pat.

3.2. Žmogaus klonavimo teisinis reglamentavimas tarptautiniu lygiu

Žmogaus klonavimo reglamentavimas tarptautinėje arenoje yra būtinas ir labai svarbus, kadangi daugelyje valstybių yra įtvirtinti pagrindiniai principai, kad tarptautinė teisė turi viršenybę prieš nacionalinę. Tačiau, kaip jau buvo minėta, tiek mokslininkai, tiek teisininkai, kalbant apie žmogaus klonavimą, yra tyrinėjimų ir ieškojimų kelyje. Nors tarptautiniu mastu yra teisės aktų, reglamentuojančių žmogaus klonavimo aspektus, reikia pabrėžti, kad jie nėra pakankami ir išsamūs. Pabandykime juos paanalizuoti.

Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija (1948),¹²⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966)¹²⁹ ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (1966)¹³⁰ apibrėžia pagrindines žmogaus teises. Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracijos 3 straipsnis teigia: “Kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę”. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 6 straipsnis savo: “Kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę. Šią teisę saugo įstatymas. Negalima savavališkai atimti niekieno gyvybės”. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 2 straipsnis apibrėžia, kad: “Kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas”.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos¹³¹ 6 straipsnio 1 dalis “pripažįsta kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi”, 6 straipsnio 2 dalis “užtikrina didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis”. Konvencijos preambulėje teigiama, kad “vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo”.

Kaip matome iš pateiktų tarptautinių teisės aktų, tarptautiniu lygiu yra ginamos pagrindinės žmogaus teisės, kurios niekaip negali būti suderinamos su žmogaus klonavimu. Nors “kai kurių autorių nuomone, šių sutarčių sistema ir įtrauktų teisių kiekis niekaip nesisieja su žmogaus embrionu”,¹³² su tokia nuomone vertėtų nesutikti. Visų pirma dėl to, jog tarptautiniu lygiu nėra aiškaus žmogaus embriono apibrėžimo, kurio buvimas baigtų visas diskusijas šiuo klausimu ir tai tikriausiai ateityje bus padaryta. Antra, Jungtinių Tautų vaikų teisių konvencija apibrėžia, kad vaikui reikia atitinkamos teisinės apsaugos ir iki gimimo. Nors aiškiai nėra nurodoma, ką ši

¹²⁸ Universal Declaration of Human Rights (1948) // <http://www.un.org/Overview/rights.html> ; prisijungimo laikas: 2006-09-05.

¹²⁹ Žmogaus teisių centas. Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centas, 2000. P.17-39.

¹³⁰ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

¹³¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija (1959) //

http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm ; prisijungimo laikas: 2006-09-05.

¹³² Venskuvienė I. Negimusios gyvybės teisinis statusas tarptautinėje plotmėje // Teisinės minties šventė- 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.195.

konvencija laiko vaiku iki gimimo, laikytina, kad šiuo atveju yra ginama gyvybė, kuri nėra dar gimusi. Trečia, svarbu pažymėti, kad visų šių teisių kontekste turi būti vertinama ne tik žmogaus embriono apsauga, bet galimai klonuoto žmogaus padėtis. Ketvirta, reikia pabrėžti, kad visi šie tarptautiniai teisės aktai buvo priimti tuo laikotarpiu, kai žmogaus klonavimo klausimas dar nebuvo gvildinamas taip aiškiai ir ryškiai kaip šiuo metu. Tačiau pvz.: Tyler (1978) byloje nustatytą teismo kūno bausmių uždraudimą Komisija ir Teismas aiškino *inter alia* tuo, kad “Konvencija yra gyvas dokumentas, kuris turi būti aiškinamas šios dienos sąlygomis”.¹³³ Visgi reikia sutikti, kad minėti bendrieji teisės aktai įvardija vertybes, kurias turi įkūnyti teisė, tačiau jų nedetalizuoja biologijos ir medicinos atžvilgiu, visiškai nesprenžia jų santykio klausimo. Tad pabandykime paanalizuoti pastarojo dešimtmečio tarptautiniu lygiu bandymus reglamentuoti naujai atsiradusius teisinius santykius žmogaus klonavimo srityje.

Europos sąjungoje. Svarbiausiu Europos Sąjungos teisės aktu, reglamentuojančiu žmogaus klonavimo aspektus, reikėtų laikyti 1997 04 04 Ovjede pasirašytą Konvenciją dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija).¹³⁴ Šios konvencijos 1 str. apibrėžia šios konvencijos tikslą ir objektą: “šios konvencijos šalys gina visų žmonių orumą bei tapatybę ir nediskriminuodamos kiekvienam užtikrina pagarbą jo neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms biologijos ir medicinos taikymo srityje. Kiekviena Šalis savo vidaus teisėje imasi reikalingų priemonių šios Konvencijos nuostatomis įgyvendinti.” Taigi konvencija išskiria žmogaus orumą, žmogaus tapatybę, pagarbą žmogaus neliečiamumui bei kitas teises ir pagrindines laisves biologijos ir medicinos taikymo srityje, įpareigoja visas šios konvencijos šalis savo vidaus teisėje imtis reikalingų priemonių šios konvencijos nuostatomis įgyvendinti. Konvencijos 2 str. įtvirtina žmogaus viršenybę, t.y. “žmogaus interesai ir gerovė yra svarbesni už išimtinis visuomenės ar mokslo interesus”. Šio principo įtvirtinimas yra labai svarbus ir kalbant apie žmogaus klonavimo galimybes, nes juo yra paneigimas žmogaus klonavimo šalininkų argumentas, kad vardan gero tikslo žmonijai, galima naudoti ir nelabai etiškas priemones, pvz., žmogaus embrionų naikinimą. Minėta konvencijos nuostata teigia, kad bet kuris žmogus, jo interesai ir gerovė yra vertingesni nei visuomenės ir mokslo interesai. Taigi nuostata paneigia galimybę, kad žmogus taptų priemone vardan mokslo tikslų. Jei laikysimės nuomonės, kad gyvybė prasideda nuo prasidejimo momento, tai ir žmogaus embrionas turėtų būti laikomas toks pats vertingas kaip ir žmogus, atitinkamai viršesniu už visuomenės ir mokslo interesus. Konvencijos 5 straipsnyje nurodyta, kad “kiekviena intervencija sveikatos srityje gali būti atliekama tik gavus atitinkamo asmens

¹³³ European Court of Human Rights, Series A, 1978, vol.26, P.15.

¹³⁴ Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) // Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.

laisvai duotą ir informuotumu pagrįstą sutikimą”.

Biomedicinius tyrimus Konvencijoje reglamentuoja 15-18 straipsniai. Ši konvencija ypač svarbi, nes ji vertinama kaip teisės aktas, kodifikuojantis daugumą biologijos ir medicinos srities žmogaus teisių. Tuo ji skiriasi nuo daugybės kitų siaurą klausimą ar specializuotą sritį reglamentuojančių tarptautinių dokumentų. Svarbus žmogaus klonavimo atžvilgiu ir šios konvencijos 18 str., kuriame nustatyta, kad “tais atvejais, kai įstatymai leidžia mokslinius tyrimus su embrionais *in vitro*, jie turi užtikrinti atitinkamą embriono apsaugą.” Šioje straipsnio dalyje kalbama apie būtinybę apsaugoti embrioną tyrimo metu, jei šalis nacionaliniuose įstatymuose leidžiama atlikti embrionų *in vitro* tyrimus, juose turi būti garantuojama atitinkama embrionų apsauga. Didžiausia šios nuostatos problema yra ta, kad ji nors ir įpareigoja valstybes savo nacionalinės teisės lygiu įtvirtinti embrionų apsaugą, tačiau nėra pateikiama jokių kriterijų, kuriais turėtų vadovautis minėtos valstybės. Todėl praktiškai sunku nustatyti, ką reiškia ta “atitinkama embriono apsauga”. Paliekama laisvė pačios valstybėms apibrėžti šios sąvokos ribas, bet tokiu atveju minėta konvencijos norma tampa žymiai mažiau efektinga. Konvencijos 18 str. 2 dalyje yra apibrėžta, kad “kurti žmogaus embrionus moksliniams tyrimams yra draudžiama”, taigi šis straipsnis nesiremia embrionų *in vitro* tyrimų principo įteisinimu.

Konvencijos 11 straipsnyje teigiama: “Bet koks asmens diskriminavimas dėl jo arba jos genetinio paveldo yra draudžiamas”. Ši norma yra reikšminga kalbant apie reprodukcinį žmogaus klonavimą, nes akivaizdu, kad tokio diskriminavimo nepavyktų išvengti leidus klonuoti žmones.

Nemažiau svarbiu tarptautiniu dokumentu, draudžiančiu reprodukcinį žmogaus klonavimą, laikytinas ir 1998 m. sausio 12 d. Paryžiuje 19 Europos valstybių pasirašytas Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje papildomas protokolas dėl žmonių klonavimo uždraudimo.¹³⁵ Protokolo 1 straipsnyje teigiama, kad “kiekviena intervencija, kuria siekiama sukurti žmogų, genetiškai tapatų kitam žmogui, gyvą ar negyvą, yra draudžiama”. Šis dokumentas yra pirmasis tarptautinės teisės instrumentas tiesiogiai draudžiantis žmogaus klonavimą ir bet kokius su juo susijusius tyrimus. Jo atsiradimo būtinumas yra paaiškinamas šio Protokolo preambulėje, kur išskiriamos reikšmingos to laikotarpio aplinkybės, paskatinusios susitarti dėl šio Protokolo : a) mokslo raida žinduolių klonavimo srityje, ypač susijusių su embriono dalijimu ir ląstelės branduolio perkėlimu; b) pažanga, kurią tam tikri klonavimo metodai gali patys atnešti mokslui ir jo taikymui medicinoje; c) žmonių klonavimas gali tapti praktiškai įmanomas; d) embriono dalijimasis gali vykti natūraliai ir kartais dėl to gimsta genetiškai tapatūs dvyniai; e) žmonių

¹³⁵ Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje Papildomas protokolas dėl žmonių klonavimo uždraudimo // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 97-4259.

pavertimas priemonėmis, sąmoningai kuriant genetiškai tapačius žmones, prieštarauja žmogaus orumui ir dėl to yra laikomas nederamu biologijos ir medicinos naudojimu; f) rimtos medicininio, psichologinio ir socialinio pobūdžio problemos, kurias tokia sąmoninga biomedicininė praktika galėtų iškelti visiems, su ja susijusiems asmenims; h) Konvencijos dėl žmogaus teisių ir biomedicinos tikslas, ypač 1 straipsnyje minėtas principas, kuriuo siekiama apsaugoti žmonių orumą ir tapatybę.

Taigi Protokolas dar kartą priverčia atsigręžti į Konvencijos tikslus ir įpareigoja laikytis žmogaus viršenybės principo, skelbiančio, jog žmogaus interesai ir gerovė yra svarbesni už išimtinius visuomenės ar mokslo interesus. Protokolo tekstas skelbia, jog genetiškai kitam žmogui identiško žmogau kūrimas „prieštarauja žmogaus orumui ir yra neleistina biologijos bei medicinos praktika”.¹³⁶ Šio protokolo 1 str. 2 dalis pateikia žmogaus, „genetiškai tapatus” kitam žmogui, apibrėžimą: „tai žmogus, turintis tą patį branduolio genų rinkinį, kaip ir kitas žmogus”.

Visgi reikia pabrėžti, kad Protokolo aiškinamoji ataskaita patikslina, kad nedraudžiama klonuoti ląstelių ir audinių medicinos mokslo tikslais. Ten pat yra nustatyta, jog protokole kalbant apie pagarbą tapatybei turimi omenyje tik branduolyje esantys genai, todėl draudimas klonuoti žmogų apima ir ląstelės branduolio perkėlimo metodo naudojimą, jei tuo siekiama sukurti genetiškai tapačius individus. Taigi apibendrintai galima teigti, kad šis Protokolas uždraudžia reprodukcinių žmogaus klonavimą, tačiau nedraudžia terapinio žmogaus klonavimo.

2005 m. sausio 5 dieną Strasbūre buvo pasirašytas Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos papildomas protokolas dėl mokslinių tyrimų biomedicinos srityje. Nustatyta, kad šio Protokolo šalys gina visų žmonių orumą bei tapatybę ir nediskriminuodamos kiekvienam užtikrina pagarbą jo neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms, atliekant bet kokius su intervencija į žmogų susijusius mokslinius tyrimus biomedicinos srityje. Šis Protokolas apima visą mokslinių tyrimų įvairovę sveikatos srityje, susijusią su intervencija į žmogų. Nors šis Protokolas netaikomas moksliniams tyrimams su embrionais *in vitro*, jis taikomas moksliniams tyrimams su vaisiumi ir embrionais *in vivo*. Lietuvos Respublikos Seimas šią Konvenciją ir jos papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo ratifikavo 2002 m. spalio mėnesį.

Vertėtų pažymėti ir 1998 m. liepos 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 98/44/EB dėl teisinės biotechnologinių išradimų apsaugos.¹³⁷ Ši direktyva buvo priimta dėl to, kad biotechnologija ir genetinė inžinerija daugelyje pramonės šakų įgauna vis svarbesnį

---

¹³⁶ Atgimimas, 1998, Nr.2. P.8.

¹³⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 1998 m. liepos 6 d. direktyva dėl teisinės biotechnologinių išradimų apsaugos (98/44/EB) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32988&p_query=klonavimas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

vaidmenį, ir būtina biotechnologinių išradimų apsauga. Šios direktyvos preambulės 40 punkte apibrėžta, kad “Bendrijoje yra susitarta <...> žmonių klonavimas prieštarauja viešajai tvarkai ir moralei, <...> svarbu vienareikšmiškai uždrausti patentuoti <...> žmonių klonavimo būdus”. Šios direktyvos preambulės 41 punkte pateikiamas žmogaus klonavimo apibrėžimas: “žmonių klonavimo procesą galima apibrėžti kaip bet kurį procesą, taip pat ir embriono dalijimo būdus, kuriais sukuriamas žmogus su tokia pačia branduolio genetinė informacija kaip ir kito gyvo ar mirusio žmogaus”. Direktyvos 5 str. 1 dalyje apibrėžiama, kad “patentabiliu išradimu negali būti žmogaus kūnas jokiuose jo formavimosi ir raidos etapuose, nei paprasčiausias vieno iš jo elementų atradimas, nei geno seka ar jos dalis”. Konvencijos 6 str. 1 dalyje apibrėžta, kad “nepatentabiliais laikomi tokie išradimai, kurių komercinis panaudojimas prieštarautų viešajai tvarkai ar moralei; tačiau jų eksploatavimą nederėtų tokiu laikyti vien todėl, kad jį draudžia įstatymai ar kiti teisės aktai”. Šio straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad nepatentabilūs yra : tiek žmonių klonavimo būdai, tiek žmonių embrionų panaudojimas pramoniniais ar komerciniais tikslais. Taigi šia direktyva žmogaus klonavimas nėra uždraudžiamas, tačiau jis laikomas nepatentabiliu, nes šio išradimo komercinis panaudojimas prieštarauja viešajai tvarkai ir moralei. Tačiau net jei minėta Direktyva draudžia Europos Sąjungoje žmogaus embrionų naudojimo pramoniniams ir komerciniams tikslams patentavimą, toks patentavimas potencialiai įmanomas kitose šalyse, kurios nepriklauso Europos Sąjungai.

Žmogaus klonavimo atžvilgiu Europos Sąjungoje buvo priimta ir daugiau teisės aktų, susijusių su tokio pobūdžio tyrimų atlikimu ir finansavimu Europos Sąjungos teritorijoje. 1998 m. gruodžio 22 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė sprendimą dėl Europos Bendrijos penktosios bendrosios mokslo tyrimų, technologijų plėtros ir parodomosios veiklos programos (1998-2002 m.) Nr. 182/1999/EC.¹³⁸

Šios programos paaiškinimuose nurodyta, kad, atsižvelgiant į Europos Tarybos Amsterdamo deklaraciją ir Europos Parlamento rezoliuciją dėl draudimo klonuoti žmones (OJ C 115, 1997 04 14, p. 92) ir atitinkamus Bendrijos teisės aktus, vykdant tyrimus Bendrijoje, bus atsižvelgta į kompetentingų organų, ypač Europos mokslo ir naujų technologijų etikos grupės ir Žmogaus embriono ir vaisiaus apsaugos grupės bei atitinkamų tarptautinių organizacijų nuomonę, kartu laikantis Helsinkio deklaracijos principų ir atitinkamų Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) rezoliucijų bei kitų tarptautinių konvencijų. Pagal šią programą nebus vykdoma tokia mokslinė veikla, kuri pakeičia arba kuri siekia pakeisti žmonių genetinį paveldėjimą, keičiant gemalo ląsteles arba paveikiant embriono vystymąsi bet kurioje kitoje jo

---

¹³⁸ Europos Parlamento ir Europos Tarybos 1998 m. gruodžio 22 d. sprendimas dėl Europos Bendrijos penktosios bendrosios mokslo tyrimų, technologijų plėtros ir parodomosios veiklos programos (1998-2002m.) (182/1999/EC) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9855&p_query=klonavimas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

vystymosi stadijoje, ir kuri gali padaryti tokį pakeitimą paveldimą. Taip pat nebus vykdomi tokie mokslo tyrimai, kurie yra suprantami kaip “klonavimas”, siekiantys pakeisti gemalo ar embriono branduolį kito individo ląstele, embriono ląstele arba vėlesnės žmogaus embriono išsivystymo stadijos ląstele.

Kiek įmanoma, bandymai su gyvūnais turi būti pakeisti tyrimais in vitro arba kitais alternatyviais metodais. Genetinis gyvūnų paveldėjimo pakeitimas ir gyvūnų klonavimas šioje programoje numatomas tik tokiems tikslams, kurie yra etiškai priimtini, ir tik tada, kai tokie veiksmai yra etiški gyvūnų gerovės ir genetinės įvairovės atžvilgiu.

2002 m. rugsėjo 30 d. Taryba priėmė sprendimą Nr. 2002/835/EB dėl mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir demonstravimo veiklos konkrečios programos: “Europos mokslo tiriamojo darbo srities formavimas” (2002-2006).¹³⁹

Sprendime nurodyta, kad, “įgyvendinant šią programą ir vykdamas iš jos išplaukiančią mokslinių tyrimų veiklą, laikomasi pagrindinių etikos principų. Tai apima principus, išdėstytus Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, žmogaus orumo ir gyvybės apsaugą, asmens duomenų ir privatumo bei gyvūnų ir aplinkos apsaugą pagal Bendrijos įstatymus ir tiesiogiai susijusias tarptautines konvencijas bei elgsenos kodeksus, pavyzdžiui: naujausią Helsinkio deklaracijos versiją, 1997 m. balandžio 4 d. Ovede pasirašytą Europos Vadovų Tarybos konvenciją dėl žmogaus teisių ir biomedicinos bei 1998 m. sausio 12 d. Paryžiuje pasirašytą papildomą Protokolą dėl žmogaus klonavimo uždraudimo, JT konvenciją dėl vaiko teisių, UNESCO priimtą visuotinę deklaraciją dėl žmogaus genomo ir teisių bei tiesiogiai susijusias Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) rezoliucijas”.¹⁴⁰

Programoje nurodyta, kad pagal šią programą nebus finansuojama mokslinių tyrimų veikla, siekianti klonuoti žmogų reproduktiviniams tikslams. Tuo tarpu gyvūnų genetinio paveldo keitimas ir jų klonavimas gali būti svarstomi, jei tikslai yra etiškai pateisinti, o sąlygos yra tokios, kurioms esant garantuojama gyvūnų gerovė ir gerbiami biologinės įvairovės principai. 2005 m. rugsėjo 21 dieną Europos Komisija priėmė pasiūlymą, kuriuo siūloma Tarybai priimti sprendimą Nr. COM/2005/440 dėl specialiosios programos “Bendradarbiavimas”, kuria įgyvendinama Europos Bendrijų Septintoji mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir

---

¹³⁹ Europos Tarybos 2002 m. rugsėjo 30 d. sprendimas, priimančias mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir demonstravimo veiklos konkrečią programą: “Europos mokslo tiriamojo darbo srities formavimas” (2002 – 2006) (Nr.2002/835/EB) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=34179&p_query=klonavimas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

¹⁴⁰ Ten pat.

demonstravimo veiklos pagrindų programa (2007–2013m.).¹⁴¹ Pagal šią programą nefinansuojama mokslinių tyrimų veikla, kuria siekiama klonuoti žmones reprodukcijos tikslais, o gyvūnų genetinio paveldo keitimas ir jų klonavimas gali būti svarstomi tik tokiu atveju, jei tikslai yra etiškai pateisinami, o sąlygos užtikrina gyvūnų gerovę ir biologinės įvairovės principų laikymąsi.

Europos Sąjungos teisė draudžia reprodukcinį žmogaus klonavimą, nedraudžia terapinio žmogaus klonavimo, tačiau įpareigoja valstybes, kuriose toks klonavimas yra leidžiamas, nacionaliniu teisės aktų lygiu įtvirtinti žmogaus embriono atitinkamą apsaugą bei pati nenumato tokių tyrimų finansuoti. Toks dviprasmiškas reglamentavimas yra sąlygotas labai skirtingų pozicijų tarp Europos Sąjungos valstybių žmogaus terapinio klonavimo atžvilgiu. Šią problemą būtų galima išspręsti, tik aiškiai reglamentuojant santykius, susijusius su žmogaus klonavimu, tarptautiniu lygiu.

Savo požiūrį ne kartą yra išsakęs ir Europos Parlamentas. “Europos Parlamentas 2000 metų rugsėjį paskelbė rezoliuciją, nepritariančią britų sprendimui, leidžiančiam žmogaus embrionų terapinį klonavimą”.¹⁴² Šia rezoliucija Parlamentas pasmerkė žmogaus klonavimą ir paskatino JT uždrausti tai visame pasaulyje.

2002 metų lapkričio 20 d. Europos Parlamentas dar kartą balsavo dėl žmogaus klonavimo visiško uždraudimo, nors daugelis Europos šalių vyriausybių pritarė tik daliniam uždraudimui. Teigdami, kad “visų žmonių gyvenimai, nepaisant to, kokioje stadijoje jie yra, ir orumas turi būti gerbiami”, parlamentarai pridūrė, kad jie yra “prieš bet kokius mokslinius ar biotechnologinius tyrimus, kurie nusižengia šiam principui”. Be to, Parlamentas “dar sykį kartoja, kad pasauliniu mastu JT turėtų pasirūpinti, kad žmogaus klonavimas būtų uždraustas visose žmogaus formavimosi stadijose”.¹⁴³ Taigi Europos Parlamentas, išreikšdamas savo poziciją žmogaus klonavimo atžvilgiu, nedviprasmiškai ragina Jungtines Tautas uždrausti žmogaus klonavimo visus būdus tarptautiniu lygiu.

Jungtinės Tautos. Galiausiai turime apžvelgti, kokie gi teisiniai žingsniai žmogaus klonavimo srityje padaryti tarptautiniu lygiu.

Tarptautiniu lygiu Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO)

¹⁴¹ Europos Komisijos 2005 m. rugsėjo 21 d. pasiūlymas “Tarybos sprendimas dėl specialiosios programos “Bendradarbiavimas”, kuria įgyvendinama Europos Bendrijų Septintoji mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir demonstravimo veiklos pagrindų programa (2007–13 m.)” (COM/2005/440), kuris buvo pateiktas svarstyti Europos Tarybai // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=50400&p_query=klonavimas&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

¹⁴² Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

¹⁴³ Butkus V. Jungtinės Tautos susidūrė su klonavimo uždraudimo problema // <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=print&sid=483>; prisijungimo laikas: 2006-10-08.

Generalinėje konferencijoje 1997 m. lapkričio 11 d. priėmė Visuotinę deklaraciją dėl žmogaus genomo ir žmogaus teisių.¹⁴⁴ Daugelyje jos straipsnių pabrėžiama, kad atliekant genetinius tyrimus, reikia gerbti žmogaus orumą. 11 straipsnyje kalbama, kad “praktika, priešinga žmogaus orumui, tokia kaip reprodukcinis žmogiškųjų būtybių klonavimas, privalo būti draudžiama”.¹⁴⁵ Šiame dokumente buvo pažymėta, kad valstybės ir tarptautinės organizacijos yra kviečiamos bendradarbiauti, nustatant tokias veiklas, ir imtis būtinų priemonių principams, įvardytiems šioje Deklaracijoje užtikrinti. “Šis dokumentas nėra teisiškai įpareigojantis, tačiau buvo tikimasi, kad jis ateityje pats tarptautinės teisės šaltiniu”.¹⁴⁶

Didžiausi šios deklaracijos trūkumai yra tai, kad deklaracijoje kalbama tik apie reprodukcinį klonavimą, tačiau nėra apibrėžta, kiek terapinis klonavimas yra suderinamas su žmogaus orumu. Be to, ši deklaracija tiesiogiai nesprenžia žmogaus embriono klausimo, t.y. nėra apibrėžta, ar deklaracijoje nustatytą apsaugą ketinama taikyti ir žmogaus embrionui. Taigi Deklaracija išreiškė nepritarimą reprodukciniam žmogaus klonavimui. Tačiau toks klonavimas, siekiant pagaminti kūdikį, yra tik viena problemos dalis, nes dar didesniu išpuoliu tampa terapinis klonavimas, kurio proceso metu pražudomas žmogaus embrionas - žmogaus gyvybė. Žmogaus embriono sukūrimas tam, kad jis būtų sunaikintas vardan kažkieno kito naudos, laikytinas išpuoliu prieš žmogaus orumą ir teisę gyventi. Be to, ši deklaracija nebuvo teisiškai įpareigojanti. Antai Nomper mano, kad “viena vertus, šis dokumentas žmogaus reprodukcinį klonavimą įvardijo kaip priešingą žmogaus orumui praktiką ir ją pasmerkė. Kita vertus, Deklaracijos reikšmė slypi tame, kad ji nustatė balansą tarp pagarbos žmogaus teisėms ir poreikio apsaugoti tyrimų laisvę”.¹⁴⁷

Taigi buvo būtina dar aiškiau reglamentuoti žmogaus klonavimą tarptautiniu mastu. Ryškiausias bandymas sustabdyti žmogaus klonavimą tarptautiniu mastu buvo pradėtas 2001 metais. Šiam žingsniui pradžia davė bažnyčios atstovai. Prancūzijos vyskupų konferencija birželio mėnesį paskelbė deklaraciją “L'embryon humain n'est pas une chose” (“Žmogaus embrionas nėra daiktas”), kuriame pabrėžė, kad ir embriono stadijos žmogus negali būti eksperimentų objektas. Vokietijos vyskupų konferencija neseniai paskelbtame pareiškime pavadino žmogaus embrionų klonavimą “sunkių nusikaltimų žmogaus orumui”. Toks elgesys, kai žmogaus gyvybė tampa vien tik priemone kitam tikslui pasiekti, ilgainiui gali sukelti baisių

¹⁴⁴ Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997) // http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html ; prisijungimo laikas: 2006-06-16.

¹⁴⁵ Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija bioetikos klausimais = International conference on bioethics in Central and Eastern Europe : konferencijos medžiaga (2002 m. lapkričio 11-12 d.). Vilnius: Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2003. P.19.

¹⁴⁶ Rothman H. Disseminating the Principles of the Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights // *New Genetics and Society*. Vol 19 (2000), No.1. P.93.

¹⁴⁷ Andrulionis G. Asmens autonomija sveikatos teisėje: daktaro dis.soc.mokslai:teisė (01 S) /MRU.-V., 2006.P.161.

pasekmių ginant gyvybę bei visais kitais atvejais. Rusijos Stačiatikių Bažnyčia lapkričio 27 dienos pareiškimе pažymėjo, kad ir gydymo, ir reprodukcijos tikslu daromi eksperimentai su klonuotais embrionais prieštarauja Bažnyčios mokymui. Jeigu per eksperimentą žūva embrionas, tai prilyginama žmogžudystei, ir tyrinėtojas dėl tokios sunkios nuodėmės savaime yra atskiriamas nuo Bažnyčios. Lygiai taip pat nusidėtų ir pacientai, kurie laisva valia sutiktų taip gydytis iš pražudytų embrionų išgautomis kamieninėmis ląstelėmis. Maskvos patriarchato atstovas priminė, jog kamienines ląsteles gydymo tikslu galima gauti iš suaugusio žmogaus kaulų smegenų ar kraujo audinio.¹⁴⁸

2001 m. lapkričio pabaigoje padaryti pirmieji žingsniai dėl žmogaus klonavimo suvaržymo pasauliniu mastu. Vokietijos ir Prancūzijos vyriausybių bendru siūlymu Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją dėl sudarymo tarptautinės konvencijos, kuri uždraustų žmonių reprodukcinį klonavimą. “Kaip sakė Vokietijos delegacijos atstovas, Generalinės Asamblėjos sesijoje kalbėdamas ir Prancūzijos vardu, mokslininkų veiksmai ir nuostatos dėl žmonių klonavimo sukėlė “didelį nerimą dėl žmogaus orumo ir tapatumo”, ir tai reikalauja neatidėliotinių veiksmų. Buvo sudaryta bioetikos ir genetikos ekspertų grupė dėl konvencijos projekto rengimo.”¹⁴⁹ Projektą buvo planuota svarstyti jau kitoje Generalinės Asamblėjos sesijoje, o pačią konvenciją, draudžiančią žmogaus reprodukcinį klonavimą, priimti 2003 metais.

Kalbėdamas šia tema, Vatikano nuncijus Jungtinėse Tautose arkivyskupas Renatas Martinas pažymėjo, kad “klonavimo praktika norima prisiimti Kūrėjo vaidmenį, ir tai būtų išpuolis prieš Dievą”.¹⁵⁰ Reprodukcinio klonavimo metu ne tik sužalojami ir pražudomi embrionai, bet pirmiausia iškyla etinės problemos. Klonavimu gaminant kūdikį nevaisingoms poroms, “donoro atvaizdas ir panašumas primetamas kitam žmogui, ir tuo paneigiamas kūdikio žmogiškas orumas”, - sakė arkivyskupas. Jis pabrėžė, kad “šis orumas negali būti kitų žmonių įgeidžių objektas arba įrankis”. Vatikano nuncijus pritarė, kad minėta konvencija yra tinkamas bei neatidėliotinas dokumentas. Jeigu ji būtų priimta, tai taptų pateisinamu “didelės vertės juridiniu įrankiu” šalių vyriausybėms ir visai tarptautinei bendrijai.

Vokietijos delegacijos, kuri siūlė priimti konvenciją, atstovas Christianas Muchas pripažino, kad egzistuoja ir daugiau bioetinių problemų, tačiau buvo nuspręsta sutelkti dėmesį į reprodukcinį klonavimą. Pasak jo, tai suteiktų progą tarptautinei bendrijai “greičiau gauti konkrečius rezultatus kovojant su neatsakingais tyrinėtojais”. Tuo tarpu debatai dėl visiško klonavimo uždraudimo, ypač žinant, jog terapinis klonavimas, leidžiamas kai kuriose šalyse,

¹⁴⁸ Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

¹⁴⁹ Ten pat.

¹⁵⁰ Ten pat.

užtrukę ilgus metus.¹⁵¹

Tačiau kiti bioetikos ekspertai ir gyvybės gynimo aktyvistai manė, kad ribotas, tik reprodukcinio klonavimo draudimas tarptautinės teisės dokumentu iš esmės reikštų terapinio klonavimo, kaip ir klonuotų embrionų naikinimo, legalizavimą. JAV Nacionalinio teisės gyventi komiteto vadovas Douglas Džonsonas teigė, kad, priėmus tarptautinę konvenciją, kuria būtų uždraustas tik klonuoto žmogaus gimdymas (reprodukcinis klonavimas), “visuomenė nusiramintų, manydama, kad problema jau išspręsta. Biotechnologijos industrija tik ir laukia tokio sprendimo, nes tada ji galėtų laisvai kurti tikras žmogaus embrionų fermas ir daryti su jais, ką tik panorės”.¹⁵² JAV ir kitose šalyse veikiančios panašios “firmos” labiausiai laukia, kada bus galima nebaudžiamiems naikinti jų kiekvieną tyrimams sukurtą žmogaus embrioną. O juk tik viena mokslinė pažanga nėra joks pateisinimas naikinti žmogaus gyvybę. Žmogžudystė lieka žmogžudyste - ar ji padaroma mokslinėje laboratorijoje, ar gatvėje.

Principas, kad žmogaus embrionas niekada neturėtų būti naudojamas kaip objektas, yra visada galiojantis, net jei iš tokios veiklos turi naudą kiti.

Toma Birmantienė, Mykolo Romerio universiteto profesorė, teigia, kad “teisė yra priemonė, formali tam tikrų mokslų proceso išraiška. Priimdami vienus ar kitus įstatymus, prisijungdami prie vienos ar kitos konvencijos, mes turime prisiminti, jog pagrindinis teisės objektas yra žmogus ir jo teisė”.¹⁵³

Taigi pirmieji žingsniai žmogaus klonavimo uždraudimui tarptautiniu mastu buvo žengti, tačiau šis procesas buvo sudėtingesnis, negu tikėtasi. Pirmasis bandymas dėl valstybių skirtingų pozicijų nepavyko.

2003 metais 58-oje Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinėje asamblėjoje Kosta Rika pateikė rezoliuciją, kviečiančią Jungtines Tautas parengti tarptautinę konvenciją, kuri draustų visas klonavimo formas, įskaitant ir terapinį. Teisinio komiteto darbo grupė pasidalino į dvi grupes. “Kai kurie pareiškėjai pasisakė už dviejų krypčių procesą, kuriuo reprodukcinis klonavimas būtų uždraustas nedelsiant, tuo tarpu sudėtingesnis terapinio klonavimo uždraudimo klausimas būtų paliktas vėlesniam laikui. Kiti norėjo, kad abi klonavimo formos būtų uždraustos iš karto, kadangi abi technologijos faktiškai yra identiškos. Prieš tai vykusiose diskusijose JT atstovai taip pat nesutiko su uždraudimo apimtimi ir priemonėmis tai padaryti”.¹⁵⁴ Daugiau nei šešiasdešimties šalių grupė, vadovaujama JAV ir Kosta Rikos, primygtinai reikalavo sutarties, uždrausiančios ir reprodukcinį, ir terapinį klonavimus. Tačiau kita virš dvidešimties

¹⁵¹ Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12 (13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

¹⁵² Ten pat.

¹⁵³ Zemlickas G. T. Klonavimas ir žmogaus teisės (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5 (251). P.3.

¹⁵⁴ Butkus V. Jungtinės Tautos susidūrė su klonavimo uždraudimo problema // <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=print&sid=483> ; prisijungimo laikas: 2006-10-08.

vyriausybių grupė, daugiausia Europos šalių, be to, Japonijos, Brazilijos bei PAR pasisakė už greitą reprodukcinio klonavimo uždraudimą, bet terapinio klonavimo klausimą siūlė palikti atskiroms vyriausybėms.

JAV atstovė Ann Corkery tuo metu pažymėjo, kad sutartis, leidžianti eksperimentinį klonavimą “iš esmės įgalintų žmogaus embriono kūrimą, tuo pačiu žudant jį stiebinių ląstelių išgavimui, taip iškeliant tyrimus ir eksperimentus aukščiau žmogaus gyvenimo”.¹⁵⁵

58-ojoje JTO Generalinėje asamblėjoje nė vienas iš šių pasiūlymų nebuvo pateiktas balsavimui, o šio klausimo svarstymas Irano ir Islamo šalių organizacijos pasiūlymu buvo atidėtas. Tačiau ir 59-ojoje Generalinėje Asamblėjoje po ilgų diskusijų už šį dokumentą ir vėl nebuvo balsuota.

Įnirtingos diskusijos vyko iki pat 2005 metų ir dėl skirtingų pozicijų galutinės nuomonės rasti nepavyko, todėl 2005 m. vasarį 6-ajame komitete buvo atsakyta idėjos dėl tarptautinės konvencijos ir buvo pasiektas susitarimas dėl neįpareigojančio politinio dokumento, deklaracijos, teksto, kuriame buvo numatytas visų klonavimo formų draudimas. 2005 m. vasario 18 d. vakare Jungtinių Tautų komitetas priėmė JAV remiamą rezoliuciją, uždraudžiančią bet kokią žmonių klonavimą, įskaitant kamieninių ląstelių klonavimą gydymo tikslais. Rezoliuciją, kurią Jungtinių Valstijų prašymu pateikė Kosta Rika, 71 balsu “už” ir 35 “prieš” priėmė Jungtinių Tautų teisės komitetas. 43 iš 191 JT valstybių narių atstovai susilaikė.¹⁵⁶ Tačiau ši rezoliucija tebus rekomendacinio pobūdžio, nes teisės komitete nepavyko užsitikrinti pakankamos paramos teisiškai įpareigojančiam dokumentui. Reprodukcinio klonavimo draudimui pritarė visos šalys. Tačiau dešimtys valstybių, tarp jų Didžioji Britanija, Singapūras ir Pietų Afrikos Respublika, norėjo leisti mokslinius tyrimus, susijusius su Parkinsono liga, leukemija ir kitomis ligomis. Perspektyviausia šių tyrimų kryptis - kamieninių ląstelių klonavimas. Patvirtintas deklaracijos dėl klonavimo tekstas skamba taip: “Visos valstybės narės yra kviečiamos imtis visų būtinų priemonių: atitinkamai žmogaus gyvybės apsaugai biologijos mokslų taikymo procese; uždrausti visas žmonių klonavimo formas tokiu laipsniu, kokiu jos nesuderinamos su žmogaus orumu ir žmogaus gyvybės apsauga; uždrausti genų inžinerijos metodų, galinčių prieštarauti žmogaus orumui, naudojimą; neatidėliojant priimti ir įgyvendinti nacionalinius įstatymus, užtikrinančius ankščiau paminėtą nuostatą vykdymą”.

Rezoliucijos pagrindu 2005 m. kovo 8 dieną buvo balsuojama už Deklaraciją “Dėl visų formų žmogaus klonavimo uždraudimo”. Balsavimo metu ši deklaracija buvo priimta 84 valstybėms (JAV, Australijai Italijai, Airijai ir kitoms) balsavus “už”, 34 (Didžiąjai Britanijai, Kinijai, Baltarusijai, Norvegijai, Lietuvai, Latvijai, Estijai ir kitoms) - “prieš” ir 37 valstybėms

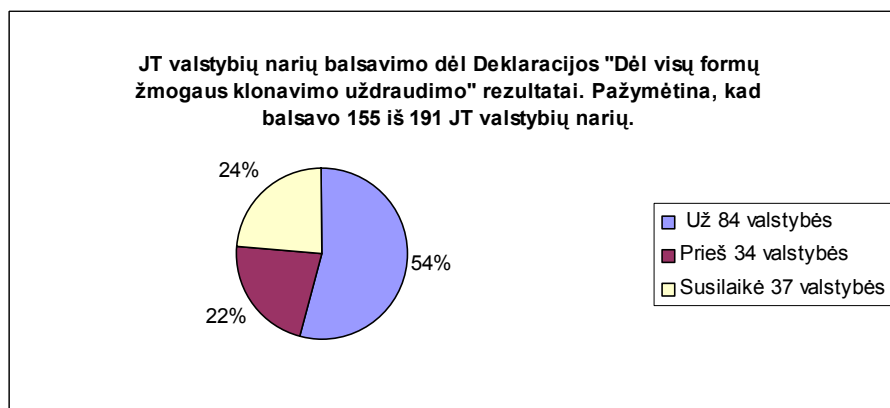
¹⁵⁵ Ten pat.

¹⁵⁶ UK to Vote Against UN Human Cloning Decision (08 Mar 2005) //

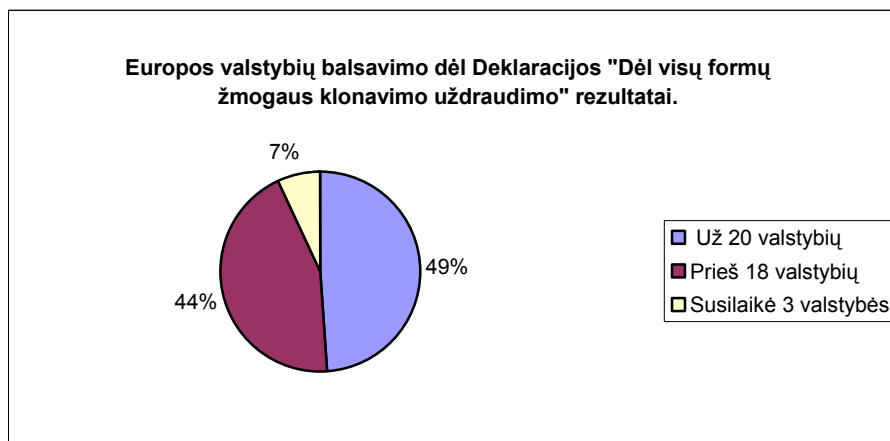
<http://www.medicalnewstoday.com/medicalnews.php?newsid=20917> ; prisijungimo laikas: 2006-11-24.

(Graikijai, Rusijai, Šveicarijai, Nigerijai ir kitoms) susilaikius (1 grafikas).

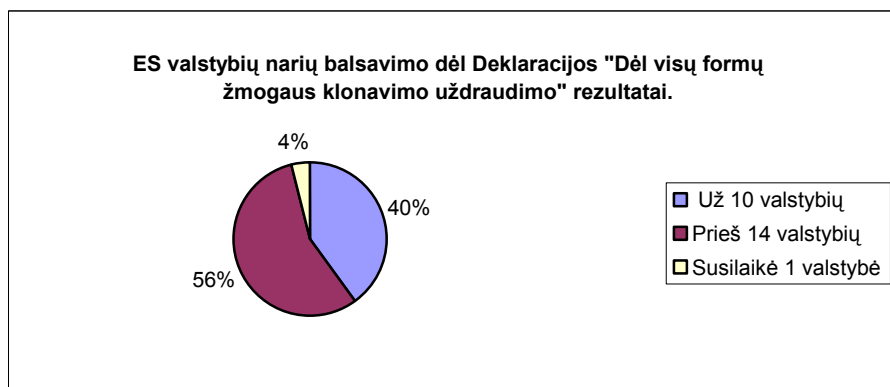
1 grafikas. JT valstybių narių balsavimo dėl Deklaracijos rezultatai

2 grafikas. Europos valstybių balsavimo dėl Deklaracijos rezultatai

3 grafikas. ES valstybių narių balsavimo dėl Deklaracijos rezultatai

Iš aukščiau pateiktų balsavimo suvestinių matyti, kad ši Deklaracija susilaukė žymiai didesnio palaikymo likusioje pasaulio dalyje, nei Europoje (1 grafiko palyginimas su 2 grafiku). Tuo tarpu iš Europos Sąjungos šalių už Deklaraciją balsavo tik 10 valstybių narių (5 grafikas): Italija, Vokietija, Airija, Portugalija, Austrija, Lenkija, Vengrija, Slovakija, Slovėnija, Malta. Susilaikė tik Graikija, o visos likusios ES valstybės narės balsavo “prieš” šios Deklaracijos priėmimą, tame tarpe ir “Baltijos trijulė”- Lietuva, Latvija ir Estija. Šiuo atveju labiausiai nesuprantama liko Ispanijos, Lietuvos, Estijos, Čekijos, Kipro ir Islandijos

pozicija šio balsavimo metu. Visuos šios valstybės yra pasirašiusios ir ratifikavusios Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos Papildomą protokolą dėl žmogaus klonavimo uždraudimo (1998 m.), tačiau šio balsavimo metu balsavo "prieš" JT deklaracijos "Dėl visų formų žmogaus klonavimo uždraudimo" priėmimą.

Reikia pabrėžti, kad net ir bendru sutarimu priimama Jungtinių Tautų deklaracija turi tik moralinį įpareigojimą jos laikytis, tuo tarpu priimta balsuojant, morališkai įpareigoja jos laikytis tik už ją balsavusias valstybes. Taigi šiuo atveju minėta Deklaracija yra išskirtinai rekomendacinio pobūdžio, išreiškianti Jungtinių Tautų poziciją žmogaus klonavimo atžvilgiu, tačiau neapibrėžianti imperatyvios teisės normos, draudžiančios žmogaus klonavimą.

Taigi galima daryti pagrįstą išvadą, kad žmogaus klonavimo reglamentavimas tarptautiniu mastu yra nepakankamas. Paliekama labai daug laisvės pačioms valstybėms nusistatyti teisnius prioritetus žmogaus klonavimo atveju, tačiau tokia padėtis nėra gera, nes nesuteikia aiškumo ir konkretumo. Akivaizdu, kad vieningos pozicijos šiuo klausimu būtų labai sudėtinga sulaukti, jos reglamentavimą paliekant nacionaliniai teisei. Skirtinga valstybių pozicija šiuo klausimu atveria duris žmogaus terapinio klonavimo plėtojimui, nes uždraudus klonavimo eksperimentus vienoje valstybėje, tos valstybės mokslininkai turi galimybę juos atlikti ten, kur tokie eksperimentai nedraudžiami.

Tarptautinės organizacijos yra susirūpinusios dėl žmogaus klonavimo galimybių, bandoma imtis priemonių, kad žmogaus klonavimas būtų uždraustas, tačiau šis procesas yra sudėtingas dėl valstybių skirtingų pozicijų. Nors pasiektas bendras moralinio pobūdžio susitarimas reprodukcinio klonavimo atžvilgiu, jis nėra pakankamas, kadangi dažnai imperatyvaus reglamentavimo nacionaliniame lygmenyje nepakanka, nes jis gali kisti nuo naujos valdžios atėjimo, politinių žaidimų, ekonominių interesų. Reglamentavimas nacionaliniu lygiu neturi pakankamo stabilumo, kuris būtinas sprendžiant tokią svarbią problemą. Net neverta abejoti, kad žmogaus terapinio klonavimo eksperimentai pastarąjį dešimtmetį bus viena iš labiausiai diskutuotinių problemų visame pasaulyje ir tarp įvairių sričių specialistų, tame tarpe ir tarp teisininkų. Tikriausiai atsiras ne vienas bandymas atlikinėti ir reprodukcinio klonavimo bandymus. Taigi būtinas aiškesnis ir imperatyvesnis šio reiškinio teisinis reglamentavimas tarptautiniu mastu.

3.3. Teisiniai žmogaus klonavimo aspektai kai kuriose pasaulio šalyse

Didžioji Britanija. Didžioji Britanija iki šiol pirmavo klonavimo srityje tiek moksliniais darbais, tiek jų reguliavimu įstatymais. Dar 1990 metais Didžiosios Britanijos parlamentas priėmė Žmogaus (dirbtinio) apvaisinimo ir embriologijos įstatymą, leidžiantį eksperimentuoti su žmogaus embrionais, kurių amžius ne daugiau kaip dvi savaitės. Didžioji Britanija tapo pirmąja Europos valstybe, kurioje 2000 metais buvo priimtas įstatymas, leidęs žmogaus embrionų terapinį klonavimą, tai yra klonavimą žmogaus kamieninėms ląstelėms gauti ir tirti. Tuo pačiu įstatymu buvo uždraustas reprodukcinis klonavimas, kai klonuotas embrionas implantuojamas moteriai, kuri galėtų pagimdyti klonuotą kūdikį. Tačiau Didžiosios Britanijos gyvybės gynimo judėjimas (*“Pro Life Alliance”*) iš pat pradžių įtarė, kad minėtuose 1990-ųjų ir 2000-ųjų metų įstatymuose yra nemažai spragų, kuriomis pasinaudojant galima užsiimti ir reprodukcinio klonavimu.¹⁵⁷ Tuo tarpu, atsiliepdamas į Didžiosios Britanijos parlamento priimtą įstatymą, leidžiantį žmogaus embrionų terapinį klonavimą, Europos Parlamentas 2000 metų rugsėjį paskelbė rezoliuciją, nepritariančią tokiam britų sprendimui.¹⁵⁸

2000 metais Didžiosios Britanijos vyriausybė įregistravo patentą klonuoti žmogaus ląsteles ankstyvoje jų vystymosi stadijoje, kai teoriškai iš jų jau gali išsivystyti žmogus. Taigi nuėjome iki tokio lygio, kai patentuojama žmogaus gyvybė. Šis patentas išduotas Ianui Wilmutui ir jo komandai iki 2017 metų. Tačiau pagal tokį patentą žmogaus klonavimas neleidžiamas. Bet ar galima užpatentuoti žmogaus gyvybę? Ar toks veiksmas neprieštaruja žmogaus orumui, kaip jo prigimtinėi teisei?

Škotijoje šalia Edinburgo esančiame Roslino institute dirbančiam profesoriui Ianui Wilmutui ir jo komandai buvo taip pat suteikta vienerių metų licencija užsiminėti “gimimo nekaltu būdu” eksperimentais su žmogaus embriono ląstelėmis.¹⁵⁹ Šią licenciją profesoriui suteikė Didžiosios Britanijos įstaiga - Žmogaus apvaisinimo ir embriologijos tarnyba. Ši organizacija, sukurta prieš dvylika metų, veikia kaip “sargas”, prižiūrintis britų mokslininkus, dirbančius kiaušialąstės apvaisinimo mėgintuvėlyje, spermos donorų bei embrionų tyrimo srityse. Toks leidimas buvo išduotas pirmą kartą, ir tokiems eksperimentams turėjo pritarti keturios etikos komisijos. Bet šis leidimas neleido netgi užauginti klonuoto organo. Embrioninės stadijos klonas turėjo būti užšaldytas, kol jo amžius nepasiekė keturiolikos dienų.

Britų gyvybės gynėjai (*“Pro Life Alliance”*) 2001 m. pateikė prašymą Aukščiausiam

¹⁵⁷ Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

¹⁵⁸ Butkus V. Jungtinės Tautos susidūre su klonavimo uždraudimo problema // <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=print&sid=483> ; prisijungimo laikas: 2006-10-08.

¹⁵⁹ Lietuvos rytas, priedas “Rytai – Vakarai”, 2003 liep. 5 d. P.8.

Teismui iširti, kaip šalyje veikiančys įstatymai apsaugo žmogaus embrionus nuo galimo reprodukcinio klonavimo. Buvo paskelbtas teismo sprendimas, kuriuo patvirtinta, kad ši apsauga nėra visiškai garantuojama. Reikalas tas, kad 1990 metų Žmogaus (dirbtinio) apvaisinimo ir embriologijos įstatymas (*“Human Fertilization and Embryology Act”*) neleidžia reprodukuoti (klonuoto) embriono, tačiau tame įstatyme “embrionu” vadinamas sperma apvaisintas kiaušinėlis. Tuo tarpu klonuotas embrionas yra “pagaminamas” iš kiaušialąstės, pašalinus dalį jos branduolio ir į jo vietą perkėlus kitos kamieninės ląstelės branduolį, tai yra ne apvaisinimo būdu. Po tokio Aukščiausiojo Teismo paaiškinimo Didžiosios Britanijos visuomenė, ypač šalies vyriausybę, apėmė kone tikra panika.¹⁶⁰

Esant tokiems netobuliems įstatymams, mokslininkai galėjo daryti kokius tik nori eksperimentus, t.y. reprodukciniam klonavimui nebuvo jokio draudimo. Esant tokiai padėčiai, Didžiosios Britanijos vyriausybė ir parlamentas ypatingos skubos tvarka kelių dienų laikotarpiu parengė ir priėmė dar vieną įstatymą, kuriuo klonuotą embrioną yra draudžiama implantuoti į moters gimdą. 2001 m. lapkričio 19 d. buvo priimtas laikinas įstatymas, draudžiantis reprodukcinį klonavimą. Lapkričio 27 d. galutinai buvo uždraustas reprodukcinis klonavimas. Už šio įstatymo pažeidimą nustatyta dešimties metų kalėjimo bausmė. Pažymėtina, kad “įstatymui priimti reikia trijų skaitymų, ir visi jie Bendruomenių rūmuose buvo surengti tą pačią dieną (!), o po jų vyko formalus balsavimas”.¹⁶¹

Buvo lengviau atsikvėpta, šiuo įstatymu buvo uždrausti bet kokie bandymai klonuoti žmogaus kūdikį. Tačiau buvo palikta galimybė eksperimentuoti su mikroskopinio dydžio embrionais ir vadinamosiomis motininėmis ląstelėmis, kurioms ne daugiau kaip keturiolika dienų. Taigi stebėtina, jog eksperimentai su žmogaus embrionais liko neuždrausti, kaip ir terapinis klonavimas. Anglikonų, katalikų, musulmonų, žydų dvasiniai vadovai pareiškė kategorišką protestą prieš tokį sprendimą. O mėnesiu vėliau prie britų religinių lyderių prisijungė ir šimtai europarlamentarų, kurie pareikalavo visiškai uždrausti tyrimus su žmogaus embrionais. Žmogaus embrionų klonavimas netgi terapiniu tikslu reiškia naujų žmogaus gyvybių kūrimą ir sąmoningą jų naikinimą.

2005 metų kovo 8 dieną, kai buvo balsuojama dėl JT deklaracijos “Dėl visų formų žmogaus klonavimo uždraudimo”, Didžiojoje Britanijoje buvo išplatintas John Reid, Didžiosios Britanijos sveikatos sekretoriaus, pareiškimas dėl valstybės pozicijos šiuo klausimu: “Jungtinė Karalystė šiandien JTO Generalinėje asamblėjoje balsuos prieš deklaraciją dėl žmogaus klonavimo. JT deklaracija yra neįpareigojanti ir neturi teisinio statuso, bet ji kviečia valstybes uždrausti visas žmogaus klonavimo formas. Reprodukcinis klonavimas JK

¹⁶⁰ Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12(13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-07.

¹⁶¹ Ten pat.

yra neteisėtas, tačiau terapinio klonavimo draudimas yra visiškai nepriimtinas JK vyriausybei, kuri palaiko kamieninių ląstelių tyrimus, įskaitant ir tyrimus su embrioninėmis kamieninėmis ląstelėmis, kurie susiję su klonavimo technologijų taikymu. Kamieninių ląstelių tyrimai gali atnešti naujus gydymo būdus ir priemones sunkioms ir mirtinoms ligoms, kurios liečia milijonus žmonių. Dėl to, JT neįpareigijanti deklaracija dėl žmogaus klonavimo nepaveiks nei JK vyriausybės klonavimo politikos, nei JK kamieninių ląstelių tyrimų”.

Šveicarija. O štai per Šveicarijoje vykusį referendumą du trečdaliai rinkėjų pasakė “taip” vyriausybės siūlymui leisti atlikti tyrimus su žmonių embrionų kamieninėmis ląstelėmis. Tačiau pasiūlymai, kuriems buvo pritarta referendume, yra gana griežti. Tyrimus leidžiama atlikti tik su iki septynių dienų amžiaus embrionu, kurie nepanaudojami po apvaisinimo ir vis tiek būtų sunaikinti, ląstelėmis. Didžiojoje Britanijoje taisyklės yra kur kas švelnesnės.

Šveicarijoje 2001 m. rugsėjo 28 d. Nacionalinė mokslo įstaiga leido importuoti žmogaus embrionus biomedicininiam tyrimams.¹⁶²

JAV. Jungtinių Valstijų prezidentas uždraudė valstybei finansuoti žmogaus klonavimo eksperimentus. O šios šalies Prezidento taryba bioetikos klausimais vienbalsiai priėmė sprendimą, prieštaraujantį žmogaus reprodukciniam klonavimui, ir pasiūlė Kongresui priimti išleisti tokius eksperimentus draudžiančius įstatymus.¹⁶³

G. Busho administracija, anot *New York Times* (2001 m. liepos 5 d. numeris), sudarė prielaidą, kad negimęs vaikas būtų įtrauktas į medicininę vaikų sveikatos draudimo programą, t. y., kad negimęs kūdikis būtų vertinamas kaip pacientas.

Nepaisant to, Virdžinijos klinika greitai paskelbė kurianti žmogaus embrionus tik dėl kamieninių ląstelių tyrimų.

Tačiau rugpjūčio mėnesį viso krikščioniškojo pasaulio laukė didžiulis pralaimėjimas kamieninių ląstelių fronte - JAV prezidentas neatlaikė spaudimo ir sutiko, kad būtų finansuojama 60 jau veikusiu embrionų gamybos linijų su sąlyga, jog nebus kuriami nauji embrionai ir naujos linijos. Romos Katalikų Bažnyčia kritikavo tokį sprendimą. Prie jos prisidėjo taip pat ir Amerikos gyvybės lyga (*American Life League*), Besirūpinančių Amerika moterų organizacija (*Concerned Women for America*) ir Tarptautinė žmogaus gyvybės organizacija (*Human Life International*). Nacionalinis teisės į gyvybę komitetas (*National Right to Life Committee*) ir kai kurie pavieniai asmenys pritarė prezidentui. Bet kuriuo atveju aukščiausias Valstijų politikas tarė savo žodį, ir nieko kito nebeliko, kaip tik kiekvienam pasilikti prie savo pozicijos priimant faktą - kamieninių ląstelių linijos jau iki tol egzistavo nebūtų žlugusios ir netgi be valstybinio

¹⁶² Kasparavičius A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį- civilizacijos laimėjimas ar žlugimas // Už gyvybę. 2002, Nr.11. // http://www.gvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-10.

¹⁶³ Human cloning and human dignity: the report of the President's Council on Bioethics. New York: Public Affairs, 2002.

išlaikymo, tačiau bioinžinerijos debatai tebekaitintų atmosferą.

Daugiausia „žingsnių“ žmogaus klonavimo reglamentavimo srityje buvo „žengta“ 2001 metais.¹⁶⁴

Prancūzija. 2001 m. birželio 20 d. Prancūzija priėmė įstatymą, draudžiantį klonuoti žmogų medicininiams tyrimams. Socialistinio ministro pirmininko Lionelo Jospino kabinetas priėmė pasiūlymą šios technologijos potencialias galimybes išnaudoti ligoms gydyti. Prezidentas Jacques Chirac, būdamas žmogaus embriono klonavimo priešininkas, tik sveikino klonavimą draudžiantį įstatymą. Jis pasakė, kad prioritetas turėtų būti teikiamas kitiems ląstelių terapijos būdams.

Slovėnija. Slovėnijoje 2001 m. referendumas, kurį organizavo Parlamento konservatorių partija, 72,4 proc. balsų dauguma neleido vienišai moteriai tapti motina dirbtinio apvaisinimo būdu. Konservatoriai įsitikinę, kad vaiko teisė turėti tėvą yra svarbesnė už moters teisę turėti vaikų. Oponentai sako, jog trečdalis Slovėnijos vaikų turi tik vieną gimdytoją. Iš dviejų milijonų buvusios Jugoslavijos Respublikos gyventojų 70 proc. yra katalikai.

Kipras. 2001 m. Kipro vyriausybė per pusę valandos uždraudė reprodukcinį klonavimą po to, kai daktaras Panayiotis Zavos paskelbė viešai apie savo planus klonuoti žmones savo šalyse.

Japonija. Japonija leido produkuoti netgi žmogaus ir gyvūno hibridinius embrionus.

Vokietija. Vokietijos kancleris Gerhardas Schroederis 2001 liepos 4 d. žodžiu leido daryti tyrimus su žmogaus embriono ląstelėmis, jei šios yra importuotos. Tuo tarpu prezidento Johannes Rau nuomonė buvo priešinga – jam tai primena nacių vykdytą eugenikos programą.

Vokietijos parlamentas 2002 m. sausio 23 d. gavo 75 tūkstančius piliečių parašų, kuriais patvirtinama būtinybė ginti žmogaus gyvybę, įskaitant ir embrionus. Šiuos parašus surinko „Schoenstatt“ judėjimas, Duonos ir Gyvenimo bendruomenė ir fokoliarai. Nepaisant to, lygiai po savaitės 340 deputatai iš 618 oficialiai nubalsavo už biomedicininį eksperimentų su įvežtais embrionais legalizavimą.

Švedija. Švedijos tyrimų taryba 2001 m. gruodžio 5 d. pritarė, kad žmogaus embrionai būtų klonuojami terapiniais sumetimais.

Kinija. Kinija 2001 gruodžio 18 d. pasekė Anglijos pavyzdžiu ir leido klonuoti žmogaus embrionus tyrinėjimo tikslais.

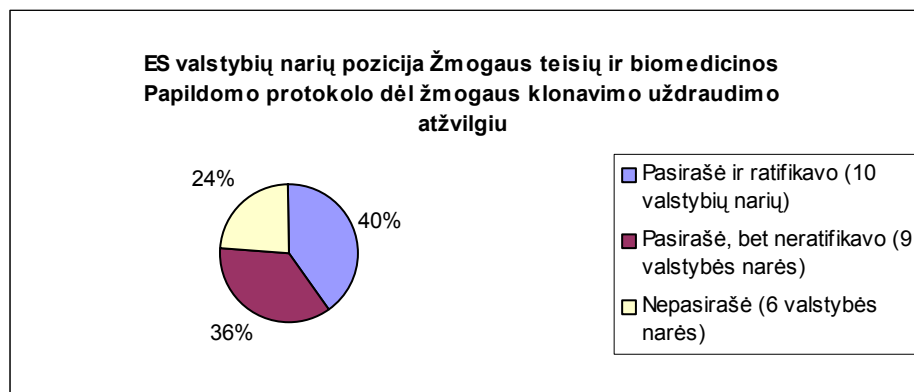
Kanada. 2002 m. sausio 11 d. Kanados Kvebeko provincija paskelbė uždraudžianti bet kokius destruktivius embrioninius tyrimus.

¹⁶⁴ Kasparavičius A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį- civilizacijos laimėjimas ar žlugimas // Už gyvybę, 2002, Nr.11. // http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-10.

UNESCO Mokslinių ir technologijų etikos skyrius, atlikęs analizę 2004 metais, paskelbė,¹⁶⁵ kad “nacionaliniu lygmeniu apie 30 šalių priėmė nacionalinius įstatymus ar nutarimus, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai draudžia reprodukcinių žmogaus klonavimą. Dar 20 valstybių tuo pačiu tikslu ruošia ar peržiūri galiojančius teisės aktus. Reprodukcinis žmogaus klonavimas įstatymais ar kitais teisės aktais yra uždraustas: Argentinoje, Australijoje, Austrijoje, Belgijoje, Brazilijoje, Kanadoje, Kinijoje, Kolumbijoje, Kosta Rijoje, Danijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Gruzijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Islandijoje, Indijoje, Japonijoje, Korėjos Respublikoje, Latvijoje, Meksikoje, Nyderlanduose, Naujoje Zelandijoje, Norvegijoje, Peru, Portugalijoje, Rusijos Federacijoje, Singapūre, Slovakijoje, Ispanijoje, Pietų Afrikoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Tailande, Jungtinėse Karalystėse, Vietname, Lietuvoje. Šioje apžvalgoje UNESCO konstatavo, kad reprodukcinio žmogaus klonavimo draudimas rodo susiformavusį tarptautinį konsensą.

Jį patvirtina ir faktas, kad Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos Papildomą protokolą dėl žmogaus klonavimo uždraudimo (1998)¹⁶⁶ plačiai akceptavo tarptautinė bendruomenė. Šį dokumentą iki dabar (2006 m. gruodžio mėn.) pasirašė 31 Europos valstybė, o jį ratifikavo ir protokolą įsigaliojo 15 valstybių.¹⁶⁷

4 grafikas. ES valstybių narių pozicija Papildomo protokolo dėl žmogaus klonavimo uždraudimo atžvilgiu

Iš Europos Sąjungos valstybių narių Protokolą yra ir pasirašiusios, ir ratifikavusios: Graikija, Ispanija, Portugalija, Lietuva, Estija, Čekija, Vengrija, Slovakija, Slovėnija ir Kipras. Pasirašiusios, bet neratifikavusios: Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija, Danija,

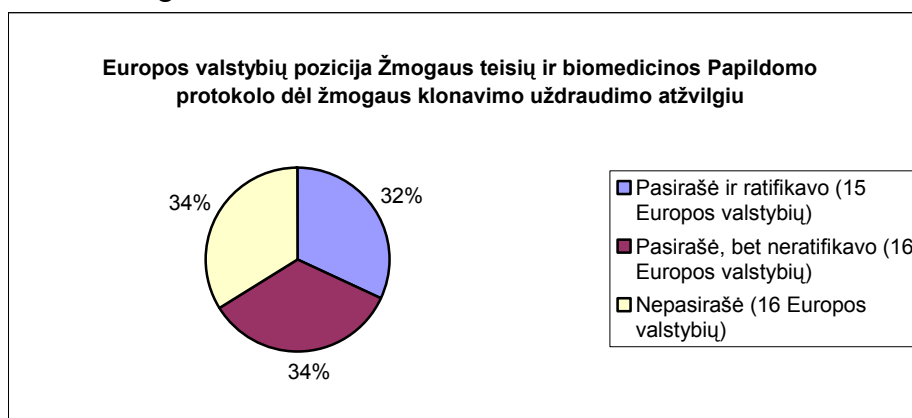
¹⁶⁵ United Nations Educational, Scientific and cultural Organization, Division of the Ethics of Science and Technology. National Legislation Concerning Human Reproductive and Therapeutic Cloning. July 2004, Paris. P.1.

¹⁶⁶ Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje Papildomas protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 97-4259.

¹⁶⁷ <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=168&CM=8&DF=8/9/2006&CL=ENG> ; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

Švedija, Suomija, Latvija ir Lenkija. Nepasirašiusios minėto Protokolo Europos Sąjungoje tik 6 valstybės narės: Belgija, Vokietija, Didžioji Britanija, Airija, Austrija ir Malta (4 grafikas).

5 grafikas. Europos valstybių pozicija Papildomo protokolo dėl žmogaus klonavimo uždraudimo atžvilgiu

Iš likusių Europos valstybių Protokolą yra ir pasirašiusios, ir ratifikavusios: Kroatija, Gruzija, Islandija, Moldova ir Rumunija; tik pasirašiusios: Bulgarija, Norvegija, San Marinas, Šveicarija, Makedonija, Turkija ir Ukraina (5 grafikas).

Minėtoje UNESCO apžvalgoje pažymėta, kad reprodukcinio žmogaus klonavimo draudimas yra palčiai palaikomas ir pretenduoja tapti tarptautinės teisės papročio ar net *ius cogens* forma. Iš šių pateiktų pavyzdžių galima daryti išvadą, kad reprodukcinio žmogaus klonavimo atžvilgiu yra pasiekta vieninga nuomonė - jis turi būti draudžiamas.

Dėl terapinio žmogaus klonavimo vieningos pozicijos nėra. UNESCO išskyrė nacionalinių pozicijų skirtumų terapinio klonavimo klausimais buvimą ir išreiškė susirūpinimą dėl šios srities, teikdama, kad šios srities klausimams turėtų būti skirtas atitinkamas dėmesys, ypač nacionaliniu lygmeniu. Tai susiję su būtinybe nacionaliniais lygmenimis įvertinti kokie veiksmai terapinio klonavimo srityje yra draudžiami, ir koks santykis nustatomas tarp terapinio klonavimo ir mokslo interesų.

Čia galime išskirti dvi grupes valstybių: vienos, kurios tokį klonavimą yra įteisinusios, kitos, kurios jį uždraudusios. UNESCO duomenimis embrionų kūrimą tyrimų tikslais draudžia šios valstybės: Austrija, Kanada, Kolumbija, Kosta Rika, Danija, Prancūzija, Vokietija, Islandija, Japonija, Peru, Slovakija, Ispanija, Pietų Afrika, Šveicarija ir kitos. Dalis valstybių leidžia tyrimus tik su pertekliniais embrionais, sukurtais gydant nevaisingumą, bet draudžia embrionų kūrimą tyrimo tikslais. Embrionų kūrimą tyrimų tikslais leidžia Belgija, Kinija, Suomija, Indija, Korėjos Respublika, Nyderlandai, Singapūras, Švedija, Jungtinė Karalystė.

Nors Europos Komisija pažymi, kad kamieninių ląstelių išgavimas iš embrioninės blastocistos kelia žmogaus embriono moralinio statuso klausimų, bet Europos pliuralizmo kontekste valstybės narės pačios nusprendžia tokius tyrimus leisti ar juos uždrausti. Dėl to,

kaip nurodo Europos Komisija: Suomija, Švedija, Belgija, Liuksemburgas, Graikija, Italija, Ispanija, Nyderlandai, Didžioji Britanija, laikydamosi nustatytų sąlygų, leidžia tyrimus su pradėtu žmogaus organizmu iki 14, o Prancūzija - iki 7 dienos. Europos mokslo ir naujų technologijų etikos grupė taip pat nurodo, kad atsakomybė dėl apsisprendimo leisti oficialiai ar neleisti vykdyti tyrimus su embrionais yra kiekvienos šalies reikalas, tačiau bet koku atveju nacionaliniu lygiu būtina apibrėžti pakankamą embriono apsaugą.

Tačiau didžiausią nerimą kelia, kad “didžiosios pasaulio šalys legalizavo biomedicininis tyrimus, atliekamus su įvežtais embrionais”.¹⁶⁸ Kyla klausimas, kas šiuos embrionus minėtoms valstybėms teks? Čia išvelgiama pavojingos rinkos tarp neturtingųjų ir didžiausių valstybių atsiradimo galimybė, kurios pagrindinė prekė bus neturtingų valstybių žmogaus embrionai. Toks bandymas apsaugoti savo šalies gyventojų embrionų panaudojimą biomediciniuose tyrimuose, tačiau leidimas naudoti įvežtinius embrionus iš kitų šalių, yra laikytinas diskriminacija. Tai grubus vieno iš pagrindinių teisės principų pažeidimas. Žmogaus teisė į gyvybę bei orumą yra įtvirtinta tarptautiniu teisės lygiu, todėl valstybės turi saugoti šias teises nepriklausomai nuo žmogaus pilietybės ir gyvenamosios vietos. Negalima vienų žmogaus embrionų laikyti priimtinais biomedicininiais tyrimus, o kitiems suteikti didesnę nacionalinės teisės normų apsaugą. Šios problemos atsiradimą sąlygojo žmogaus terapinio klonavimo aiškaus tarptautinio teisinio reglamentavimo nebuvimas.

---

¹⁶⁸ Kasparavičius A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį- civilizacijos laimėjimas ar žlugimas // Už gyvybę. 2002, Nr.11. // http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-10.

3.4. Žmogaus klonavimo reglamentavimas Lietuvoje

Kaip jau buvo pastebėta norint kalbėti apie klonavimo reglamentavimą šalyje, reikia išsiaiškinti, koks yra žmogaus embriono statusas ir teisinė apsauga toje šalyje. Šiuo klausimu Lietuvos teisė pasižymi savo specifika. Biomedicininį tyrimų etikos įstatymo¹⁶⁹ 3 str. įsakmiai nurodo, kad “žmogaus embrionais leidžiama atlikti tik klinikinius stebėjimus (neinvazinius tyrimus). Kiti biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionais, taip pat jų kūrimas biomedicininį tyrimų tikslais draudžiami. Su vaisiumi galima atlikti tik tuos medicininius tyrimus, kurių numatoma nauda tiriamam vaisiui viršija medicininę riziką”. Ši nuostata savo kilme yra įdomi, nes kyla klausimas, ar ji natūraliai išplaukia iš pačios Lietuvos teisės sistemos, ar jos buvo mechaniškai perimtos iš Europos žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos, kurią Lietuva ratifikavo 2002 m. spalio 17 d., 18 straipsnio.

Embriono ar negimusios gyvybės statusas nėra apibrėžtas aukščiausiam mūsų įstatyme-Konstitucijoje.¹⁷⁰ Nors 18 str. postuluoja, kad “žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, o 21 str. įtvirtinta žmogaus asmens neliečiamumą, draudimą be žmogaus laisvo susitikimo atlikti su juo mokslinius ar medicininius bandymus, tuo pačiu metu Konstitucijos tekstas nepateikia sąvokos “žmogus” apibrėžimo. Manytina, kad būtent dėl negimusios gyvybės statuso moralinio vertinimo kontroversijos “žmogaus” definicija buvo sąmoningai apeita tiek pačios Konstitucijos kūrėjų, tiek Konstituciją interpretuojančio Konstitucinio Teismo. Kiti įstatymai taip pat mažai įneša aiškumo. LR Civilinio Kodekso¹⁷¹ 2.3.1 str. fizinio asmens gimimo momentą susieja su civilinio teismo atsiradimu, t.y. su teisių, įtvirtintų LR Civilinio kodekso 2.4 bei 2.20-2.27 straipsniuose, įgijimu. Tačiau LR Civilinio Kodekso 2.2 str. įtvirtina bendrą romėnų tradicijos taisyklę, t.y. kad įstatymai gali pripažinti teises “pradėtam, bet dar negimusiam vaikiui”, bet tokių teisių atsiradimas priklauso nuo jo gimimo: teisė į paveldimą turtą tiek pagal įstatymą, tiek pagal testamentą (5.5.1 str.); teisė į žalos atlyginimą (6.284 str.). Matyt, dėl šios priežasties teisės doktrinoje atsargiai užsimenama apie “negimusį asmenį”, kuris tačiau civilinės teisės požiūriu nėra subjektas, o tik teisinės apsaugos objektas.

LR Baudžiamasis kodeksas¹⁷² numato tam tikrą negimusios gyvybės apsaugą. Šio kodekso 60.1.7 str. nuostata įtvirtina baudžiamąją atsakomybę sunkinančią aplinkybę, kai “veika padaryta nėščiai moteriai, kai akivaizdu, kad ji nėščia”. Praktinis šios nuostatos įgyvendinimas nėra nuoseklus: 129.2 str. numato galimybę sunkiau bausti asmenį, nužudžiusį nėščią moterį, nei

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 44-1247.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262

¹⁷² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

įvykdžiusį nužudymą pagal 129.1 str., kai tuo tarpu 135.1 str. nėštumo netekimą prilygina kitiems sunkiems sveikatos sutrikdymams. 135 str. įdomus dar ir tuo, kad jo 2 dalis numato griežtesnę atsakomybę, jei sunkiai sužalojama ar susargdinama nėščia moteris, kuri nebūtinai gali netekti nėštumo. Pastarojo straipsnio nuostatos leidžia teigti, kad LR Baudžiamojo kodekso apsaugos objektas yra nėščios moters gyvybė ar sveikata dėl jos ypatingos ir pažeidžiamos būklės, o nėštumo netekimą prilyginant sunkiems sveikatos sutrikdymams, vaisius yra traktuotinas kaip moters organizmo dalis. Atitinkamai yra interpretuotinas šio kodekso 142 str. (Neteisėtas abortas) bei 143 str. (Privertimas darytis abortą) nuostatos, nes jokie teisės aktai nepateikia aborto apibrėžimo. Nuo 2005-06-23 LR Baudžiamasis kodeksas papildytas 308-1 str., numatančiu sankcijas (laisvės atėmimo iki dvejų metų) už draudžiamų biomedicininų tyrimų atlikimą su žmogumi ar žmogaus embrionu, kuris yra įdėtas skyriuje “Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei” tarp nuostatų, numatančių atsakomybę už sąvadavimą ir pelnyimąsi iš prostitucijos. Galima būtų diskutuoti dėl tokios veiklos interpretavimo ir moralinio vertinimo, tačiau, jei nagrinėtume šios normos santykį Europos žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos kontekstu, būtų galima atsargiai teigti, kad LR Baudžiamojo Kodekso požiūris į negimusią gyvybę kinta: nuo teisinės nebūties iki saugotinos etinės kategorijos.

Apibendrinat Lietuvos teisės sistemos požiūrį į negimusios gyvybės apsaugą, galima apibūdinti kaip gradualistinį. Todėl galima teigti, kad aukščiausio lygio embriono apsauga yra suteikta, remiantis ne Lietuvos teisės aktais, bet Europos žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos 18 str. nuostatomis.

Europoje egzistuoja bendras, nors ir nekodifikuotas susitarimas, kad tyrimai su embrionais, jei leidžia įstatymai, gali būti atliekami iki 14 d. po apvaisinimo. Logiškai kyla klausimas dėl teisinio embriono apibrėžimo, t.y. jo raidos apatinės ir viršutinės ribos. Nors šiuo metu Lietuvoje įstatymo lygmenyje toks apibrėžimas nėra pateiktas, tačiau jį pateikia sveikatos apsaugos ministro 1999 m. gegužės 24 d. įsakymas Nr. 148 “Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo”,¹⁷³ kuris apibūdina embrioną kaip ankstyvojo vystymosi laikotarpio gemalą. Lietuvos civilinės teisės doktrina sąvokas “embrionas” ir “gemalas” priima kaip sinonimus, remiantis medicinos požiūriu. Sąvoka “gemalas” tiek etimologijos prasme, tiek moksliniu požiūriu apima individo raidos laikotarpį nuo apvaisinimo iki gimimo. Turint omenyje, kad embriono teisinė problematika išimtinai yra susijusi su dirbtinio apvaisinimo procedūromis *in vitro*, tai minėto poįstatyminio akto pateikiamas apibrėžimas nėra visiškai pakankamas. Nors atsižvelgiant į minėtą bendrą susitarimą dėl embriono, su kuriuo galima atlikti tyrimus, amžiaus aukščiausios ribos, bei į tai, kad Europos žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos 18 str.

---

¹⁷³ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 gegužės 24 d. įsakymas Nr.248 “Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo” // Valstybės žinios. 1999, Nr.47-1497.

įpareigoja valstybes užtikrinti embriono apsaugą, jei jų įstatymai leidžia *in vitro* tyrimus su embrionais, dėl ko tyrimų su embrionais galimybė Lietuvoje dėl embriono apibrėžimo semantinių nesklandumų yra galiausiai išsklaidoma. Visgi tikslesnis žmogaus gemalo apibrėžimas įstatyminiu lygiu turi būti įtvirtintas, įvertinus tai, kad valstybėms narėms yra palikta diskrecija savo nacionaliniais įstatymais apibrėžti, ką jos laiko asmeniu, tuo pačiu ir žmogaus embriono teisinį statusą.

Šios techninio pobūdžio abejonės dėl embriono sąvokos būtų visiškai išskaidytos, pateikus patikslintą apibrėžimą būsime Dirbtinio apvaisinimo įstatyme. Dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekte (2004-01-20, Nr. IXP-1966(2)A)¹⁷⁴ pateikiamas patikslintas embriono apibrėžimas, t.y. “ankstyva žmogaus organizmo vystymosi stadija nuo apvaisinimo momento (zigotos susidarymo) iki 8 moters nėštumo savaitės”. Pažymėtina, kad apibrėžti embrioną sąvoką bandyta ir Reprodukcinės sveikatos įstatymo projekte (2002-07-05, Nr. IXP-1775),¹⁷⁵ tačiau šis projektas buvo atmestas 2005-03-22. Atkreiptinas dėmesys, kad minėtame įstatymo projekte embrionas buvo apibrėžtas visiškai kitaip nei Dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekte, t.y. “žmogaus gemalas gimdoje nuo 2 savaičių po apvaisinimo iki septintos ar aštuntos nėštumo savaitės”. Lyginat šias dvi sąvokas, akivaizdu, kad nesutampa tiek apatinė (viename - nuo apvaisinimo, kitame - nuo 2 savaičių po apvaisinimo), tiek viršutinė (viename - iki 8 nėštumo savaitės, kitame paliekama galimybė viršutine riba laikyti ir iki 7 nėštumo savaitės) embriono raidos ribos. Pažymėtina, kad Reprodukcinės sveikatos įstatymo projekte embriono laikotarpis po apvaisinimo iki 2 savaičių nebuvo apibrėžtas apskritai, todėl tokia embriono sąvoka laikytina nepakankama. Dar kitokį embriono apibrėžimą pateikia Embriono ir genomo apsaugos įstatymo projektas (2002-10-22; Nr. IXP-1855(2)),¹⁷⁶ kurio 2 str. 1 dalyje nustatyta, kad “embrionas - jau apvaisinta, gebanti vystytis žmogaus kiaušialąstė nuo branduolių susiliejimo momento, ir kiekviena kita iš embriono paimta ląstelė, kuri, esant reikalingoms sąlygoms, gali vystytis ir tapti individu”. Šių įstatymų projektų kontekste būtina paminėti ir Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektą (2005-04-20; Nr.XP-432(3))¹⁷⁷. Šio įstatymo projekto 3 str. 1 dalis apibrėžia, kad “gyvybė prenatalinėje fazėje – gyvybė iki gimimo”, o 2 dalis nustato, kad “vaikas prenatalinėje fazėje – pradėtas, bet dar negimęs vaikas”. Projekto 1 str. 1 dalyje sakoma, jog

¹⁷⁴ 2004 01 20 Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projektas Nr.IXP-1966(2)A // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=225476&p_query=embrionas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-11-06.

¹⁷⁵ 2002 07 05 Lietuvos Respublikos reprodukcinės sveikatos įstatymo projektas Nr. IXP-1775 (atmestas nuo 2005 03 22) // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=170862&p_query=embrionas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-11-06.

¹⁷⁶ 2002 09 06 Lietuvos Respublikos embriono ir genomo apsaugos įstatymo projektas Nr. IXP-1855 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=181663&p_query=embrionas&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas: 2006-11-06.

¹⁷⁷ 2005-04-20 Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektą Nr.XP-432(3) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=271639&p_query=&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas : 2006-12-15.

“pripažįstant, kad žmogaus teisė į gyvybę yra svarbiausia prigimtinė teisė, kad teisė į gyvybę saugo įstatymas, o rūpinimasis gyvybe ir sveikata – viena pagrindinių valstybės, visuomenės ir piliečių pareigų, šis įstatymas reglamentuoja teisę į gyvybę jos prenatalinėje fazėje”. Nors šis įstatymo projektas nepateikia embriono sąvokos, tačiau jis yra reikšmingas tuo, kad gali tapti pirmuoju įstatymu Lietuvoje, kuris tiesiogiai reglamentuos žmogaus gyvybės pradžią nuo moters apvaisinimo momento, nes šio projekto 2 str. 1 dalyje nustatyta, kad “žmogaus gyvybė prasideda nuo moters apvaisinimo”. Tačiau didžiausias šio įstatymo projekto vertingumas slypi 9 str., kuris nustato, kad “vaikas prenatalinėje fazėje turi visas civilinės teisės saugomas turtines ir asmenines neturtines teises, tačiau turtinės teisės ir pareigos jam atsiranda nuo gimimo momento”, t.y. gyvybei iki gimimo, tame tarpe ir žmogaus embrionui, yra suteikiamas teisnumas nuo pat pradėjimo momento. Nors reikia pripažinti, kad šio įstatymo projekto nuostatos nėra suderintos su kitais Lietuvoje galiojančiais teisės aktais, toks drąsus žingsnis gyvybės iki gimimo reglamentavimo ir apsaugos srityje yra sveikintinas, siekiant visos teisinės sistemos prioritetu ir aukščiausia vertybe laikyti žmogišką gyvybę nepriklausomai nuo jos išsivystymo stadijos. Taigi toks dviprasmiškas tų pačių dalykų bandymas apibrėžti skirtingai net ir nacionaliniu lygiu, tik dar kartą patvirtina tą nuomonę, kad šis klausimas turėtų būti apibrėžtas tarptautiniu lygiu. Visgi įvertinus jau galiojančius ir projektinius teisės aktus, galima padaryti atsargią išvadą, kad Lietuvoje žmogaus embriono teisinis statusas ir su tuo susijusi teisinė apsauga atsiranda nuo pat apvaisinimo momento.

Išsiaiškinus embrionų apibrėžimą Lietuvos teisės aktuose, tampa aiškesnis Biomedicininų tyrimų etikos įstatymo 3 str. draudimas kurti žmogaus embrioną biomedicinos tyrimų tikslais. Šis draudimas apima ne tik embrionų kūrimą tradiciniais *in vitro* būdais, bet ir embrionų kūrimą terapinio klonavimo būdu. Šios nuostatos šaltinis glūdi Europos žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijoje ir Papildomame protokole dėl žmonių klonavimo uždraudimo. Tarptautinėse daugiašalėse žmogaus teisių sutartyse egzistuoja praktika, kai šalys išlygų ar interpretacijų pareiškimų pagalba išreiškia savo valią, neprisiimdamos kokių nors specialių įsipareigojimų. Lietuva, pasirašydama šias sutartis, nepateikė išlygų pagal Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės 19 straipsnį. 2006 m. rugsėjo 19 d. Lietuva LR įstatymu Nr. IX-1085¹⁷⁸ ratifikavo Konvenciją dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje ir jos Papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo.

Biomedicininų tyrimų etikos įstatymo¹⁷⁹ 3 str. 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad “su žmogaus embrionais leidžiama atlikti tik klinikinius stebėjimus (neinvazinius tyrimus)”,

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Konvencijos dėl žmogaus ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos) ir jos Papildomo protokolo dėl žmonių klonavimo uždraudimo ratifikavimo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4253.

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 44-1247.

vienareikšmiškai draudžia ir kamieninių ląstelių paėmimą iš embrionų. Tos pačios dalies nurodymas, kad “kiti biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionais, taip pat jų kūrimas biomedicininį tyrimų tikslais yra draudžiami”, aiškiai apibrėžia terapinio klonavimo draudimą. Su vaisiumi leidžiama atlikti tik tuos tyrimus, kurių “numatoma nauda tiriamam vaisiui viršija medicininę riziką”. Tuo tarpu 3 str. 3 dalyje aiškiai ir nedviprasmiškai pasakyta, kad “žmogų klonuoti draudžiama”, taip apibrėžiant reprodukcinio klonavimo draudimą.

Taigi apibendrintai galima teigti, kad Lietuvoje yra uždraustas ne tik reprodukcinis, bet ir terapinis klonavimas. Tačiau Lietuvos pozicija priimant Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2005 m. kovo 8 d. deklaraciją “Dėl visų formų žmogaus klonavimo uždraudimo”, yra mįslinga. Lietuva balsavo prieš šios Deklaracijos priėmimą, tuo išreiškdamą savo požiūrį, kad Deklaracijos nuostatos jos nei politiškai, nei morališkai neįpareigoja, nors jos įstatymai bei tarptautiniai įsipareigojimai draudžia kurti embrionus tyrimų tikslais, taigi ir terapinį klonavimą. Šis radikalus požiūrio pokytis oficialiai liko nepaaiškintas - Balsavimo ataskaitoje Lietuvos pareiškimo nėra. Tokie atskirų šalių pareiškimai paprastai reiškia, kad šalies pozicija tarptautinio dokumento nuostatų atžvilgiu derinasi su jos vidaus įstatymais.¹⁸⁰

Galėjo būti, kad Lietuvos pozicija buvo išreikšta be deramo konsultavimosi su tarptautinės teisės ekspertais, tokiu būdu sumenkinant savo, kaip teisiškai kompetentingos valstybės, prestižą. Kita vertus, neatmestina galimybė, kad egzistuojantis įstatymo leidėjo požiūris dėl draudimo kurti embrionus tyrimų tikslais yra linkęs keistis, nors šiais išvadais materializuotis teisės aktuose nėra teisinių prielaidų.

Atsižvelgiant į šiuos faktus, Lietuvos Bioetikos draugija Užsienio reikalų ministerijos paprašė suteikti informaciją apie Lietuvos Respublikos pozicijos, išreikštos balsavime dėl Deklaracijos priėmimo, formavimo tvarką ir tokią poziciją įtakojusius veiksnius. Atsakydama į šį paklausimą, Užsienio reikalų ministerija nurodė, kad balsuojant dėl Jungtinių tautų deklaracijos dėl Žmogaus klonavimo buvo balsuota prieš dėl šių priežasčių:

– Tokio pobūdžio politinės deklaracijos, atsižvelgiant į fundamentalią žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos svarbą, turi būti priimtos visuotiniu šalių pritarimu, t.y. konsensusu, o ne balsuojant;

- Skirtingose pasaulio valstybėse, priklausomai nuo religinių, etinių ir kitų nuostatų, sąvokos, tarp jų - žmogaus gyvybės samprata, yra skirtingos. Todėl deklaracijos tekstas dviprasmiškas;

- Priimtos Deklaracijos teksto autorių, taip pat jų rėmėjų tikslas yra abejotinas. Deklaracijos priėmimas sustabdė diskusijas dėl universalios konvencijos, draudžiančios

¹⁸⁰ Juškevičius J., Širinskienė A. Tyrimų su žmogaus embrionų kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektai // Sveikatos mokslai. 2006, Nr.1-2. P.160.

reprodukcinį žmogaus klonavimą, rengimo. Tuo tarpu pabrėžiame, kad pirminis Jungtinių tautų Šeštojo komiteto mandatas buvo skirtas kurti universalią konvenciją, kuri uždraustų reprodukcinį žmogaus klonavimą, kas atitiko Lietuvos pirminį ir skubiausią interesą šioje srityje-reprodukcinis žmogaus klonavimas turi būti uždraustas visuotinai. Tuo tarpu pirmoji Deklaracija yra politinė, teisikai neįpareigojanti valstybių vykdyti jos nuostatas.”¹⁸¹

Toks Užsienio reikalų ministerijos paaiškinimas vis dėlto neatsako į klausimą, kodėl šio balsavimo metu Lietuva išreiškė visiškai priešingą poziciją, nei ji yra įtvirtinta jos nacionaliniuose teisės aktuose. Atsakymas leidžia suprasti, kad tokiu būdu Lietuva tarsi išreiškė protestą, dėl to, kad buvo atsisakyta idėjos priimti universalią konvenciją dėl žmogaus reprodukcinio klonavimo uždraudimo. Tačiau verta pažymėti, kad šios idėjos atsisakyta buvo dėl to, jog valstybės niekaip negalėjo prieiti vieningos pozicijos. Antra, Lietuvos pasirašytų ir ratifikuotų tarptautinių sutarčių bei nacionalinių teisės aktų analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje yra uždraustos abi žmogaus klonavimo rūšys, todėl atsakyme išdėstyta pozicija, kad Lietuva skubiai yra suinteresuota tik reprodukcinio klonavimo uždraudimu, neatitinka Lietuvos nacionalinėje teisėje išreikštos pozicijos. Trečia, išreikšdama tokią savotišką protesto formą, Lietuva sąmoningai atsidūrė tokių valstybių draugijoje, kurios balsavo prieš minėtą Deklaraciją, nes nepalaiko terapinio klonavimo uždraudimo. Taigi tokie politikų veiksmai mažiausiai gali būti laikomi tarptautinės politikos prastu išmanymu, politinio išprusimo stoka ir nesugebėjimu suformuoti aiškios, vieningos ir suderintos su nacionaliniais įstatymais valstybės pozicijos. Be to, šis balsavimas patvirtino Lietuvoje esančią diskurso tarp politikos ir mokslo stoką.

---

¹⁸¹ Andrulionis G. Asmens autonomija sveikatos teisėje: daktaro dis.soc.mokslai:teisė (01 S) /MRU.-V., 2006.P.167.

3.5. Žmogaus klonavimas pagrindinių žmogaus teisių kontekste

Tarptautiniu lygiu griežto ir imperatyvaus draudimo žmogaus klonavimo atžvilgiu nėra. Valstybės nacionaliniu lygiu yra pasidalijusios į dvi skirtingas stovyklas: vienos, kurios draudžia terapinį žmogaus klonavimą; kitos, kurios - leidžia. Reprodukcinio klonavimo atžvilgiu lyg ir yra pasiekta bendra nuomonė, kad jis turi būti draudžiamas, tačiau tarptautiniu lygiu nėra imperatyvaus teisės akto, kuris tai reglamentuotų. Galima sakyti, jog ši pozicija įgyvendinama bendro susitarimo palaikymu, tačiau niekas negali garantuoti, kad kokia nors valstybė dėl ekonominių, politinių ar kitų priežasčių nepakeis savo pozicijos ir nepradės leisti atlikinėti reprodukcinio žmogaus klonavimo eksperimentų savo teritorijoje. Įvertinus tarptautinius teisės aktus, galima teigti, kad žmogaus klonavimas dar nėra laikomas nusikaltumu. Tačiau, juk ne viskas, kas teisės apibrėžta, yra teisinga bei atitinka žmonijos poreikius. Taigi reikia atsigręžti į visuomenės balsą, jos poreikius ir pageidavimus. Darbe buvo pateikta daugybė nuomonių, kurių dauguma linko prie to, kad žmogaus klonavimas yra baisi idėja, prieštaraujanti žmogaus orumui ir gerai moralei. Verta išsiklausyti į šiuos argumentus, bet kyla natūralus klausimas, negi tik etikai ir moraliai nusižengia žmogaus klonavimas, o kur šiuo atveju teisės vaidmuo? Juk teisė ir yra etikos ir moralės sergėtoja. Atsakymo toli ieškoti nereikia, tereikia pažvelgti į pačias pagrindines žmogaus teises, kad galima būtų padaryti pagrįstą išvadą, kad žmogaus klonavimas prieštarauja ir teisei.

Analizuojant žmogaus klonimą pagrindinių žmogaus teisių kontekste, svarbu aptarti žmogaus embriono teisinę padėtį terapinio klonavimo atveju bei galimo klonu teisinę padėtį žmogaus reprodukcinio klonavimo atveju.

Jungtinių Tautų Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija (1948 m.),¹⁸² Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966 m.),¹⁸³ Vaiko teisių deklaracija (1959 m.),¹⁸⁴ Vaiko teisių konvencija (1989 m.),¹⁸⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (1950), Amerikos žmogaus teisių ir pagrindinių pareigų deklaracija (1948 m.), Amerikos žmogaus teisių konvencija (1969 m.) apibrėžia pagrindines žmogaus teises.

¹⁸² Universal Declaration of Human Rights (1948) // <http://www.un.org/Overview/rights.html> ; prisijungimo laikas: 2006-09-05.

¹⁸³ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966) // http://www.hrmi.lt/downloads/structure//TARPTAUTINIS_PILIETINIU_IR_POLITINIU_TEISIU_PAKTAS.pdf ; prisijungimo laikas: 2006-09-05.

¹⁸⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija (1959) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm. 2006-09-05.

¹⁸⁵ Žmogaus teisių centas. Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centas, 2000. P.113-137.

3.5.1. Teisė į gyvybę

Teisė į gyvybę - viena pagrindinių konstitucinių teisių. LR Konstitucijos¹⁸⁶ 18 str. nustatyta, kad “žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės”, o 19 str. apibrėžia, kad pagrindinę “žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas. Juridiškai teisė į gyvybę reiškia, kad niekas iš asmens negali atimti gyvybės. Papildomai prie teisės į gyvybę gali būti apibrėžtas draudimas taikyti mirties bausmę. O kaip šiuo požiūriu vertinti klonavimą - dirbtinį, apgalvotą naujos gyvybės sukūrimą, patį procesą, kurio metu žūna žmogaus embrionas?

Svarbiausia sritis, kurioje reiškiasi individo gamtinę padėtį determinuojančios juridinės sąlygos, yra žmogaus, kaip gamtinės psichinės būtybės, atsiradimo (gimimo) empirinių aplinkybių kompleksas.¹⁸⁷

Galima bandyti aiškinti šią problemą religijos požiūriu, teigiant, kad gyvybės sukūrimas priskiriamas ne žmogaus, o Dievo kompetencijai, kad mes neturime teisės kištis į šią sritį. Tačiau tokiu atsakymu apžvelgsime tik moralinę problemos pusę. Bandysime teisiškai pagrįsti atsakymus į aukščiau užduotus klausimus.

Štai prof. S. Arlauskas mano, kad žmogaus teisės gimti, jo teisės į gyvybę sudedamoji dalis yra nuostata “turėti savo gamtinėje psichinėje prigimtyje ką nors tokio, kas nėra nulemta arba sumodeliuota kitų žmonių”, t.y. būti “kitoniškam”. Ir jeigu žmogaus atsiradimą, tiksliau jo prigimtį, sukuria gyvi žmonės, tuomet iš pat pradžių, tik žmogui gimstant, pažeidžiama jo pamatinė, pirminė teisė į gyvybę. Pažeidžiama todėl, kad iš embrioninio žmogaus atimama jo “natūrali laisvė” ir “teisė būti kitoniškam”.¹⁸⁸

Klonuojant teisė į gyvybę gali būti pažeidžiama ir kitu būdu, tiesiog šiame procese dėl įvairių technologinių nesėkmių gali būti sunaikinta ne tik embrionų, bet ir jau gimusių klonų. Tai yra dar labiau amoralu ir neteisiška nei pats klonavimas savaime, kadangi, žmogui gimstant, jo likimas priklauso tik nuo mokslinės sėkmės.

Yra genetikų, kurie, užsimoję klonuoti žmogų, vykdo tam tikrų interesų grupuočių užsakymus. Vatikano atstovas ir nuolatinis stebėtojas Jungtinėse Tautose arkivyskupas Renato Martino prieštaravo bet kuriam klonavimui. “Šis žmogiškųjų būtybių išnaudojimas, kurio siekia tam tikros mokslo ir pramonės žmonių grupės, skatinamos ekonominių interesų, yra visiškai etiškai nesuderinamas. Žmogaus vertė ir teisė gyventi tokiu atveju dar labiau paminama, kadangi žmogiškosios būtybės - embrionai sukuriama tam, kad būtų perdaryti...”¹⁸⁹

Visuose pagrindiniuose tarptautiniuose teisės aktuose, kuriuose yra reglamentuotos

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁸⁷ Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.137.

¹⁸⁸ Ten pat.

¹⁸⁹ Skučaitė V. Ties grotesko ir realybės riba // Kauno diena, 2003 bal. 2 d., Nr.76. P.18.

pagrindinės žmogaus teisės, yra įtvirtinta žmogaus teisė į gyvybę, kuri negali būti atimama. Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos 3 str. nustatyta, kad “kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą”. Šioje nuostatoje nėra konkretizuojama sąvoka “kiekvienas”. Jeigu prisilaikysime vis populiarėjančios nuomonės, kad žmogaus gyvybė prasideda nuo gimimo, tai žmogaus embrionas taip pat turėtų įeiti į sąvokos “kiekvienas” ribas. Straipsnio žodžiai, kad “kiekvienas turi teisę į <...> asmens saugumą” reiškia, kad teisė į gyvybę ne tik yra konstatuota, bet ji yra ginama ir saugoma. Žmogus turi jaustis saugus dėl savęs, savo gyvybės ir laisvės. Šiuo atveju nesunku pastebėti, kad visos šios trys teisės yra pažeidžiamos žmogaus embriono atžvilgiu, kai yra atliekami terapinio klonavimo eksperimentai. Jis nėra laisvas, nes negali pasirinkti, jo gyvybė yra sunaikinama kito naudai, ir jos niekas nesaugo. Panašiai teisė į gyvybę apibrėžia ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 6 str. kur pasakyta, kad “kiekvienas žmogus turi prigimtinę teisę į gyvybę. Šią teisę turi saugoti įstatymas. Niekam negali būti savavališkai atimta gyvybė”. Svarbu atkreipti dėmesį į terminą “prigimtinę teisę”. Jis reiškia, kad ši teisė negali būti suteikta arba atimta žmogaus, ji yra neatskirama nuo pačios gyvybės atėjimo. Prigimtiškumas siejamas su gyvybės atsiradimu. Jeigu gyvybę laikysime nuo pradėjimo momento, tai ir prigimtinei teisė į gyvybę prasidės nuo šio momento. Pabrėžtina, kad ši norma įpareigoja įstatymų leidžiamąją valdžią apsaugoti teisę į gyvybę įstatyminiu lygiu. Norma, teikdama, kad “niekam negali būti savavališkai atimta gyvybė”, nepalieka jokių išlygų, kada gyvybė galėtų būti atimta. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos¹⁹⁰ 2 str. pasakyta, kad “kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė įstatymo numatyta.” Šios formuluotės pobūdis reiškia, kad pati gyvybė, pasireiškianti per žmogaus biologinę autonomiją, ir žmogaus fizinis integralumas yra be išlygų preziumuojamos vertybės. Kitaip tariant, žmogaus gyvybės vertę mes privalome vertinti kaip nuostatą, kuri, nors ir racionaliai suformuluota, jos, kaip vertybės, pripažinimas daugiau nereikalauja jokių racionalių argumentų. Tokią pačią poziciją patvirtino Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje D.Pretty prieš Didžiąją Britaniją.¹⁹¹ Ši norma taip pat nurodo, kad gyvybė negali būti atimta “tyčia”, jei tai nėra “teismo nuosprendžio pagrindu už nusikaltimą”. Akivaizdu, kad žmogaus embriono sunaikinimas terapinio klonavimo procese yra atliekamas tyčia, ne teismo sprendimu ir ne už sunkų nusikaltimą, taigi ir pagal šią normą žmogaus embriono naikinimas mokslinių tyrimų vardan yra nepateisinamas. Amerikos žmogaus teisių ir pagrindinių pareigų deklaracijos¹⁹² 1 str. apibrėžia, kad “kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę”. Asmens neliečiamybė suprantama kaip negalėjimas

¹⁹⁰ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

¹⁹¹ European Court of Human Rights. *Case of Pretty v. United Kingdom*, no. 2346/02.

¹⁹² Mališauskas R. Žmogaus teisės. Regioninių tarpautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1993. P.147-156.

asmens pasisavinti ar juo naudotis prieš jo valią. Terapinio klonavimo atveju žmogaus embriono atžvilgiu ši teisė yra pažeidžiama, nes embrionas yra pasisavinamas ir panaudojamas, neatsižvelgiant į jo interesus ir poreikius. Amerikos žmogaus teisių konvencijos¹⁹³ 4 str. dar tiksliau mums nusako, kad ir žmogaus embrionas turi būti ginamas įstatymo, apibrėždamas, kad “kiekvienas žmogus turi teisę, kad jo gyvybė būtų gerbiama. Šią teisę gina įstatymas ir apskritai nuo vaisiaus užuomazgos. Iš nieko negali būti savavališkai atimta jo gyvybė”. Vaisiaus užuomazgos pradžia yra žmogaus embrionas, taigi pagal šią normą aiškiai galima daryti išvadą, kad žmogaus gyvybė yra ginama nuo pradėjimo momento. Norma įpareigoja tiek įstatymiškai saugoti gyvybę, tiek apskritai ją gerti. Bet koks elgesys, kuris yra laikytinas nepagarba gyvybei, yra netoleruotinas. Be to, verta pabrėžti, kad ši norma, išskirdama terminą “jo gyvybė”, labai aiškiai nurodo ne tik tai, kad kiekvienas turi teisę į gyvybę, bet ir tai, kad gyvybė yra kiekvieno neatimama nuosavybė. Potencialių klonų, t.y. brangių eksperimentų rezultatų atveju, ši teisė bus akivaizdžiai pažeista, nes klonų gyvybė priklausys jų kūrėjams. Juk vienaip ar kitaip “eksperimentinis žmogus” visą savo gyvenimą priklausytų nuo savo kūrėjo priežiūros ir tolimesnės mokslinės veiklos.

Iš to, kas išdėstyta, akivaizdu, kad žmogaus klonavimas niekaip negali būti suderinamas su pagrindine žmogaus teise į gyvybę.

3.5.2. Teisė į orumą

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis nustato, kad “žmogaus orumą gina įstatymas”.

Iškyla klausimas, ką apima sąvoka „žmogaus orumas“? Japonijos bioetikos komitetas priėjo išvados, kad sąvoka „žmogaus orumas“ reprodukcinio žmogaus klonavimo atveju susideda iš trijų elementų:

1. Žmogaus reprodukcija klonuojant veda prie žmogaus instrumentalizavimo tam tikram konkrečiam tikslui pasiekti. Šiuo atveju klonuota būtybė būtų panaudota organų transplantacijai;
2. Išankstinis genetinių savybių nustatymas yra žmogaus individualumo pažeidimas - iš anksto genetiškai sumodeliuoto žmogaus sukūrimas nesuderinamas su pagarba kiekvieno asmens individualumui;
3. Tai sukelia socialinius ir šeimyninius sutrikimus: žmogaus atsiradimas be dviejų lyčių lytinio kontakto yra gerokai nutolęs nuo tradicinio žmogaus gimties

---

¹⁹³ Ten pat. P.157-188.

suvokimo.¹⁹⁴

Apskritai pats klonų kūrimas, jų augimo stebėjimas tik mokslo tikslais žemintų jų garbę ir orumą, prilyginant juos laboratorijose auginamiems gyvūnams. Klono gimimo tikslas būtų - tapti tyrinėjimų objektu, tai pažeidžia prigimtines žmogaus teises, jo garbę ir orumą.

Europos konstitucijos projekte buvo apibrėžta, kad “žmogaus orumas yra neliečiamas”. Deklaracijoje dėl su Pagrindinių teisių chartija susijusių išaiškinimų¹⁹⁵ pateiktas šios teisės išaiškinimas: “Žmogaus orumas savaime yra pagrindinė teisė, tačiau jis taip pat yra tikrasis pagrindinių teisių pagrindas. Žmogaus orumas buvo įtvirtintas 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje: “Atsižvelgdama į tai, kad visiems žmonių giminės nariams būdingo orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas”. “2001 m. spalio 9 d. sprendime Nyderlandai/Europos Parlamentas ir Taryba, C-377/98, Rink. p. 7079, 70-77 punktuose Teisingumo Teismas patvirtino, kad pagrindinė teisė į žmogaus orumą yra Sąjungos teisės dalis. Tai reiškia, kad nei viena iš šioje Chartijoje nustatytų teisių negali būti naudojama kito žmogaus orumui pažeisti, ir kad žmogaus orumas yra viena Chartijoje nustatytų teisių esminė dalis. Todėl ji turi būti gerbiama, net kai ji yra apribota.” Pagal šias nuostatas teisė į orumą laikytina pagrindine žmogaus teise, kituose tarptautiniuose teisės aktuose pagrindine teise laikytina žmogaus teisė į gyvybę. Nors tai skirtingos teisės, tačiau realiai labai susijusios ir papildančios viena kitą. Teisė į gyvybę yra nukreipta į žmogaus kaip gamtinės būtybės apsaugą, t.y. saugo žmogaus kūną. Teisė į orumą nukreipta į žmogaus kaip asmenybės apsaugą, t.y. saugo pačio asmens vertingumą. Klonavimo atžvilgiu teisė į orumą saugo ne patį žmogaus embrioną, t.y. ne kūnišką medžiagą, kuri dar nėra išsivysčiusi iki žmogaus lygio, neturi visų būtinų organų ir pan., bet potencialią galimybę, kad iš žmogaus embriono gali išsivystyti asmuo. Taigi šiuo atveju žmogaus orumas turi būti gerbiamas ir saugomas visuose žmogaus vystymosi etapuose.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 str. taip pat nustatyta, kad “visi žmonės savo orumu ir tiesių požiūrių gimsta laisvi ir lygūs. Jiems suteikiama protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai”. Čia svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad orumas visiem suteikiamas vienodas, tai yra vienas žmogus nėra labiau orus ir vertingas už kitą, nepriklausant nuo tarp jų egzistuojančių skirtumų. Taigi ir skirtingi žmogaus vystymosi laikotarpiai žmogaus orumo atžvilgiu neturėtų būti vertinami skirtingai. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 3 str. pasakyta, kad “niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas”. Žmogaus embriono

¹⁹⁴ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisės (2) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr. 22 (268).

¹⁹⁵ Deklaracija dėl su Pagrindinių teisių chartija susijusių išaiškinimų // http://europa.eu/constitution/lt/ptoc146_lt.htm ; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

sunaikinimas eksperimentų tikslais akivaizdžiai laikytinas žiauriu, nežmonišku ir žeminančiu orumą elgesiu. Juk žmogaus embriono gyvybė yra tokia pati vertinga kaip ir suaugusio žmogaus, tai tik skirtinga žmogaus vystymosi stadija. Ir jei vietoj embriono tokiems tyrimams būtų naudojamas suaugęs žmogus, nieks net neabejotų, kad ši teisės norma yra pažeidžiama. Kalbant apie teisę į orumą, svarbu atsakyti į klausimą, ar klonų teisė į orumą nebus pažeista nuo pat jo atsiradimo. Juk net neabejotina, kad pirmieji potencialūs klonai būtų tarsi “eksperimentinės žiurkės”, jiems būtų atliekama daugybė tyrimų, stebimas jų vystymasis, atliekami su jais eksperimentai. Toks elgesys su jais niekaip negali būti suderinamas su teise į orumą. Be to, pats tokio klonų sukūrimas, turint tikslą jį tyrinėti, o ne suteikti normalų žmogišką gyvenimą, suteikiant jam vertingumą kaip eksperimento rezultatui, bet ne kaip asmeniui savaime, yra žmogaus orumo pažeidimas.

Amerikos žmogaus teisių ir pagrindinių pareigų deklaracijos preambulėje yra nustatyta, kad “Amerikos tautos pripažįsta žmogaus orumą”. Amerikos žmogaus teisių konvencijos 5 straipsnyje, kuriame kalbama apie teisę į humanišką elgesį, yra pasakyta, kad “niekas negali būti kankinamas arba žiauriai, nežmoniškai ar žeminat jo orumą su juo elgiamasi”, o 11 straipsnyje - “kiekvienas žmogus turi teisę į savo orumo gerbimą ir vertės pripažinimą”.

Vertėtų paminėti ir Žmogaus teisių ir biomedicinos konvenciją (1997, Ovjedas),¹⁹⁶ kurios pačiame 1 straipsnyje, kuriame yra apibrėžti Konvencijos tikslas ir objektas, yra pasakyta, kad “šios Konvencijos Šalys gina visų žmonių orumą bei tapatybę ir nediskriminuodamos kiekvienam užtikrina pagarbą jo neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms biologijos ir medicinos taikymo srityje”. Taigi šioje Konvencijoje taip pat išskirtinis dėmesys suteiktas žmogaus orumo apsaugai. Iš pateiktų teisės normų, galima padaryti pagrįstą išvadą, kad tiek nežmoniškas elgesys su žmogaus embrionu, jo sunaikinimas mokslu tikslams, tiek klonų sukūrimas yra prieštaraujantys teisei į žmogaus orumą.

3.5.3. Teisė į asmens neliečiamumą

Dar viena teisė, kuri niekaip negali būti suderinama tiek su terapiniu, tiek su reprodukciniu klonavimu yra teisė į neliečiamumą. Ši teisė pažeidžiama terapinio klonavimo atveju, kai neatsižvelgiant į žmogaus embriono interesus ir naudą, jis yra sunaikinamas kito naudai, o reprodukcinio klonavimo atžvilgiu - net sunku būtų įsivaizduoti, kad brangus eksperimentinių tyrimų rezultatas, klonas, būtų paleistas gyventi kaip normalus žmogus į visuomenę. Akivaizdu, kad su juo būtų atliekama daugybė tyrimų, stebėjimų ir eksperimentų.

¹⁹⁶ Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 97- 4258.

Europos konstitucijos projekte ši teisė apibrėžiama taip: “Kiekvienas asmuo turi teisę į fizinę ir psichinę neliečiamybę. Medicinos ir biologijos srityse ypač turi būti gerbiamas: a) atitinkamo asmens, kuriam prieš tai buvo suteikta informacija, laisvas sutikimas, duotas įstatymo nustatyta tvarka; b) draudimas taikyti eugenikos metodus, ypač tuos, kuriais siekiama atlikti biologinę žmogaus atranką; c) draudimas naudoti žmogaus kūną ir kūno dalis kaip pasipelnymo šaltinį; d) žmogaus reprodukcinio klonavimo uždraudimas”.¹⁹⁷

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 str. nustato, kad “kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamumą.” Amerikos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių deklaracijos 1 str. yra apibrėžta, kad “kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamumą”. Amerikos žmogaus teisių konvencijos 5 str. apibrėžta, kad “kiekvienas žmogus turi teisę, kad būtų gerbiama jo fizinė, dvasinė ir moralinė neliečiamybė”. Asmens neliečiamumas glaudžiai siejasi su žmogaus orumu ir teise į laisvę.

Dar 1905 m. JAV nagrinėjant bylą *Mohr v. Williams*, kurios esmė buvo ta, kad ieškovas buvo sutikęs jo dešinės ausies operacijai, bet išoperuota buvo jo kairė ausis, teismas pripažino gydytoją kaltu, argumentuodamas, kad “kiekvienas turi pilną teisę į jo asmens neliečiamumą nuo kitų fizinio įsikišimo. Toks įsikišimas gali būti pateisinamas sutikimu, kurio kairės ausies atžvilgiu nebuvo”.¹⁹⁸

3.5.4. Teisė į asmens apsaugą

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 str. nurodo, kad “kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens apsaugą.” Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas 9 str. teigia, kad “kiekvienas turi teisę į laisvę ir asmens apsaugą”. Ypatingas dėmesys į apsaugą yra sutelkiamas patiems silpniausiems subjektams. Vaiko teisių deklaracijos 4 str. nustatyta, kad “vaikas turi teisę į socialinę apsaugą”, 5 str. - “fiziškai, psichiškai ar socialiai nevisaverčiam vaikui, atsižvelgiant į jo ypatingą padėtį, turi būti nustatytas specialus režimas ir priežiūra”, 8 str.- “vaikas visuomet turi būti tarp tų, kam pirmiausiai suteikiama apsauga ir parama”, 9 str.- “vaikas turi būti apsaugotas nuo visų formų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo; jis negali būti prekybos objektas, nesvarbu, kokia forma”. Suteikiant pačią didžiausią apsaugą vaikams, kaip silpniausiai gimusio žmogaus vystymosi stadijai, ne mažesnė apsauga turėtų būti suteikta ir vaisiui (tame tarpe ir žmogaus embrionui) iki gimimo.

¹⁹⁷ Deklaracija dėl su Pagrindinių teisių chartija susijusių išaiškinimų //

http://europa.eu/constitution/lt/ptoc146_lt.htm ; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

¹⁹⁸ Andrulionis G. Asmens autonomija sveikatos teisėje: daktaro dis.soc.mokslai:teisė (01 S) /MRU.-V., 2006. P.42.

3.5.5. Teisė į laisvę

Ši teisė reiškia, kad kiekvienas žmogus yra laisvas tiek fizine, tiek dvasine prasme. Terapinio klonavimo atveju žmogaus embrionas praranda bet kokią pasirinkimo teisę, tuo tarpu potencialus klonas turės priklausomybę nuo savo kūrėjų, todėl jo teisė į laisvę taip pat bus suvaržyta.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracijos 3 str. nustato, kad “kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens orumą”, o 9 str. teigia, kad “niekas negali būti savavališkai sulaikytas, suimtas ar ištremtas”. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas 2 str. teigia, kad “niekas negali būti laikomas nelaisvas”, o 9 str.- kad “kiekvienas turi teisę į laisvę ir asmens apsaugą. Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokią procedūrą, kuriuos yra nustatęs įstatymas.” Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 str. nustato, kad “kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamumą. Niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip šiais atvejais ir pagal įstatymo nustatytą tvarką.” Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija 1 str. teigia, kad “kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę.”

3.5.6. Vergijos uždraudimas

Teisė į laisvę tam tikrais aspektais yra susijusi su vergijos uždraudimu. Vergija šių laikų teisėje yra suprantama kaip vieno žmogaus priklausymas kitam žmogui daiktinės nuosavybės teise. Kai kurių žmogaus klonavimo priešininkų manymu, žmogaus klonavimas arba jo pasekmės gali labai priminti vergovės laikus. Su tokia nuomone galima sutikti dėl kelių priežasčių: pirma, jau pats leidimas atlikti terapinio klonavimo eksperimentus suteikia žmogaus embrionui daikto arba prekės išraišką, antra, žmogaus embriono panaudojimas, siekiant kitiems naudoti, gali būti sulyginamas su vergų tarnavimu savo šeiminiškams, trečia, potencialu klonas gali būti sukurtas žmogaus, taigi jo kūrėjas gali tapti ir jo savininku, ketvirta, kas gali paneigti, kad kažkam neprireiks klonų armijos. Tarptautiniai teisės aktai draudžia bet kokią vergovės išraišką.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 4 str. nustato, kad “niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvėje: visų formų vergija ir prekyba vergais draudžiama”. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas 8 str. reglamentuoja, kad “niekas negali būti laikomas vergijoje; visų formų vergija ir vergų prekyba draudžiama”. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 str. apibrėžia, kad “niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas”. Amerikos žmogaus teisių konvencijos 6 str. nustato, kad “niekas negali būti laikomas vergijoje

ar nelaisvas; visų formų vergija ir prekyba vergais <...> draudžiama”. Vaiko teisių deklaracijos 9 str. nustatyta, kad “vaikas turi būti apsaugotas nuo visų formų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo; jis negali būti prekybos objektas, nesvarbu, kokia forma”.

“XVIII ir XIX a. buvęs aktualus reikalavimas panaikinti vergiją ir baudžiavą šiandien pasaulyje neaktualus <...> XVIII a. žmogaus teisių koncepcijos funkcija iš esmės buvo siejama su pastangomis apriboti valstybinės valdžios savivalę žmogaus teisių atžvilgiu, nes tuomet asmeniui teko vaduotis iš despotinių, totalitarinių, monarchinių režimų, kurie kėlė didžiausią grėsmę žmogaus teisėms”.¹⁹⁹ Taigi iš pateiktų normų, galima konstatuoti, kad tarptautiniuose teisės aktuose didelis dėmesys yra skirtas lyg ir šiuolaikiniame pasaulyje nelabai aktualiai vergovės problemai. Tai retas reiškinys, bet visgi pasitaikantis reiškinys, kuris laikas nuo laiko lengvesne forma pasireiškia mažiausiai išsivysčiusiose šalyse ir dar rečiau gerai išsivysčiusiose šalyse. Tačiau mokslo pažanga, ypač klonavimo srityje, kelia pavojų šio reiškinio šiek tiek pakitusia forma atsinaujinimui. Analizuojant šias teisės normas, reiktų išskirti kelis draudžiamuosius momentus: a) draudžiama laikymas vergijoje, b) draudžiamos visos vergijos formos, c) draudžiama vergų prekyba.

3.5.7. Nediskriminavimo ir lygybės principai

Vykdamas terapinį klonavimą, suaugusio žmogaus teisės, interesai ir nauda yra akivaizdžiai iškeliami aukščiau žmogaus embriono gyvybės. Toks vieno subjekto iškėlimas kito atžvilgiu yra nesuderinamas su nediskriminavimo ir lygybės principais. Šių principų pažeidimų galima aptikti ir kituose žmogaus klonavimo santykių aspektuose. Štai pavyzdžiui, kai kurios valstybės leidžia atlikti terapinio klonavimo bandymus tik su atvežtiniais žmogaus embrionais. Tačiau tokia nevienoda šalies vidaus ir atvežtinių embrionų atžvilgiu teisinė apsauga yra nesuderinama su nediskriminavimo ir lygybės principais. Kitas pats paprasčiausias pavyzdys, o kokia gi bus potencialaus klonų padėtis šių principų atžvilgiu? Juk akivaizdu, kad jis bus kitoks, nei natūraliu būdu gimę žmonės.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 7 str. nustato, kad “įstatymui visi lygūs ir turi lygią teisę be jokios diskriminavimo į vienodą įstatymo apsaugą. Visi turi teisę į vienodą apsaugą nuo bet kokios diskriminacijos”. Diskriminavimo draudimas yra įtvirtintas ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 24 str., kur pasakyta, kad “kiekvienas vaikas be jokios diskriminacijos dėl rasės, odos spalvos, religijos, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties ar jo gimimo turi teisę į tokias paslaugas priemones, kurių reikia jam, kaip

¹⁹⁹ Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų ginties ribos / Vaišvila A., Mesonis G. Žmogaus teisės ir jų gintis. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P.9.

nepilnamečiui, ir kurias turi teikti šeima, visuomenė ir valstybė.” Šio Pakto 26 str. teigia, kad “visi asmenys yra lygūs ir turi teisę į vienodą, be jokios diskriminacijos, įstatymų apsaugą. Šiuo atžvilgiu įstatymas turi drausti bet kokią diskriminaciją ir garantuoti visiems asmenims vienodą ir veiksmingą nuo bet kokios diskriminacijos dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties.” Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos 2 str. sako, kad “visi žmonės lygūs prieš įstatymą ir turi teises ir pareigas, įtvirtintas šioje Deklaracijoje, be skirtumų, tokių kaip rasė, lytis kalba, įsitikimai ir kiti veiksniai”. Amerikos žmogaus teisių konvencijos 24 str. reglamentuoja, kad “visi žmonės yra lygūs prieš įstatymą. Atitinkamai jie visi turi teisę be diskriminacijos būti vienodai saugomi įstatymo”.

Taigi žmonių lygybė prieš įstatymus ir nediskriminavimo principas leidžia daryti išvadą, kad ir skirtingos žmogaus vystymosi stadijos neturėtų būti vertinamos skirtingai. Žmogaus embrionas turi turėti lygiai tokia pačia teisinę apsaugą kaip ir suaugęs žmogus, gyvybė turi būti vienodai ginama nuo jos prasidėjimo iki pasibaigimo. Mažesnis žmogaus embriono vertingumas išsivysčiusio žmogaus atžvilgiu leistų atsirasti požiūriui, kad ir senas žmogus yra mažiau vertingas nei jaunas, bet lygybės ir nediskriminavimo principai gina požiūrį, kad kiekviena žmogiška gyvybė yra vienodai vertinga.

3.5.8. Teisės kurti šeimą

Tarptautiniai teisės aktai ypatingą reikšmę skiria teisei kurti šeimą ir pačios šeimos apsaugai. Tokia poziciją sąlygoja labai svarbus šeimos vaidmuo visuomenėje. Šeima ne tik darnos ir ramybės pagrindas visuomenėje, bet ir naujų visuomenės narių pirmoji atsiradimo ir augimo terpė. Šeima teisės akuose vadinama “natūralia ir prigimtine visuomenės ląstele”. Normali šeima, nusprendusi susilaukti kūdikio, stengiasi tvarkingai gyventi ir tam ruošiasi, kad paskui kūdikis gimtų kūniškai ir dvasiškai stiprus, kad nesakytumėm, jog gimė “apnešiotas”, “apsigimęs”, ir ne vien fiziškai. Jei pasiruošimas susilaukti kūdikio turi įtakos, tai juo labiau visas embrioninis laikotarpis negali būti eliminuotas iš vaiko istorijos. Tačiau ši šeimos svarba praranda bet kokią prasmę žmogaus klonavimo atveju, nes klonas atsiranda ne šeimos, meilės, aistros pagrindu, o mokslinių tyrimų rezultate. Klonavimo atveju sumenkinamas šeimos vaidmuo visuomenėje.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija 16 str. teigia, kad “vyrai ir moterys, sulaukę pilnametystės, turi teisę be jokių ribojimų dėl rasės, tautybės ar religijos sudaryti santuoką ir sukurti šeimą. <...> Šeima yra natūrali ir prigimtinė visuomenės ląstelė ir turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą”. Panašiai šią teisę apibrėžia ir Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių

paktas 23 str. Europos Konstitucijos projekte ši teisė apibrėžiama taip: “Teisė tuoktis ir kurti šeimą garantuojama pagal šios teisės įgyvendinimą reguliuojančius nacionalinius įstatymus. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos 6 str. teigiama, kad “kiekvienas žmogus turi teisę sukurti šeimą, pagrindinę visuomenės ląstelę, taip pat naudotis jos apsauga.” Amerikos žmogaus teisių konvencijos 17 str. teigiama, kad “šeima yra natūrali ir prigimtinė visuomenės ląstelė ir ji turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą”. Didžiausią dėmesį šeimos apsaugai skiria Vaiko teisių deklaracija, kurios preambulėje teigiama, kad “šeimai, kaip pagrindinei visuomenės ląstelei ir natūraliai visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinkai, turi būti suteikta reikiama apsauga ir pagalba, kad ji galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei”.

Taigi šios teisės normos išskiria kelis labai svarbius momentus: a) žmogaus teisę kurti šeimą, b) išskiria šeimos svarbą visuomenei ir valstybei, c) šeima turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą. Toks šeimos sureikšminimas siejamas su jos pagrindine funkcija, šeimos aplinkoje gimsta ir auga vaikai. Klonavimo atveju šeimos poreikis ir svarba dingsta, nes klonas atsiradimas niekaip nesusijęs su šeimos sąvoka ir aplinka.

3.5.9. Teisė žinoti ir turėti savo tėvus

Ši teisė išskiria du momentus: a) žinoti, kas tavo genetiniai tėvai, b) vaiko teisė augti šeimos aplinkoje.

Žmogus nuo kitų pasaulyje esančių gyvų organizmų skiriasi tuo, kad yra asmuo. Būdamas asmeniu, jis yra ne tik biologinė, bet ir dvasinė kategorija. Dėl savo asmeniškumo jis turi žmogišką orumą ir kitas pagrindines teises. Dėl šio žmogiško orumo jis turi teisę turėti santuokoje gyvenančius tėvus, būti pradėtam natūraliu seksualinės sueities būdu, turėti unikalų savitumą. Šiandienos etines problemas žmogaus klonavimo galimybė papildo dar keliomis: vaikai be sekso, žmogaus gimimas be vyro, žmogaus gimimas be pradėjimo paslapties, t.y. laboratorijoje manipuliuojant genais. Čia vaiką pradeda ne tėvai, bet su embrionais eksperimentuojantis inžinierius.

Jei bus pradėti klonuoti žmonės, teks ko gero iš naujo apmąstyti tėvystės ir motinystės sąvokas. Taip pat teks apmąstyti ir vaiko sampratą - vaikas iš tikrųjų turės tik vieną iš tėvų. Be abejo, keisis santykiai tarp lyčių - jos juk nebebus būtinos rūšies išlikimui, kaip yra dabar.

Taigi pažeidžiama vaiko teisė turėti du tėvus. Kadangi kiekvienas norintysis galės turėti vaiką su savo genais. Štai aukščiau minėta Jungtinių Amerikos Valstijų kompanija *Clonaid* siūlo homoseksualinėms poroms turėti vaikus su jų pačių genais. Taip susijaukia tėvystės ir motinystės sąvokos. Apskritai iškiltų sunkumų dėl giminystės ryšių nustatymo. Sudėtinga pasakyti, kas klonui bus somatinės ląstelės branduolio donoras: tėvas ar genetiškai identiškas

brolis dvynys.²⁰⁰ Dar painiau būtų, jei, pavyzdžiui, dukra, turinti genetinę patologiją ir nenorinti jos perduoti savo vaikams, išnešiotų savo motinos kloną. Kas tada būtų motina gimusiam vaikui? Su tuo sutinka ir kunigas Andrius Narbekovas, sakydamas, kad klonuojant žmogų būtų pažeistos klonuotų individų prigimtinės teisės, nes kiekvienas individas turi turėti savo genetinius tėvus. O klonuojant būtų tik vienas iš tėvų. Išvis išnyksta tėvystės ir motinystės sąvokos.²⁰¹ Taip būtų pažeidžiama natūrali ir LR Civilinio kodekso²⁰² 3.161 str. 2 d. numatyta vaiko teisė turėti ir pažinti savo tėvus. Šią teisę numato ne tik Lietuvos Respublikos įstatymai, bet ir kitų šalių teisės aktai. Dirbtinai sukurdami žmogų, neturime teisės atimti iš jo galimybę gyventi ir augti normalioje šeimoje, žinoti savo tėvus.

Vaikų teisių deklaracijos 6 str. nurodyta, “kad galėtų visapusiškai ir harmoniškai plėtotis asmenybei, vaikui reikia meilės ir supratimo. Jis turi, jei tai įmanoma, augti jausdamas tėvų globą ir atsakomybę ir niekuomet nestokodamas meilės ir moralinės bei materialinės paramos; mažamečio vaiko, išskyrus išimtines aplinkybes, negalima išskirti su jo motina”. Ypatingą dėmesį šioms teisėms skiria Vaiko teisių konvencija jau savo preambulėje teigdama, kad “vaikas visapusiškai ir harmoniškai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratingumą”. Konvencijos 6 str. įtvirtinta, kad vaikas turi teisę, kiek tai įmanoma, žinoti savo tėvus ir būti jų globojamas. 8 str. sako, kad “valstybė dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, kaip tai numatyta įstatymu, neleidamos neteisėto kišimosi.” 9 str. nurodo, kad “valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą”, išskyrus tam tikrus atvejus. 18 str. netiesiogiai įtvirtinta vaiko teisė turėti abu tėvus, kur teigiama, kad “valstybės dalyvės deda visas pastangas, kad būtų pripažintas bendros ir vienodos abiejų tėvų atsakomybės už vaiko auklėjimą ir vystymąsi principas”. Taip pat numatyta išskirtinė apsauga vaikams, kurie netenka šeimos aplinkos, 20 str., kur teigiama, kad “vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą”.

Būtų daug patikimiau, kad mokslininkai laikytųsi etikos, kad į žmogų žiūrėtų kaip į vientisą asmenybę, subjektą, o ne vien “padalintą” tyrimų objektą, nepripažįstant jo dvasinio prado bei dvasinio komforto. Žmogus yra vientisas - su visais dvasiškais ir kūniškais poreikiais, todėl visada reikia pritarti tam, kas pozityvu, ir atmesti tai, kas negatyvu, nebūtinai, kad kažkam tai sukeltų mokslinių atradimų pasitenkinimą. Mokslas turi tarnauti žmogui, o ne žmogus - mokslui. Dirbtinai sukurti embrionus, be jokio ryšio su seksualumu, reiškia veikti prieš prigimtį.

Jeigu mes nebuvome tie, su kuriais buvo eksperimentuota, tai gal ir kitų, ateinančių po

²⁰⁰ Artuma. 2003, Nr. 4. P.24.

²⁰¹ Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisės (2) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr. 22 (268).

²⁰² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

mūsų, nepasmerkime eksperimentams. Ar tikrai geriau jei natūralų santykį tėvai - vaikas pakeis dirbtinis santykis inžinierius - klonas? Iš tėvų gimstančio žmogaus savitumą lemia natūrali genetinė kombinacija, bet laboratorijoje pradėto embriono lemtį nustato inžinieriaus genetinė manipuliacija. Klonavimas nuvertina žmogiškąjį identitetą, natūralų gyvybės pradėjimą, šeimos aplinką ir kitus svarbiausius šiuolaikinės visuomenės pamatus.

3.5.10. Teisė į privatą ir šeimos gyvenimą.

Šios teisės pažeidimas neišvengiamai matomas žmogaus klono atveju. Užtenka atsiminti, kokį ažiotažą ir susidomėjimą pasaulyje sukėlė klonuotos avies atvejis. Nesunku įsivaizduoti, koks pasaulio susidomėjimas būtų pirmųjų klonuotų žmonių atžvilgiu, bet čia pat būtų pažeista žmogaus teisė į privatą ir šeimos gyvenimą. Net jei įsivaizduosime, kad toks klonas būtų apsaugotas nuo didelio visuomenės dėmesio, jis vis tiek neturėtų privataus gyvenimo, nes tiesiogiai priklausytų nuo jį sukūrusių mokslininkų.

Europos konstitucijos projekte ši teisė apibrėžta taip: “Kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir komunikacijos slaptumas.”

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija 12 str. teigia, kad “niekas negali patirti savavališko kišimosi į savo asmeninį ir šeimos gyvenimą, <...> kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių kėsinių”. Analogiškai šią teisę apibrėžia ir Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Vaiko teisių konvencijos 16 str. tokia teisė numatyta ir vaiko atžvilgiu: “Nė vienas vaikas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą...”. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. pasakyta, kad “kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.” Amerikos žmogaus teisių konvencijos 11 str. 2 dalyje nustatyta, kad “niekas neturi patirti savavališko ar įžeidžiančio kišimosi į jo asmeninį ar šeimos gyvenimą, jo buto neliečiamybę ar į jo susirašinėjimo slaptumą, neteisėto kėsinosi į jo garbę ar reputaciją.”

Taigi analizuojant tiek terapinį, tiek reprodukcinį žmogaus klonavimą pagrindinių žmogaus teisių kontekste, galima daryti pagrįstą išvadą, kad šis reiškinys ne tik kad nesuderinamas su šiomis teisėmis, bet akivaizdžiai ir šurkščiai jas pažeidžia. Buvo pateiktos tik kelios pagrindinės teisės, kurios pažeidžiamos žmogaus klonavimo atveju, tačiau jų būtų žymiai daugiau. Tad galima teigti, kad žmogaus klonavimo perspektyva, su nusistovėjusia šiuolaikine teise, yra visiškai nesuderinama. Nors žmogaus klonavimo uždraudimas tarptautiniu lygiu yra

dalinis ir rekomendacinio pobūdžio, tačiau pagrindinių žmogaus teisių analizė leidžia konstatuoti, kad būtinas visiškas ir imperatyvus šio reiškinio uždraudimas. Pažymėtina, kad ne viskas, kas teisėje reglamentuota, atitinka visuomenės interesą. Žmogaus klonavimo problema teisinėje plotmėje iškilo visai neseniai, tad reikia tam tikro laiko, kad tiek pagrindinės žmogaus teisės, tiek šio reiškinio reglamentavimas būtų suderintas tinkamai ir nedviprasmiškai.

PABAIGA

Magistro baigiamojo darbo pradžioje buvo iškeltas tikslas, kurį galima suskirstyti į dvi atskiras dalis: a) išsiaiškinti problemas, susijusias su žmogaus klonavimo teisiniu reglamentavimu; b) nustatyti, ar šis reiškinys gali būti pateisinamas teisės požiūriu. Tikslui pasiekti buvo užsibrėžti keturi pagrindiniai uždaviniai, kuriuos darbe pavyko sėkmingai išspręsti. Darbo pradžioje iškelta hipotezė, kad “žmogaus klonavimas nesuderinamas su visuomenėje nusistovėjusia tvarka, aukščiausiomis jos vertybėmis bei pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, todėl negali būti pateisinamas teisės požiūriu”, visiškai pasitvirtino darbo eigoje. Sprendžiant iškeltą tikslą, užsibrėžtus uždavinius ir nustatytą hipotezę, buvo remtasi pačiais įvairiausiais šaltiniais ir naudoti bendrieji mokslinio pažinimo teoriniai metodai, todėl autoriaus padarytos išvados yra patikimos ir objektyvios, kiek tai leidžia subjektiškumo faktoriaus buvimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad viso darbo eigoje jaučiamas autoriaus prisilaikymas humanistinės vakarų teisės tradicijos ir žmogaus unikalumo koncepcijos, tokiu būdu aukštesne vertybe laikant patį žmogų ir pagrindines jo teises nei mokslo srities interesus ir jos pažangą. Pažymėtina, kad visų problemų, susijusių su žmogaus klonavimo reiškiniu, darbe išspręsti nepavyko, nes tai visai nauja diskusija teisės ir kitų sričių plotmėje, todėl pats darbas yra daugiau orientuotas ne į problemų išsprendimą, bet į jų identifikavimą ir atskleidimą žmogaus klonavimo srityje. Prognozuotina ir tikėtina, kad darbas bus naudingas tolimesniems tyrinėjimams ir analizavimams šioje srityje. Darbo pasiektus rezultatus geriausiai atskleidžia autoriaus padarytos išvados ir pateiktos rekomendacijos bei pasiūlymai.

Išvados

1. Pradedant bet kokią diskusiją arba analizę apie žmogaus klonavimo problematiką, norint tiksliau ir konkrečiau atskleisti šį reiškinį, visų pirma būtina išskirti dvi žmogaus klonavimo rūšis, turinčias skirtingus tikslus ir dėl to visuomenėje moraliai vertinamas ir teisiškai reglamentuojamas skirtingai. Tai reprodukcinio ir terapinio klonavimo rūšys. Pirmojo tikslas yra sukurti naują, identišką esančiam organizmą ir jį išsaugoti. Antrojo metu taip pat sukuriamas identiškas esančiam organizmas, tačiau jo tikslas yra jį panaudoti ne nėštumo sukėlimui, bet kitais - terapiniais tikslais, arba dar tiksliau - tiriamaisiais tikslais. Terapinis klonavimas susijęs su potencialu išsaugoti ląsteles, audinius ir organus, kurie yra genetiškai suderinami su

pacientais, ir potencialiai manoma, kad jie gali būti naudojami pacientų ligų ir fizinių pažeidimų gydymui. Visgi pažymėtina, kad iš esmės abi žmogaus klonavimo rūšys savo technologija yra panašios, skiriasi tik šių eksperimentų baigimo fazė ir tikslai.

2. Pasitikėjimas protu ir mokslinės pažangos kultas lėmė, kad žmogus gali apskaičiuoti ir techniškai valdyti gamtą, kad tikrovė ir joje esantis žmogus iš esmės yra produkuojami. Dėl to tikėtina, kad mokslo pažanga galima gerinti žmogaus gebėjimus, tobulinti patį žmogų, visuomenę ir civilizaciją pakylėti į aukštesnę tobulumo pakopą. Tačiau mokslas ir jo pažanga negali peržengti tos ribos, kai žmogus arba žmogiška gyvybė taptų priemone tikslui pasiekti, o ne pačiu tikslu, t.y. mokslas turi tarnauti žmogui, o ne atvirkščiai. Žmogaus klonavimo (tiek reprodukcinio, tiek terapinio) eksperimentai, kurių objektu yra žmogaus kūnas, žmogaus embrionai, audiniai, organai, ląstelės ir genetinė medžiaga, yra žmonijai pavojingi reiškiniai, kurie pretenduoja peržengti šią ribą.

3. Reprodukcinio klonavimo šalininkų teiginiai, kad šios srities vystymas padėtų išspręsti nevaisingų porų problemas, bei terapinio klonavimo šalininkų teiginiai, kad šį reiškinį galima pritaikyti, gydant pačias įvairiausias ir sudėtingiausias ligas, tokiu būdu atitolinant senatvę, teisiniu, moraliniu, etiniu ir medicininu požiūriu nėra tinkamai pagrįsti. Žmogaus klonavimo nauda yra tik menama ir prognozuojama, tačiau abejotina ir negarantuojama. Tuo tarpu žmogaus klonavimo priešininkų argumentai yra pakankamai korektiški ir įtikinantys tiek teisiniu, tiek ir moraliniu požiūriu. Jų esmė yra ta, kad abi klonavimo rūšys prieštarauja žmonijos unikalumo ir išlikimo pagrindams, kurie yra išsiskirę vakarų kultūros humanistinėje tradicijoje. Žmogaus klonavimas nesuderinamas su pagrindinėmis etikos, moralės, religijos ir teisės nuostatomis.

4. Žmogaus „gyvybės pradžia“ negali būti fiksuojama susitarimu dėl laisvai pasirinktos embriono vystymosi stadijos, todėl valstybių, palaikančių terapinį klonavimą, leidimai atlikinėti terapinio žmogaus klonavimo eksperimentus su žmogaus embrionais iki 14 dienų po embriono sukūrimo laikytini nusikalstamu nuolaidžiavimu mokslo interesams, pažeidžiant pagrindines žmogaus teises. Fizinėje plotmėje žmogaus gyvybė egzistuoja nuo pačios pirmos embriono egzistavimo akimirkos. Nors žmogaus klonavimo atveju embrioną sukuria žmonės „ne meilės aktu“, t.y. jis gaunamas ne kiaušinėlio ir spermos susiliejimo (apvaisinimo) metu, o dirbtiniu būdu, tačiau ir tokiu būdu sukurtai žmogaus gyvybei pagal humanistinius principus turi būti pripažintas žmogiškas orumas. Todėl kurti, o po to naikinti žmogaus embrionus tolygu žmogžudystei, kadangi pagal esminius požymius - tai gyvas žmogiškas padaras, turintis unikalų genetinį kodą. Embrionui, kuris genetiškai turi viską, ką turi gimęs kūdikis, atitinkamai turi būti pripažinta žmogaus teisinė apsauga. Dėl šio žmogiško orumo jis turi teisę turėti santuokoje gyvenančius tėvus, būti pradėtas natūraliu seksualinės sueities būdu, turėti unikalų savitumą.

Žmogaus embrionas neturi būti paverčiamas priemone, beteisiu subjektu mokslininkų ir

kitų asmenų manipuliacijose. Draudimas naudoti žmogaus embrionus biomedicininį tyrimų tikslams nereiškia, kad tuo stabdoma medicinos mokslo pažanga. Gydyti sunkias ligas ir tęsti tyrimus biomedicinos srityje galima kitais metodais, nenaikinant žmogaus embrionų. Deja, pabrėžtina, kad tiek nacionalinės, tiek tarptautinės teisės srityje šis klausimas nėra išspręstas vieningai ir aiškiai.

5. Tik prieš dešimtmetį pradėta kalbėti ir diskutuoti apie realią galimybę klonuoti žmogų. Atsiradus naujiems santykiams žmogaus klonavimo srityje, pasaulio valstybės tiek nacionalinės, tiek tarptautinės teisės lygiu suskubo juos reglamentuoti, tačiau tokio skubėjimo rezultate vieningos ir imperatyvios nuomonės nepavyko apibrėžti. Nacionalinės teisės lygmeniu reprodukcinis žmogaus klonavimas buvo uždraustas daugelyje pasaulio valstybių, tarptautiniu lygiu buvo priimta keletas moralinio pobūdžio teisės aktų, draudžiančių reprodukcinį žmogaus klonavimą, tačiau aiškaus ir imperatyvaus teisės akto, kuris reglamentuotų šią klonavimo rūšį, nėra. Tokia situacija nėra labai saugi, nes nacionalinės teisės draudimai nėra patikimi ir stabilūs, dėl įvairių aplinkybių ir paskatų (finansinių, politinių ir kt.) jie gali kisti.

6. Terapinį žmogaus klonavimą tarptautiniai teisės aktai reglamentuoja minimaliai. Nors 2005 m. buvo priimta JT Deklaracija “Dėl visų žmogaus klonavimo formų uždraudimo”, tačiau ji yra tik moralinio pobūdžio, nors dar 1997 m. Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija nustatė, kad “tais atvejais, kai įstatymai leidžia mokslinius tyrimus su embrionais *in vitro*, jie turi užtikrinti atitinkamą embriono apsaugą”, tačiau tarptautinės teisės lygmenyje iki šios dar nėra nustatytų aiškių žmogaus embriono apsaugos kriterijų, kurių reikalauja ši tarptautinės teisės norma, o tai daro ją mažai efektyvią. Taigi terapinio žmogaus klonavimo reglamentavimas paliktas pačių valstybių kompetencijai, tačiau vieningos nuomonės šios žmogaus klonavimo rūšies atžvilgiu nėra: vienoje valstybėje jis įteisintas, kitose – draudžiamas, o kai kuriose išvis dar neregamentuotas.

Tokią situaciją sąlygoja vieningo, aiškaus ir imperatyvaus reglamentavimo tarptautinės teisės lygiu nebuvimas žmogaus klonavimo atžvilgiu, todėl šioje srityje yra būtinas aiškesnis ir imperatyvesnis tarptautinių teisės aktų vaidmuo. Privalomus tarptautinės teisės lygmenyje suderintus standartus būtų naudinga taikyti visose šalyse, bent jau priklausančiose tam tikram regionui, tai padaryti sudėtinga dėl valstybių skirtingo požiūrio žmogaus terapinio klonavimo atžvilgiu, tačiau, siekiant apsaugoti nusistovėjusią visuomenėje tvarką, pagrindines žmonijos vertybes ir išlikimo pagrindus, šie klausimai turi būti išspręsti.

7. Lietuvos teisės aktų ir pasirašytų bei ratifikuotų tarptautinių sutarčių analizė leidžia pagrįstai konstatuoti, kad Lietuvoje tiek reprodukcinis, tiek terapinis žmogaus klonavimas yra uždraustas. Tokiu būdu Lietuva priskirtina prie grupės valstybių, kurios lieka ištikimos pamatinei - žmogaus biologinės būties autentiškumo - vertybei. Šių valstybių pozicijoje galima

ižvelgti du aspektus, kurie, jų nuomone, yra nesuderinami su pagrindinėmis žmogaus teisėmis, žmogaus unikalumo koncepcija ir vakarų teisės tradicija - tai egzistuojančio žmogaus genetinio antrininko sukūrimas ir nehumaniškas elgesys su žmogaus embrionais, naikinant juos dėl biomedicinos mokslo progreso. Šių valstybių pozicija radikaliai skiriasi nuo grupės valstybių, kurios palaiko ir leidžia žmogaus terapinio klonavimo eksperimentus, prioritetu laikant galimybę šių tyrimų pagalba sukurti priemones daugelio kol kas neišgydomų ligų gydymui. Šios valstybės pirmenybę teikia moksliniams tyrimams, kurie neproporcingai pažeidžia gyvybės iki gimimo - žmogaus organizmo užuomazgos - biologinę autonomiją.

8. Žmogaus klonavimas (tiek reprodukcinis, tiek terapinis) negali būti pateisinamas teisės požiūriu, nes prieštarauja pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms. Darbe buvo analizuoti pagrindiniai tarptautinės teisės dokumentai, kuriuose įtvirtintos žmogaus teisės ir bendražmogiškosios vertybės sudaro pagrindinių žmogaus teisių tarptautinio reglamentavimo pamatą, kurio laikomasi ir kuris plėtojamas ne tik tarptautiniu, bet ir regioniniais bei nacionaliniais lygmenimis. Šios humanistinės tarptautinės teisės sėkmę lėmė pasaulio tautų bendruomenės konsensusas dėl žmogaus gyvybės Žemėje užtikrinimo svarbos. Tai yra, joks pozityvios teisės aktas negali paneigti žmogaus teisės į gyvybę. Filosofiniu požiūriu ši pozicija reikštų, kad pati gyvybė be jokių išlygų yra preziumuojama kaip aukščiausia vertybė, kurią mes privalome vertinti kaip pagrindinę nuostatą, nereikalaujančią jokių papildomų racionalių argumentų, jos vertės mes negalime paneigti. Tačiau žmogaus klonavimas visų pirma ir kėsina į pagrindinę žmogaus teisę - teisę į gyvybę. Iš vienos pusės dėl to, kad embrionai arba jau sukurti klonai eksperimentų metu yra arba gali būti sunaikinti, iš kitos pusės dėl to, kad žmogaus gyvybė yra kuriama dirbtiniu būdu, kas sąlygoja potencialaus klono unikalumo netekimą, o to rezultate ir mažesnę jo gyvybės vertingumą. Klonavimas taip pat pažeidžia žmogaus garbę ir orumą dėl to, kad žmogus negali būti sukurtas tam, kad taptų donoru, žmogus negali būti prilygintas moksliniuose eksperimentuose naudojamiems gyvūnams ir stebimas kaip eksperimentų ir tyrimų objektas. Su žmogiškuoju orumu nesuderinamas ir nehumaniškas elgesys su žmogaus embrionais terapinio klonavimo metu. Klonavimas pažeidžia kiekvieno vaiko teisę turėti ir pažinti savo tėvus, kadangi klonuojant sudėtinga nustatyti, kas gi iš tikrųjų yra vaiko tėvai. Be to, "gaminant" vaikus nelytiniu būdu, būtų suardyta visa visuomenės sistema, išnyktų šeimos, kaip visuomenės ir valstybės socialinio pagrindo ir garanto, vaidmuo. Žmogaus klonavimas prieštarauja ir kitoms pagrindinėms žmogaus teisėms.

Rekomendacijos ir pasiūlymai

1. Autoriaus nuomone, pats idealiausias ir priimtinausias žmonijai variantas būtų, jei pavyktų tiek nacionalinės, tiek tarptautinės teisės lygmenyse nedviprasmiškai ir imperatyviai uždrausti abi žmogaus klonavimo rūšis. Tačiau tarptautinės teisės, o tuo pačiu ir nacionalinės teisės lygmenyse, tokią siekiamybę sudėtinga būtų įgyvendinti dėl skirtingo pasaulio valstybių požiūrio į terapinį žmogaus klonavimą.

2. Todėl būtina siekti kuo aiškiau ir imperatyviau reglamentuoti tiek reprodukcinį, tiek terapinį žmogaus klonavimą tarptautinės teisės lygiu, kas leistų vienodinti poziciją šio reiškinio atžvilgiu visame pasaulyje. Moralinio pobūdžio tarptautinis susitarimas drausti reprodukcinį klonavimą yra labai pavojingas, nes niekas negali garantuoti, kad kuri nors neturtinga valstybė, vedama finansinių motyvų, „neatvers durų“ moksliniams tyrimams reprodukcinio klonavimo srityje. Terapinio klonavimo skirtingų pozicijų pliuralizmas įvairiose pasaulio šalyse taip pat turėtų būti panaikintas aiškaus tarptautinio teisinio reglamentavimo pagalba.

3. Tarptautinės teisės lygiu būtina imperatyviai nustatyti aiškia žmogiškosios „gyvybės pradžia“, žmogaus embriono statusą ir jo teisinę apsaugą, tokiu būdu, panaikinant egzistuojančią situaciją, kuri sąlygoja skirtingą žmogaus „gyvybės pradžia“ ir atitinkamai jos apsaugą skirtingose pasaulio valstybėse. Tokių tarptautinių imperatyvių nuostatų nustatymas susidurtų su valstybių nacionalinės teisės neatitikimu, tačiau šios problemos išsprendimas būtinas, norint apsaugoti pagrindines žmogiškąsias vertybes nuo mokslinės pažangos pavojų.

4. Negalima paviršutiniškai žiūrėti į menamą žmogaus klonavimo naudą ir tuo pagrindu griauti pagrindines žmonijos egzistencijos taisykles, principus ir pagrindus. Ne viskas, kas techniškai įmanoma, būtinai teisiškai, morališkai ir etiškai leistina. Žmogaus klonavimo atveju žmogus praranda savo unikalumą, nes virsta priemone tikslui pasiekti, o ne pačiu tikslu, šis reiškinys prieštarauja pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms, todėl jis turi būti uždraustas arba bent jau labai griežtai kontroliuojamas, net ir turint omenyje žmogaus terapinio klonavimo eksperimentus.

5. Biologijos ir medicinos mokslų pasiekimai sukuria daugybę visiškai naujų socialinių santykių, kuriuos turi reglamentuoti teisė, todėl valstybių valdžios atstovai turėtų būti aktyvūs šios srities diskusijose tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Jų vaidmuo šioje srityje yra išskirtinis, nes būtent nuo jų sprendimų priklausys, kokia kryptimi pasuks žmonija žmogaus klonavimo atžvilgiu.

6. Būtina mokslui nustatyti tam tikras ribas, kad mokslo pažanga netaptų pavojinga pačiam žmogui ir pagrindinėms žmonijos vertybėms (žmogaus gyvybei, žmogaus orumui ir kt.).

Būtina tęsti tyrimus, padėsiančius gydyti sunkias ligas, tačiau kitais metodais, nenaikinant žmogaus embrionų.

7. Lietuvos teisinėje bazėje būtina aiškiai ir suderintai nustatyti vieningą žmogaus embriono apibrėžimą. Šis tikslas nėra sunkiai pasiekiamas, tačiau dabartinių įstatymų projektų analizė leidžia teigti, kad vieningo požiūrio šiuo klausimu kol kas nėra pasiekta.

8. Lietuvai būtina turėti aiškesnę, suderintą su nacionalinės teisės aktais ir pasirašytais bei ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis poziciją žmogaus klonavimo atžvilgiu, kurios būtų prisilaikoma tarptautiniame lygmenyje. Tokios pozicijos nebuvimas ir akivaizdi diskurso tarp politikos ir mokslo stoka išryškėjo Lietuvai 2005 m. balsuojant “prieš” JT Deklaracijos “Dėl visų žmogaus klonavimo formų uždraudimo” priėmimą.

9. Įvertinus tą aplinkybę, kad Lietuvoje yra uždraustos abi žmogaus klonavimo rūšys, abejotina, ar pakankami yra saugikliai šių nuostatų pažeidimo atveju, t.y. LR Baudžiamojo kodekso 306-1 straipsnyje numatytos sankcijos (laisvės atėmimo iki dvejų metų) už draudžiamų biomedicininų tyrimų atlikimą su žmogumi ar žmogaus embrionu. Pažymėtina, kad šis straipsnis LR Baudžiamajame kodekse įdėtas skyriuje “Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei”. Autoriaus nuomone, toks veiklos interpretavimo ir teisinis vertinimas yra nepakankamas, todėl rekomenduotina papildyti LR Baudžiamąjį kodeksą atskiru straipsniu, kuris numatytų sankcijas konkrečiai už žmogaus reprodukcinio ir terapinio klonavimo srityje atliekamus eksperimentus, atskiriant juos nuo kitų draudžiamų biomedicininų tyrimų. Rekomenduotina tokį straipsnį įdėti skyriuje “Nusikaltimai žmogaus gyvybei” ir numatyti žymiai griežtesnes sankcijas už šias veikas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS**Norminiai aktai****Lietuvos Respublikos:**

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Konvencijos dėl žmogaus ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos) ir jos Papildomo protokolo dėl žmonių klonavimo uždraudimo ratifikavimo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4253.
5. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 44-1247.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl prioritetinių Lietuvos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros kryptių patvirtinimo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 74-3180.
7. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999 gegužės 24 d. įsakymas Nr.248 “Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo” // Valstybės žinios. 1999, Nr.47-1497.
8. 2002 07 05 Lietuvos Respublikos reprodukcinės sveikatos įstatymo projektas Nr. IXP-1775 (atmestas nuo 2005 03 22) // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=170862&p_query=embrionas&p_tr2=2
9. 2002 09 06 Lietuvos Respublikos embriono ir genomo apsaugos įstatymo projektas Nr. IXP-1855 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=181663&p_query=embrionas&p_tr2=2
10. 2004 01 20 Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projektas Nr.IXP-1966(2)A // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=225476&p_query=embrionas&p_tr2=2
11. 2005-04-20 Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektą Nr.XP-432(3) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=271639&p_query=&p_tr2=2 ; prisijungimo laikas : 2006-12-15.

Tarptautiniai:

12. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) // http://www.hrmi.lt/downloads/structure//VISUOTINE_ZMOGAUS_TEISIU_DEKLARACIJA.pdf
13. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966) // http://www.hrmi.lt/downloads/structure//TARPTAUTINIS_PILIETINIU_IR_POLITINIU_TEISIU_PAKTAS.pdf
14. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija (1959) // http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm.
15. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
16. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais // Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1907.
17. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl sužalotųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo // Valstybės žinios. 2000, Nr. 61905.
18. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo // Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1906.
19. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos // Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1909.
20. Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 97-4258.
21. Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje Papildomas protokolas dėl žmonių klonavimo uždraudimo // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 97-4259.
22. Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje Papildomas protokolas dėl mokslinių tyrimų biomedicinos srityje // <http://bioetika.sam.lt/dok/liet/konv/pried1.doc>
23. Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje Papildomas protokolas dėl mokslinių tyrimų biomedicinos srityje aiškinamoji ataskaita // <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/195.htm>
24. Europos Parlamento ir Tarybos 1998 m. liepos 6 d. direktyva dėl teisinės biotechnologinių išradimų apsaugos (98/44/EB) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32988&p_query=klonavimas&p_tr2=2

25. Europos Parlamento ir Tarybos 1998 m. gruodžio 22 d. sprendimas dėl Europos Bendrijos penktosios bendrosios mokslo tyrimų, technologijų plėtros ir parodomosios veiklos programos (1998-2002m.) (182/1999/EC) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9855&p_query=klonavimas&p_tr2=2
26. Europos Tarybos 2002 m. rugsėjo 30 d. sprendimas, priimančias mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir demonstravimo veiklos konkrečią programą: “Europos mokslo tiriamojo darbo srities formavimas” (2002 – 2006)(Nr.2002/835/EB) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=34179&p_query=klonavimas&p_tr2=2
27. Europos Komisijos 2005 m. rugsėjo 21 d. pasiūlymas “Tarybos sprendimas dėl specialiosios programos „Bendradarbiavimas“, kuria įgyvendinama Europos Bendrijų Septintoji mokslinių tyrimų, technologijų plėtros ir demonstravimo veiklos pagrindų programa (2007–13 m.)”(COM/2005/440), kuris buvo pateiktas svarstyti Europos Tarybai // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=50400&p_query=klonavimas&p_tr2=2
28. Deklaracija dėl su Pagrindinių teisių chartija susijusių išaiškinimų // http://europa.eu/constitution/lt/ptoc146_lt.htm
29. Convention on the Rights of the Child (1959) // <http://www.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf>
30. Universal Declaration of Human Rights (1948) // <http://www.un.org/Overview/rights.html>
31. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997) // http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Teismų praktika

32. European Court of Human Rights. *Case of Vo v. France*. Application no. 53924/00
33. European Court of Human Rights. *Case of Pretty v. United Kingdom*, Application no. 2346/02.
34. European Court of Human Rights, Series A, 1978, vol.26, P.15.

Specialioji literatūra**Knygos:**

35. Arlauskas S. Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
36. Birmantienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos konstitucinė teisė, antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
37. Gombrich E.H. Meno istorija. Vilnius: Alma littera, 1997.
38. Have ten H.A.M.J., Meulen ter R.H.J., Leewen van E. Medicinos etika. Vilnius: Charibdė, 2003.
39. Kantas I. Praktinio proto kritika. Vilnius: Mintis, 1987.
40. Katalikų Bažnyčios Katekizmas. Kaunas: Tarpdiecezinė Katechetinės Komisijos Leidykla, 1996.
41. Lietuvos teisės universiteto Studentų mokslinė draugija. Teisinės Minties Šventė - 2002. Konferencijų medžiaga. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
42. Mališauskas R. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1993.
43. Mykolo Romerio universiteto Studentų mokslinė draugija. Teisinės minties šventė - 2005. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
44. Norbekovas A. Bioetika. Kaunas: VDU leidykla, 2004.
45. Pumputis A., Paksas A., Vaišvila A. ir kiti. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
46. Rizgelienė R. Žmogaus gemalo ir vaisiaus raida. Vilnius: Rotas, 2002.
47. Rogers A., Duran de Bousingen D. Bioetika Europoje. Vilnius: Kultūra, 2001.
48. Ruso Ž.Ž. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1979.
49. Slylvia S. Marler Biologija. Vilnius: 1999.
50. Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos konferencija bioetikos klausimais = International conference on bioethics in Central and Eastern Europe : konferencijos medžiaga (2002 m. lapkričio 11-12 d.). Vilnius: Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2003.
51. Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų ginties ribos / Vaišvila A., Mesonis G. Žmogaus teisės ir jų gintis. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
52. Wulff H.R., Pedersen S.A., Rosenberg R. Medicinos filosofija. Įvadas. Vilnius: Charibdė, 2001.
53. Zalewski Z. Apie profesinį bioetikos statusą // Tarptautinė Vidurio ir Rytų Europos

- konferencija bioetikos klausimais: konferencijos tezės. Vilnius: 2003.
54. Žmogaus teisių centas. Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centas, 2000.
  55. Andrulionis G. Asmens autonomija sveikatos teisėje: daktaro dis.soc.mokslai:teisė (01 S) /MRU.-V., 2006.
  56. Hermeren G. Why do we need bioethics? // Teaching bioethics: report from a seminar. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. 2002.
  57. Human cloning and human dignity: the report of the President's Council on Bioethics. New York: Public Affairs, 2002.
  58. International Ethical Guidelines of Biomedical Research Involving Human Subjects. Council or International Organizations of Medical Sciences (CIOMS).Geneva, 2002. Commentary on Guidelines.
  59. MacIntyre A. After virtue. Gerald Duckworth & Co. Ltd.
  60. Retting RA, The industrialization of clinical research, in Health Affairs 19 (2000).
  61. UNESCO. Human cloning: ethical issues. Paris : UNESCO, 2004.
  62. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Москва: Прогресс, 1988.

Periodiniai leidiniai:

63. Buika M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią // Pro vita. 2001, Nr.12 (13) // http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/2001_12_13/p2_1.html
64. Juškevičius J., Širinskienė A.. Tyrimų su žmogaus embrionų kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektai // Sveikatos mokslai. 2006, Nr.1-2.
65. Kasparavičius A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį- civilizacijos laimėjimas ar žlugimas // Už gyvybę. 2002, Nr.11. // http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html
66. Kavaliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisinės problemos. 2005, Nr. 2(48).
67. Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisė (1) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.5(251).
68. Zemlickas G. Klonavimas ir žmogaus teisės (2) // Mokslo Lietuva. 2002, Nr.22(268).
69. Skučaitė V. Ties grotesko ir realybės riba // Kauno diena, 2003, bal. 2 d., Nr.76.
70. Artuma, 2003, Nr. 4.
71. Atgimimas, 1998, Nr.2.
72. Ave vita, 2002, Nr.12.
73. Gimtasis Rokiškis, 2003, Nr.8.
74. Lietuvos rytas, priedas “Rytai – Vakarai”, 2003 liep. 5 d.
75. Lietuvos žinios, 2003 saus. 8 d.

76. Braude P. Et al. Stem cell therapy: hope or hype? // British Medical Journal. 21 May 2005.
77. Hermeren G. Why do we need bioethics? // Teaching bioethics: report from a seminar. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. 2002.
78. Mandavilli A. Scientists seek simple remedies to cloning conundrums // Nature Med. 2005, No.11.
79. Moynihan R., Henry D. The Fight against Disease Mongering: Generating Knowledge for Action // PloS Medicine. April 2006, Volume 3, Issue 4.
80. Murray W. The Nature and the Rights of the Foetus // The American Journal of Jurisprudence. 35 AM, 1990.
81. Nuremberg Code / Trials of War Criminals before the Nuremberg Military tribunals under Control Council Law. No.10, Vol.2.
82. Patrick Glenn H. The Constitutional Validity of Abortion Legislation: A Comparative Note // McGill Law Journal Vol. 21, 1975.
83. Rothman H. Disseminating the Principles of the Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights // New Genetics and Society. Vol 19 (2000), No.1.
84. Suprumont D., Andriulionis G. The Importance of National Laws in the Implementation of European Legislation of Biomedical Research // European Journal of Health Law. 2005.No.3.
85. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Division of the Ethics of Science and Technology. National Legislation Concerning Human Reproductive and Therapeutic Cloning. July 2004, Paris.

Internetinių svetainių šaltiniai

86. Butkus V. Jungtinės Tautos susidūrė su klonavimo uždraudimo problema // <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=print&sid=483>
87. Čekanauskaitė A. Nėštumo nutraukimas: argumentai už ir prieš. Lietuvos bioetikos komitetas 2000-2003 // <http://bioetika.sam.lt/>
88. Janušovaitė I., Vitkus A. Naujos technologijos medicinoje ir etika // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/04/04med.html>
89. Klonuotas žmogus būtų žmogaus, ne Dievo paveikslas // <http://www.lcn.lt/bzinios/bz9801/801bp-b.html>
90. Kunig. Kevalas K. Aš pats save pagimdysiu // <http://ei.libis.lt:8080/arc/200514/24/39cafba979f4d6f43968db8e16fc5b7c>
91. Lietuvos vyskupų kreipimasis dėl parengto dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto (2002 04

- 22) // <http://www.lcn.lt/bl/news/?newsid=539>.
92. Mikalauskienė R. Ar norime turėti savo antrininką? // <http://ic.lms.lt/ml/166/antrininkas.htm>
93. Moraliniai žmogaus klonavimo aspektai // <http://rtn.elektronika.lt/mi/0403/moraliniai.html>
94. Peters H.J. Ar ateitis bus geresnė? Biomedicina, klonavimas ir genetinė ateitis // http://www.prizme.lt/straipsniai/straipsn.php?action=view&id=212&return_action=top_articles
95. Vėlyvis A. Klonavimas- artėjančio amžiaus technologija // www.qedata.se/dr/klonavimas.htm
96. Abortion and Human Rights // <http://moznostvolby.host.sk/crrp.htm>.
97. Additional Protocol to the Convention for the protection of human rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine, on the prohibition of cloning human beings CETS No.: 168 // <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=168&CM=8&DF=8/9/2006&CL=ENG>
98. Clonaid kompanijos internetinis puslapis // <http://www.clonaid.com/news.php>
99. Defining a new ethical standard for human in vitro embryos in the context of stem cell research // <http://www.law.duke.edu/journals/dltr/articles/2002dltr0026.html>
100. ICD version 2006 // <http://www.who.int/classifications/apps/icd/icd10online/>
101. Informal listing of selected international codes, declarations, guidelines, etc. on medical ethics/bioethics/health care ethics/human rights aspects of health // [http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/Doc_m-bioeth_\(12.8.98\).pdf](http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/Doc_m-bioeth_(12.8.98).pdf)
102. UK to Vote Against UN Human Cloning Decision (08 Mar 2005) // <http://www.medicalnewstoday.com/medicalnews.php?newsid=20917>
103. World Health Organization internetinė svetainė // <http://www.who.int/en/>

SANTRAUKA

Magistro baigiamasis darbas: „Žmogaus klonavimas teisės požiūriu“. Pagrindinės sąvokos: klonavimas, žmogaus klonavimas, reprodukcinis klonavimas, terapinis klonavimas, žmogaus embrionas, kamieninės ląstelės, bioetika, biomedicina, biomedicininiai tyrimai. Darbą sudaro trys pagrindiniai dėstomosios dalies skyriai, todėl santraukoje bus aptariama pagrindiniai aspektai nagrinėti minėtuose skyriuose. Visų pirma, pateikta žmogaus klonavimo samprata, jo rūšys. Antra, trumpai aptartas žmogaus klonavimas etikos, moralinė, religijos ir kitų sričių atžvilgiu. Trečia, apibrėžtas žmogaus klonavimo reglamentavimas tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu bei nustatytas šio reiškinio santykis pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių atžvilgiu.

Apie klonavimą visuomenėje plačiau diskutuoti pradėta visai neseniai. Po to, kai 2-ojo tūkstantmečio pabaigoje pasaulį išvydo pirmoji klonuota avis Doli, pradėta kalbėti ir apie galimybę klonuoti žmogų. Kalbant apie žmogaus klonavimą, būtina išskirti dvi jo rūšis: reprodukcinį klonavimą, kuriuo siekiama sukurti kloną, ir terapinį klonavimą, kurį siekiama panaudoti medicinos srityje, gydant žmones nuo įvairiausių ligų. Iš esmės abi žmogaus klonavimo rūšys savo technologija yra panašios, skiriasi tik šių eksperimentų baigimo fazė ir tikslai. Todėl giliau pažvelgus į šią problemą, išryškėja, kad abi žmogaus klonavimo rūšys yra nesuderinamos su pagrindinėmis religijos, etikos, moralės ir teisės nuostatomis, o tuo tarpu šio reiškinio nauda yra tik menama ir prognozuojama, tačiau negarantuojama. Todėl atsiradus tokio pobūdžio naujiems santykiams žmogaus klonavimo srityje, pasaulio valstybės tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu suskubo juos reglamentuoti, tačiau tokio skubėjimo rezultate vieningos ir imperatyvios nuomonės nepavyko apibrėžti. Daugelis valstybių vieningai pritaria reprodukcinio klonavimo tiek moraliam, tiek įstatyminiam uždraudimui, tačiau tarptautiniu lygiu nėra aiškaus ir imperatyvaus teisės akto, kuris šią klonavimo rūšį uždraustų. Nacionalinės teisės draudimas nėra patikimas ir stabilus, nes dėl įvairių aplinkybių ir paskatų gali kisti. Terapinio klonavimo reglamentavimas paliktas pačių valstybių kompetencijai, tačiau vieningos nuomonės šios žmogaus klonavimo rūšies atžvilgiu nėra: vienoje valstybėje jis leidžiamas, kitose - draudžiamas. Toks vieningos nuomonės nebuvimas yra žalingas, nes sąlygoja skirtingą „žmogiškos gyvybės“ (žmogaus embriono) apsaugą skirtingose šalyse bei leidžia toliau vykdyti tyrimus ir eksperimentus žmogaus klonavimo srityje, paliekant galimybę, kad kažkada pasaulį gali išvysti ir žmogaus reprodukcinio klonavimo rezultatas – žmogaus klonas. Žmogaus klonavimas - tai grėsmė nusistovėjusiai visuomenėje tvarkai ir jos pagrindinėms vertybėms, žmogaus unikalumui ir pagrindinėms jo teisėms. Todėl šis reiškinys turėtų būti uždraustas, imperatyviai ir aiškiai reglamentuojant tiek nacionalinės, tiek tarptautinės teisės lygiu, visame pasaulyje, stengiantis apsaugoti žmoniją nuo šio reiškinio neigiamų pasekmių.

SUMMARY

Master's graduation thesis: "Human Cloning from the Perspective of Law". The main concepts: cloning, human cloning, reproductive cloning, therapeutic cloning, human embryo, stem cells, bioethics, biomedicine, biomedical research. The thesis consists of three main chapters; therefore the summary includes the main aspects, which were analysed in those chapters. Firstly, the conception of human cloning and its kinds are described. Secondly, human cloning is discussed from the viewpoints of ethics, morality, religion and other spheres. Thirdly, regulations on human cloning are defined on both national and international levels as well as the relation of this phenomenon with respect to the main human rights and civil liberties is described.

The society has begun discussing cloning quite recently. When at the end of the second millennium the first cloned sheep Dolly appeared in the world, a possibility to clone a man started being discussed. When speaking about human cloning, it is necessary to distinguish between its two forms: a reproductive cloning, the goal of which is to produce a clone, and a therapeutic cloning which is aimed at curing people of different diseases. In their essence both forms of cloning are very similar technologically, only the final phase and the goals of these experiments differ. Therefore after examining this problem deeper it becomes obvious that both forms of cloning are incompatible with the key concepts of religion, ethics, morale and law whereas the benefits of this phenomenon are only imaginary and predictive but not guaranteed. After emergence of new relationship of such character, the states of the world hastened to regulate it both on national and international levels, but as a result of such haste no unanimous and imperative opinion was reached. Many states unanimously approve of imposing both a moral and a legal ban on reproductive cloning, but there is no clear and imperative legal act prohibiting this form of cloning on international level. National legal banning is unreliable and unstable because it can change as a result of different circumstances and stimuli. The regulation of therapeutic cloning remains in the competence of the states themselves, but there is no unanimous opinion about this form of human cloning: in some states it is allowed whereas in others prohibited. This absence of unanimous opinion is detrimental as it conditions different protection of "human life" (human embryo) in different countries and allows research and experimenting in the field of human cloning thus providing an opportunity that a result of human reproductive cloning – human clone – might appear in the future. Human cloning is a threat to the established order in the society and its fundamental principles, to human uniqueness and its principal rights. Therefore this phenomenon should be prohibited imperatively and clearly regulating it on the level of both national and international legislation all over the world with a purpose to protect humanity from the negative consequences of this phenomenon.